

NEDERLANDSE KLASSIEKEN VAN DE TWINTIGSTE EEUW

Mary Dorna

Huil niet voor de tijd gekomen is

Mary Dorna

Huil niet voor de tijd gekomen is

De biografie en de bundels met de verhalen van Mary Dorna zijn alweer enige tijd uitverkocht. Het deed uitgeverij Nijgh & Van Ditmar ertoe besluiten, tegelijk met de herdruk van de biografie over Mary Dorna een uitgave van haar beste verhalen te publiceren.

Omdat Mary Dorna haar eigen toch zo avontuurlijke leven vaak tot een fantastisch verzinsel maakte, vormen haar verhalen, die naar zij zelf heeft gezegd 'op beleefde werkelijkheid berusten', een belangrijke autobiografische aanvulling op haar biografie. Zeker nu zij voor het eerst geordend zijn naar hun inhoudelijke chronologie.

Met een verantwoording over de samenstelling van de bundel en een drukgeschiedenis van de vroeger verschenen verhalenbundels.

Mary Dorna

Huil niet voor de tijd gekomen is

NIMMER DRALEND REEKS

NEDERLANDS KLASSIEKEN VAN DE TWINTIGSTE EEUW

Mary Dorna

*Huil niet voor de tijd
gekomen is*

Verhalen

Samengesteld en ingeleid
door Toke van Helmond

Nijgh & Van Ditmar
's-Gravenhage

Eerste druk 1984 Nijgh & Van Ditmar, 's-Gravenhage
Copyright © 1984 samenstelling en inleiding: Toke van Helmond
Voor België: C. de Vries-Brouwers pvba, Antwerpen
Omslagillustratie: Herman Gordijn

CIP-gegevens

Dorna, Mary – Huil niet voor de tijd gekomen is : verhalen / Mary
Dorna ; [samenstelling en inleiding Toke van Helmond]. –
's-Gravenhage : Nijgh & Van Ditmar. – (Nimmer dralend reeks. Ne-
derlandse klassieken van de twintigste eeuw)

ISBN 90 236 5595 8

UDC 83-32 UGI 410

Trefw. : verhalen ; oorspronkelijk.

Woord vooraf

Mary Dorna debuteerde als schrijfster op 24 januari 1926 met *Een storende verschijning*, een verhaal van nog geen 500 woorden dat in *Het Volk* verscheen. De legende wil dat het haar antwoord was op de uitdaging van een familielid, dat Mary niet in staat zou zijn tot het schrijven van een stukje ter lengte van twee kwattarepen. Of het verhaal van de weddenschap nu op waarheid berust of niet, Mary Dorna was zo enthousiast over het feit dat haar stukje geplaatst was dat ze doorging met schrijven. Zo ontstond in de loop der jaren een oeuvre van een 160-tal korte verhalen, voornamelijk gepubliceerd in *Het Volk*, *Het Vaderland*, de *NRC* en *De Groene Amsterdammer*. Na 1940 heeft Mary Dorna nog slechts enkele verhalen geschreven, meestal op aandrang van anderen.

Van haar verhalen zijn voor de oorlog drie bundels verschenen: *Wanordelijkheden rondom een lastig kind* (1933), *Onmaatschappelijke voorkeur* (1938) en *Vingeroefeningen* (1940). Deze werden samengesteld door Bruno Wille, Mary Dorna's tweede echtgenoot, die daarvoor steeds een keuze maakte van haar beste verhalen uit de achterliggende periode. Daardoor vertonen deze bundels ieder afzonderlijk een grote homogeniteit. Dat kan van de naoorlogse bundelingen helaas niet gezegd worden. Toen verschenen achtereenvolgens *Laten we vader eruitgooien* (1967), *Een heer om port mee te drinken* (1968), *Trammelant met de familie* (1969) en *De wereld van Mary Dorna* (1970). Het zijn steeds wisselende keuzes uit de vroegere bundels, soms aangevuld met enkele ongebundelde verhalen, waaraan iedere verantwoording ontbreekt en men kan zich dan ook niet aan de indruk van volstreekte willekeurigheid onttrekken.

Toch vertonen de verhalen van Mary Dorna, door hun sterk autobiografisch karakter, een natuurlijke onderlinge samen-

hang. 'Al mijn verhalen berusten op beleefde werkelijkheid. Ze zijn waar gebeurd. Ik behoor niet tot diegenen die iets kunnen verzinnen,' zo heeft ze zelf eens gezegd. Temeer daar Mary Dorna de werkelijkheid vaak tot een fantastisch verzinsel maakte, vormen ze een belangrijke bron voor de kennis omtrent haar leven. Dat is de reden geweest om in deze bundel een aantal van haar verhalen te ordenen naar hun inhoudelijke chronologie: de opeenvolgende fasen in het leven van Mary Dorna waarop ze betrekking hebben. *Huil niet voor de tijd gekomen is* beoogt zo een autobiografische aanvulling te zijn op de biografie over Mary Dorna.

Amsterdam, januari 1984
Toke van Helmond

Beleefd verzoek

In geen enkel opzicht had ik het ooit mijn vader naar de zin kunnen maken; ik behoorde niet tot het soort kinderen dat hij mocht, innerlijk en uiterlijk niet. Hij hield van rustige, gematigde kinderen en mensen met ernstige en behoorlijke gezichten en kapsels, kinderen die het tot iets zouden brengen en mensen die het tot iets gebracht hadden in de maatschappij. Mijn wanhopige luide huilbuienvond hij al even onuitstaanbaar als mijn niet te stuiten lachaanvallen, hij begreep ze beide niet, hij kon zich niet voorstellen, dat er dingen bestonden waar je zo waanzinnig om huilen of zo uitbundig om lachen moest. Mijn vader heb ik trouwens zelf nog nooit zien huilen en lachen deed hij heel spaarzaam met de lippen op elkaar en dan leek het nog of het hem moeite kostte. Soms werd het groen van zijn ogen even wat blauwer, en dat was zijn manier van lachen; het stond heel mooi, maar het was meestal niet voor mij bestemd. Hij kon me met zulk een koude en misprijzende blik aankijken, vooral bij de woeste huilbuienv, dat ik me tot een niets voelde ineenschrompelen en uit armzalige reactie tot de ergste brutaliteiten overging, die het hele gezin met afgrijzen als een soort heiligschennende en revolutionaire taal aanhoorde: 'Laten we die vent er toch uitgooien,' stelde ik brullende mijn kleine bevende moeder voor, 'hij vindt het toch niks prettig bij ons en laten we gezellig kamers gaan verhuren zoals bij Jopie Kuyl, daar hebben ze altijd plezier en de heren brengen van alles mee voor Jopies moeder en zij heeft een vader, nou, die heeft pret voor tien, als hij zijn borreltje maar heeft. Wat hebben we aan zijn geld – of je nou samen met Daatje kookt voor ons viere of voor twaalf mensen; Jopies moeder zegt dat het op de grote hoop veel gemakkelijker en goedkoper gaat. Laatst hadden ze geen kolen meer, toen heeft Jopies vader een tree uit de trap gezaagd, toen moesten ze allemaal zo leuk

springen om bij de straatdeur te komen. Ik huilde al niet meer, maar lachte door mijn tranen heen bij de herinnering aan de aparte stookvoorziening in den huize Jopie.

‘Laat ze haar gezicht gaan wassen,’ reageerde mijn vader kil, ‘en doe in ’s hemelsnaam een lintje of een kam in dat kapsel van Piet de smeerpoets en wanneer ze dan weer aan tafel komt, moet ik weten waar die Kuyls wonen.’

Mijn kapsel was mijn zwakke punt, mijn haar wilde niet langer worden dan een eindje over mijn oren en ook dit was niet naar de smaak van mijn vader. Alle nette meisjes van een jaar of dertien droegen toen een of meer vlechten of iets dat met een strik werd opgenomen op de rug. Maar hierover had ik al zoveel te horen gekregen, dat ik langzamerhand voor dit onderdeel van mijn minderwaardigheidscomplex onverschillig was geworden. Erger werd het geval Kuyl.

‘Je kunt me doodslaan,’ riep ik akelig sensationeel, ‘of naar een inrichting sturen,’ (met dit laatste werd ik soms tot mijn grote angst als schrikbeeld der toekomst gedreigd – ik heb nog altijd een akelig en duister visioen van ‘de Kruisberg’, die ergens in de Achterhoek moet liggen) ‘maar ik vertel niet waar de Kuylen wonen, nooit, nooit, nooit.’ En moekie zei zuchtend op de slaapkamer, terwijl ze mijn gezicht fris maakte en met eau de cologne mijn brandende wangen bette en ook nog met een soort schijnbeweging probeerde een lintje ergens in mijn ragebol vast te maken: ‘Zie je nu wat je met je drift hebt bereikt. Nu kan je niet meer met Jopie Kuyl omgaan. Van die trap en die borrels wist ik ook niets af. Het lijken toch wel vreemde mensen.’

Mijn vader kwam toch niet te weten waar de Kuylen woonden, want Jopies moeder noemde zich nog steeds aldus naar haar eerste of tweede man waarvan ze gescheiden was, terwijl volgens de burgerlijke stand dit chaotische gezin d’Ersigny heette naar het tegenwoordige gezinshoofd, de vrolijke heer met de borreltjes; deze verloochende echter nooit zijn mooie oude naam voor de rekeningen die hij niet betalen kon en zo noemde het hele geval zich dan Kuyl. Tegen Jopie zei ik echter, zich als

Jolanthe d'Ersigny voor te stellen wanneer ze mijn vader mocht ontmoeten en zo liet ik de Kuyls in het Niets verdwijnen; want is iemands bestaan niet gelijk aan het 'levende lijk' van Tolstoï's toneelstuk, wanneer zijn naam noch in het telefoon-, noch in het giro-, noch zelfs in het adresboek voorkomt? – en dat was het geval met de naam Kuyl, die in geen dezer bijna gewijde registers onzer hedendaagse geordende maatschappij te vinden was; wel de naam d'Ersigny, maar dat kon mijn vader niet weten, toen hij de halve avond naarstiglijk op zoek naar de omineuze naam Kuyl toog.

Tante Cornelia met de twee nichten van moeders kant kon ik niet zo gemakkelijk naar het grote onbekende Niets laten verdwijnen. Ze kwamen maandelijks één à twee maal over uit Oudewater. Ook Tante Cornelia was niet met mijn kapsel tevreden: 'Gut wat ziet dat kind van jou er wild uit,' herhaalde ze tot in den treure om het andere bezoek. Maar de nichten waren toch wel het ergste. Eerstens bezaten ze vlechten – lange, dunne vlechten van een onbepaalde kleur, iets als groene poeder; ten tweede waren ze waanzinnig trots op deze wankleurige ahangsels; en ten derde was alles in Oudewater volmaakt: Oudewater zelf, het rundvlees, de dienstboden, en last but not least tante met de dochters. 'Ank wordt nu vlug kwekeling en Lien zit al in de derde van de HBS, wat een taaie rollade hebben jullie hier en ik zeg altijd, mooie kruimige aardappelen, al zijn ze van de klei, krijg je toch alleen maar bij ons in Oudewater.' Daarbij aten ze porties van ons taaie vlees en onze 'glazig' genoemde aardappels, waarnaar ik met open mond keek en waar ik helemaal naar van werd en het is tot mijn grote verontwaardiging voorgekomen, dat er voor mij geen stukje pudding meer overbleef. 'Hoewel, je maakt het beste pudding met wat meer eieren en aan room moet je ook nooit sparen.'

Lien uit de derde van de HBS was zo oud als ik en ik zat in de eerste en naar aanleiding van dit feit kwam stereotiep de medelijdende vraag: 'Zijn háár' (met de vinger naar mij wijzend) 'proefwerken nog altijd zo slecht?' Soms ging ik opzettelijk woest met

de sauskom zwaaien, opdat Anks en Liens en tantes provinciaalstijve, kraakheldere, met veel stijfjel gesteven japonnen per ongeluk een paar bruine jusvlekken zouden krijgen. 'Wat is dat kind toch onhebbelijk wild en ongemanierd' – ze waren doodsbang voor jusspatjes. Eigenaardigerwijze bleef de vermaning van mijn vader zeer mat, terwijl hij anders bijna overdreven op goede tafelmanieren lette. Mijn vader nam ongeveer evenveel notitie van tante en nichten, of ze een hinderlijk soort grammofoon waren of een radio die men uit beleefdheid niet kan afzetten, hoe onuitstaanbaar de swing en de jazz en verdere onderhoudende muziek ook zijn mogen. Soms trok hij even onwillig zijn mondhoeken naar beneden – bij hem teken van uiterste geprikkeldheid – als Lientje en Ank en tante Cor niets dan onaangename dingen zeiden, terwijl ze bij ons op bezoek waren en moekie met hoogrode gloeiende wangen haar verwanten bezighield met conversatie, schotels aanbieden en gelijk geven, wat ik nog het ergste vond. En niet genoeg dat ze op gezette tijden onvermijdelijk terugkwamen als verkoudheid, voorjaars-schoonmaak en muggen, op een mooie meidag brachten ze ook nog een zekere Hannes mee. Hannes, de verloofde van de zestienjarige Ank met de schrale vlechten, die vanaf dit keerpunt in haar leven tot een knotje in haar mollige nek opgerold werden. Hannes bezat een vooruitstekende adamsappel, die nare naam, een graad, en was bezig een tweede graad te halen. De hele familie van Hannes had dat gedaan, graden gehaald. In mijn onverstand trok ik hieruit de conclusie, dat ze allemaal te kleine keelgaten hadden en ik vroeg of ze zich zo geregeld verslikten. Maar het waren geleerdheidsgraden, geen graten, zoals de Tantesfamilie met diepe minachting voor mijn onwetendheid mededeelde. 'Wat blijft dat kind achterlijk, hè,' insinueerde tante, 'geen wonder dat dat haar van haar nou maar niet verder groeien wil. Als je niet beter wist, zou je zeggen dat ze zo van de zigeuners kwam.'

Hoewel ik dit laatste een geweldig compliment vond, waren mijn ouders niet tevreden met deze kwalificatie van mijn onmaatschappelijk uiterlijk.

‘Het heeft een voordeel,’ merkte mijn vader plotseling tot mijn stomme verbazing op – het was voor ’t eerst dat zijn opinie over mij in enig opzicht gewijzigd werd –, ‘ze kan direct elke dag haar hele hoofd met haar en al wassen, net als een jongen. Ik houd niet van stoffig haar.’ De nichten en tante protesteerden ongewoon hevig en vonden eenmaal per drie maanden je haar wassen meer dan genoeg, maar mijn vader herhaalde droog: ‘Nee, stoffig haar vind ik onsmakelijk’ en keek met een vage blik naar de vlechten en knotjes.

Om het echec met het haar goed te maken, werd een loflied op Hannes aangeheven, op zijn deftige afkomst: ‘Hij is van eerste familie,’ zijn knapheid en zijn beginselvast karakter: ‘Als eerstejaars student werd hij direct geheelonthouder – hij kon niet tegen dat ruwe ontgroenen – en nooit heeft hij meer een druppel sterke drank geproefd.’ Hannes staarde met waterige ogen in de verrukte van nicht Ank en vertelde op een toon of hij in trance verkeerde, dat hij vergeestelijkt leefde, vegetariër en estheet was en sinds vijf jaar drankvrij. Hij herhaalde met zulk een pathos: ‘Nooit zal ik meer een druppel drank aanroeren,’ alsof het heil der mensheid hiervan afhing. Zonder enige overgang declameerde hij zonder de minste gêne het ‘Du bist wie eine Blume’, dat was op Ank bedoeld. En toen kon ik het niet meer uithouden: ‘Jopie Kuyl heeft werkelijk een gezichtje als een bloem en niet als een rode kool, haar vader is frenioloog of zoiets en zo vreselijk ethisch’ (ik verwarde twee nogal vijandige begrippen) ‘dat hij de onderste traptree niet mooi meer vond, herinner je je wel, vader, maar ze krijgen een nieuwe van mahoniehout.’ (Bij ongeluk gebruikte ik het goede woord, want was het trap-zagen niet een ‘ethische’ handeling ten nutte en ter verwarming van zijn gehele gezin geweest?) ‘En,’ eindigde ik na een onheilspellende pauze, ‘er is nu letterlijk niemand bij de Kuylen die smakt bij zijn eten.’ Want Hannes, die geweldige porties kool en aardappelen naar binnen werkte, smakte – duidelijk en voor iedereen hoorbaar. Misschien een slechte gewoonte bij het vele studeren en abstracte denken opgedaan. Of een rest van een nog niet

overwonnen dualisme, een kleine wraak van zijn fysieke constitutie van 'de oude Adam' tegen dit fysiek ergerend proces van 'vergeestelijking'. Hoe dit ook zij, mijn vader en ik hadden elkaar direct aangekeken bij dit stellig niet vergeestelijkt geluid. Ik voor mij gaf er niet zoveel om als aardige eenvoudige mensen aan het smak-euvel leden, doch mijn vader vond het althans voor maatschappelijk gearriveerden bijna met een misdaad gelijkstaan. Overigens had ik het woord frenoloog die middag bij de leraar voor natuurlijke historie opgepikt, die buiten zijn programma was gegaan bij de beschouwing van de menselijke schedel (de verwonderlijkste schaal ter wereld, had hij duister gezegd). Soms onthield ik de raarste woorden, terwijl het gewone lesrooster dat voor me bleef, wat de naam oorspronkelijk aanduidt: een rooster waar alles doorheen valt.

Onverstoorbaar smakkende gaf Hannes een cursus in de frenologie, met moeilijke woorden als dolichocefalen en brachycefalen (ter verduidelijking wees hij op zijn eigen al te langgerekt hoofd en de brede – steeds somberder wordende – schedel van mijn vader), ondertussen smachtend en bewonderend aangestaard door zijn aanstaande schoonmoeder, schoonzusje en verloofde, die er wel even weinig van begrepen als ik. Doch de eer van den huize Kuyl & Co. was gered. 'Moeilijk, hè vader,' zei ik. 'Daar doet Jopies pa nou in.' Toch wilde ik mijn vader volstrekt niet voor de gek houden, vooral nu hij het ditmaal eens voor me had opgenomen. Vol bewondering keek ik naar hem – zulk een trots sterk man, zoals hij daar zat en at en dat pedante domme gekakel rustig over zich heen liet gaan. Natuurlijk had ik altijd graag gewild, dat hij me wel mocht en ik begreep volkomen mijn moeders antwoord: 'Och, spreek toch zo'n onzin niet,' wanneer ik haar in vertwijfelde buien voorstelde vader in de steek te laten, omdat hij het volgens mij niet prettig bij ons vond, liever bij z'n bittervrienden zat en eigenlijk een hekel had aan ons gezelschap. (Er bestond blijkbaar een groot verschil tussen een 'stille dronk', waarvan Jopies vader verdacht werd en een nette solide bittertafel.)

Toch had ik, als 't er op aankwam, nooit een vader als die van Jopie Kuyl willen hebben, zo gezellig en gemakkelijk hij ook was. En die inval van de frenoloog had ik bedacht om Hannes te intimideren. Maar Hannes was niet te intimideren, daar hadden hij en zijn familie te veel graden voor en zijn gesmak scheen hij, zelfingenomen als hij was, zelf niet eens te horen.

Toen hij de schedel van mijn vader wilde gaan meten, die hem blijkbaar sterk fascineerde, stond deze op en zei beleefd niet langer te kunnen blijven wegens een dringende conferentie. Hij waarschuwde Hannes ernstig voor de pudding: er was een beetje marasquin in. Die middag kreeg ik eindelijk eens een behoorlijke portie 'podding' (zoals men in Oudewater zei), want tante en nichten aten nu ook nooit meer iets waar 'drank' in zat; ze spraken het woord met zoveel afgrijzen uit alsof de geurige marasquin het gevaarlijkste vergif ter wereld was.

Daar ik toevallig nog even langs het kantoor kwam, zag ik dat de dringende conferentie van mijn vader bestond uit het roken van een sigaar en het lezen van de 'Max Havelaar'.

Toen vatte ik het plan op, dat wellicht vreselijk, in elk geval afdoende resultaten zou hebben. Ik vroeg onze goedge boekhouder met zijn fraai handschrift een zin voor mij op te schrijven; een enveloppe (naam en adres van mijn vader erop gedrukt) en een postzegel gaf hij mij erbij op mijn dringend verzoek. Zelf bracht ik de brief naar de bus.

De zin luidde: *Verzoeken beleefd van verdere bezoeken verschoond te blijven.*

Vier heerlijk-rustige weken gingen voorbij zonder een spoor van de Tantesfamilie. Vader had al eens terloops gezegd: 'Komt Oudewater niet meer opdagen?' Moekie, die altijd doodsbang was niet vriendelijk en hartelijk genoeg geweest te zijn, merkte beschroomd op tegen mijn vader: 'Was je niet een beetje erg stijf, een beetje erg correct de laatste keer?' 'Ik kan ze toch niet om de hals vallen,' antwoordde mijn vader en de voorstelling van deze omhelzing was zo raar, dat ik in een van die gelaakte lachbuien verviel, waarvan ik reeds meedeelde hoezeer ze de af-

keer van mijn vader opwekten. 'Lach niet zo onnozel en vooral niet zo hard,' liet hij er dan ook op volgen.

Tot ik enige tijd later in de zeldzame gelegenheid werd gesteld om te zien, hoe het koele groen in mijn vaders ogen die eigenaardig mooie blauwe nuance kreeg, wanneer hij ergens plezier in had. En hij zei er iets ongehoords nog bij: 'Dat heb je niet onaardig gedaan.'

Tot grote ontsteltenis van mijn moeder vertelde hij dan, hoe hij niets kwaads vermoedend in Oudewater had rondgelopen bij een bezoek aan een vriend en hoe op een winderige hoek van de Hoofdstraat plotseling tante en nichten als furies op hem waren afgestoven. Hij had er niets van begrepen, tot ze hem de verfrommelde en stukgelezen brief toonden met het bovenvermelde beleefde verzoek. 'Zo'n kwajongen!' had hij enkel gezegd en even plotseling en woedend als ze verschenen waren, verdwenen ze ook weer. Het begin ener familievet.

Tante en nichten en Hannes zijn hun hele verdere leven kwaad gebleven, aldoor maar kwaad. En ik moest mijn vader plechtig beloven nimmermeer een dergelijk verzoek aan wie ter wereld ook te richten.

'Ditmaal kwam het goed uit,' mompelde hij in zichzelf, 'stel je voor, elke keer die arrogante smakkerd er ook nog bij!' En hij rilde van afkeer.

Mijn oom Ricardo

Regenvlagen, storm, herfstnevels – een kort schuchter belletje, zó dat we vroegen: ging de bel eigenlijk? – dan stond mijn oom Ricardo tegen de muur gedrukt, als een bescheiden bedelaar die nog niet lang in het vak is en zich schaamt om aan te bellen bij vreemde huizen en uit bedelen te gaan en zelfs nog verlegen is tegenover de dienstbode. Bij mooi weer is oom Ricardo nooit komen opdagen, dan waren er hooibergen geloof ik, of zo maar banken ergens in de open lucht in parken of waar ook in de wijde wereld. Oom Ricardo kwam uit de wijde, wijde wereld, hij bracht de sfeer van de verte en het avontuur mee, ik snoof een bijna wilde geur om hem en niet dat gewone duffe zoetige familieluchtje. Wat was ik mijn moeder dankbaar dat ze eindelijk eens met iets plezierigs en boeiends te voorschijn kwam op familiegebied – hoe onuitstaanbaar vervelend en met zichzelf ingenomen waren de anderen, die uit riante voorstadswoningen of villaparken kwamen en uit een fantasieloos benepen iets, dat zij ‘de wereld’ noemden en dat met zaken, geld en een geslaagd deftig bestaan samenhang, hoe ergerden me de paar stereotiepe, aan mij gewijde zinnen: ‘Wat blijft dat kind spichtig’, ‘Vind je leren prettig?’, ‘Krijg je mooie rapporten?’

Oom Ricardo was niet geslaagd – niemand van de familie mocht weten dat hij soms bij ons kwam, zo weinig geslaagd was de carrière van oom Ricardo. Hij gaf het direct toe met ontzettende zelfbeschuldigingen en hevige gebaren (zich op de borst slaand), terwijl hij de Hemel als getuige aanriep, hoe slecht en diepgezonken hij was, maar, voegde hij er plechtig aan toe, nu, dit keer, wilde hij diezelfde Hemel tot getuige nemen van zijn onherroepelijke heilige voornemens om een ander nieuw mens te worden (snikkend), ‘met Gods hulp’, besloot hij enigszins ten overvloede en grote ronde tranen liepen langzaam en treurig

over zijn gebruind, mooi ovaal gelaat.

Hoe zelfverzekerd waren al die andere familieleden en trouwens bijna alle grote mensen, die ik kende – alles deden ze akelig goed en zonder fouten en hun harde uitgestreken gezichten kregen soms een zoetelijk valse uitdrukking, wanneer ze iets over de Hemel of God zeiden; ik kon duidelijk merken dat ze het heel gewoon en vanzelfsprekend vonden, dat God in verband met hun rechtschapen levenswandel zo goed voor hen zorgde en zijn Hemel bereid voor ze hield wanneer het hun tijd zou zijn – ‘over honderd jaar’ – dat zeiden ze voor alle zekerheid erbij, om toch maar zo lang mogelijk uit de Hemel weg te blijven en hier op deze aarde in dit leven ambitieus, zakelijk en maatschappelijk te kunnen zijn.

En dat juist waren de drie eigenschappen waaraan het oom Ricardo volkomen ontbroken had: zakelijkheid, ambitie en maatschappelijkheid. Had hij slechts één dezer veelgeprezen eigenschappen bezeten, dan was hij wel ‘een bruikbaar mens’ geworden en zou hij nu niet in zulke natte, afgedragen, naar armoede en nachtsiel riekende kleren voor ons hebben gestaan. Dat zei mijn vader tenminste eens tegen hem – dat van die eigenschappen, waarvan het gemis door oom Ricardo zo aan den lijve werd gevoeld en die mijn vader zelf in zo hoge mate bezat. ‘Je komt er niet zonder dat – de anderen verdringen en vertrappen je anders,’ zei hij eens, waarop oom Ricardo alleen maar zwaar gezucht had.

Goeie genade, een zakelijke, ambitieuze, maatschappelijk-geslaagde Ricardo kon ik me niet eens voorstellen. De mooie regelmatige trekken van zijn open gelaat kregen dan in mijn gedachten direct dat verwrongene, berekenende en tenslotte vulgaire dat de meeste grote-mensengezichten tot zulke trieste maskers maakt – ook al hebben ze nog zo’n deftige positie, die meebrengt dat hun koppen bij jubilea of overlijden op de fotopagina der dagbladen prijken. Wat een vuilakken om een mooi onbevangen mens als oom Ricardo te verdringen en te willen vertrappen, dacht ik bij de sombere profetie van mijn vader.

Maar voorlopig waren Moekie en ik erg blij dat hij nog niet thuis was, mijn vader, en oom Ricardo eerst naar hartelust uithuilen kon en thee met een tikje rum drinken om wat op zijn verhaal te komen – ook ik kreeg direct een beetje rum in mijn thee, omdat ik met oom Ricardo mee gehuild had en ook weer op mijn verhaal moest komen, en het smaakte heerlijk naar iets vers en vreemds, thee met Jamaica-rum (zoals ik met enige moeite op de fles ontcijferde), het smaakte naar de wijde wereld waaruit oom Ricardo zo juist gekomen was op deze gure herfstavond.

Alleen werd Moekie een beetje onrustig, toen oom Ricardo haar geurige thee weliswaar prees, doch, enkel om goed te proeven, en bovendien als geneesmiddel om zijn geschokte zenuwen te kalmeren, een glas rum zonder thee wilde drinken. En zulk een verfijnde smaak had oom Ricardo, dat hij de rum puur niet uit een theekopje kon drinken. ‘Dat moet een stevig flink glas zijn,’ zei hij en koos de tumbler, waar ik ’s ochtends mijn gehate melk uit dronk. Het was zulk een grote koude plas melk elke ochtend om acht uur – dezelfde hoeveelheid als rum gesavoureed scheen heel andere gevoelens op te wekken. ‘Melk is goed voor elk’ – elke morgen ergerde me dit rijm in grote zwarte letters op de beker van mijn zusje; ‘Vooral goed voor zo’n schraal pips kind als jij bent,’ zei mijn vader streng. Ik vertelde oom van de witte kille melk, die ik nog een tijdlang hinderlijk in mijn maag voelde en die een soort van boze en kwaadaardige braafheid scheen te moeten opwekken om me op het schooluur voor te bereiden. (Een proef met warme melk was op een debâcle uitgelopen: de witte vellen en de laffe kooksmaak hadden me misselijkheid en een vrije morgen bezorgd.) Zo begon dan elke weekdag somber fataal en onveranderlijk met de plas koude melk.

‘Rum is juist gloeiend,’ legde oom Ricardo uit, en mijn moeder probeerde het gesprek op de poes te brengen; dat deed ze altijd wanneer ze zich geen raad meer wist. Ik kende wel rumbonen, die smaakten lekker, vooral wanneer je er een paar tegelijk

in de mond stak. 'Rum is gloeiend en verwarmt je door en door,' zei oom Ricardo nog eens met overtuiging na een paar grote slokken en ik hoopte dat de smaak van deze voortreffelijke drank in mijn glas zou blijven zweven als een geurige onzichtbare nevel.

'Hoewel een kop koffie met een homp brood je op een ijskoude ochtend ook goed doet op een politiebureau – het is "daar-ginds" (en hij wees naar een blijkbaar heel ver oord) geen first class hotel, maar toch – de politiemannen zijn mensen met een hart. Ik heb trouwens op de bureaus van vele wereldsteden mijn kop koffie gekregen,' zei mijn kosmopolitische oom, 'en dat is toch behoorlijk, is 't niet?' Ik wilde weten hoe die koffie smaakte en na consciëntieus nagedacht te hebben, antwoordde oom Ricardo: 'Die koffie smaakte aardig. En warm vooral,' voegde hij er na enige tijd nadenkelijk stilzwijgen bij – toen ontmoette hij de smekende, verschrikte blik van mijn moeder. Hij werd verleegen en dat kon ik niet verdragen. 'Oom Ricardo mag toch wel koffie met een politieman drinken en een praatje maken – dat zijn toch nette flinke lui,' zei ik ineens, 'als die beroerlingen in onze familie hem hebben laten stikken, dan mag een mens toch wel warmte en koffie zoeken waar hij ze krijgen kan – dat zou ik ook doen,' voegde ik er met grote beslistheid bij.

'Ja, ja,' vervolgde oom Ricardo, 'ik heb al zoveel meege-maakt. Weet je dat ik eens, nog wel in een behoorlijk pak, kranten verkocht heb in Wiesbaden. Er waren natuurlijk veel vreemde-lingen en het was of ik die mensen magisch tot me trok. Ze zeiden: Mein Herr of Monsieur en Signor tegen me en menigeen nam me mee naar een restaurant en wilde mijn levensgeschiede-nis weten. Och,' zei hij bijna tot zichzelf, 'wat kan een mens eigenlijk nu nog gebeuren, als hij alleen is – er is altijd wel een plaats om te slapen en van de koffie heb ik jullie al verteld. Maar wanneer je voor anderen moet zorgen, dan wordt het moeilij-ker, die kan je niet naar asielen en politiebureaus meenemen en zeggen: Hier zijn mijn vrouw en kind' – en weer begon oom Ricardo te zuchten. 'Nou, kranten verkopen kan ook nog niet

iedereen,' viel ik hem vlug in de rede, want ik was bang dat hij weer ging huilen, 'het is nog een wonder dat je er geen schorre stem van hebt overgehouden en het lijkt me zo vrij en vrolijk te kunnen zeggen: Wat kan me eigenlijk nu nog overkomen.' Hij werd er helemaal optimistisch van en raadde me aan deze zin in gedachte te houden, wanneer ik ergens angst voor had. En hoeveel keer hebben ze me het luidkeels woedend horen roepen, wanneer ik juist doodsbenauwd was voor een les of straf: 'Wat kan me nu eigenlijk nog overkomen!'

Dan kwam de merkwaardige metamorfose waar ik al een paar maal getuige van had mogen zijn. Op de badkamer hoorde ik het water lopen. Oom Ricardo verdween voor een halfuurtje en in plaats van de interessante, diepbeklagenswaardige, doch op den duur niet al te aangenaam riekende vagebond verscheen een uiterst verzorgd iemand, die nochtans niets van zijn interessant voorkomen had ingeboet. Het pak waarin mijn vader er als een doodgewoon alledaags heer uitzag, gaf oom Ricardo het cachet van een volkomen gentleman en het bad benevens het schone linnengoed hadden het peil van zijn moreel op verwonderlijke wijze doen stijgen. Hij streelde liefkozend het glanzende overhemd en ademde diep de geur van de lavendel in, die altijd op mijn vaders toilettafel stond... 'Dat doet goed,' zei hij glimlachend en volkomen tevreden. 'God, wat voel je je een ander mens zo – het leven is goed, zeg ik jullie en jullie zijn zo lief,' en hij omhelsde ons beurtelings, Moekie en mij. 'Is het leven geen heerlijk ding?' zei hij nog eens met overtuigende vrolijkheid en in een stralend humeur. 'Kijk eens hoe die schoenen me zitten, keurig gepoetst zeg, jullie hebt goed personeel en een uitstekende wasvrouw moet dat zijn, dit overhemd is heerlijk gestreken. Uitstekend,' herhaalde hij, vertederd alles bekijkend wat er in de kamer was, Moekie, mij en zichzelf inclusief.

Plotseling voelde hij met schrik naar zijn binnenzak en ademde verlicht op, toen hij zijn portefeuille eruit haalde, een rafelig vod waar hij een portretje uit opdiepte. 'Viola,' zei hij zacht, 'ik heb haar altijd bij me. Dit portret en mijn tandenborstel, daar

kan ik niet buiten. Zelfs daarginds,’ en hij wees naar een hoek van het plafond, ‘daarginds mocht ik ze bij me houden.’ ‘Daarginds’ scheen een ver land te zijn, waar men de mensen zowat alles afnam, wat ze aan aardse goederen bezaten – met uitzondering dan van Viola en de tandenborstel – maar oom Ricardo was in zulke vreemde landen geweest dat ik me voorlopig niet zozeer met ‘daarginds’ – hoe angstaanjagend geheimzinnig overigens ook – kon bezighouden.

Het portretje van Viola had mijn hele ademloze belangstelling – het was een kind schoon als een engel met een geruite, opzichtige baret op wild krullende haren en een mysterieus lokkende glimlach om de mooie, een beetje treurige mond. ‘Ze ging veel dansen,’ legde oom Ricardo uit, ‘ze was als een vlammetje, zo vurig en licht en levend en stralend en als een vlammetje is ze uitgedoofd – longontsteking – ze is veel te licht gekleed al te lang uitgebleven op een ijskoude nacht, toen ze weer dansen ging, mijn dochtertje Viola.’ Mijn moeder gaf duidelijk tekens dat het verhaal van oom Ricardo iets verontrustends had; ik zag telkens hoe ze probeerde hem op zijn schoen te trappen, een teken dat iemand zijn mond ergens over moest houden, een teken dat veel gezien werd in mijn bijzijn en dat ik altijd opmerkte, hoewel het tegendeel beoogd werd. ‘Ja, ze zou nu zo oud als jij geweest zijn, de kleine Viola, een jaar of vijftien,’ en oom Ricardo keek me oplettend met zijn grote donkere langbewimperde ogen aan om daarna in tranen uit te barsten. Hij beschuldigde zich ervan geen goed echtgenoot en vader geweest te zijn, vooral geen goed vader – ‘maar ik gunde de kleine veel plezier, weten jullie, ik gunde het haar zo.’ En dat zou geen goed vader geweest zijn? – o, waarom was ik niet Viola geweest met zulk een opvallende heerlijk geruite baret op, waarom was ik niet aan een longontsteking gestorven na te lang gedanst te hebben ergens op een kermis van licht en geuren en meeslepende muziek, waarom werd ik niet door zulk een bijzondere vader betreurd en beweend? Zou ooit mijn vader om mij huilen? – en ineens viel me in dat mijn vader nog nooit gehuild had. ‘Dat kan ik niet,’ had hij eens gezegd,

toen ik hem er uitdrukkelijk naar gevraagd had, 'dat is te raar, een huilende man; ik heb helemaal een hekel aan huilen,' voegde hij erbij, mij strak aankijkend bij die hardvochtige bekentenis. Ik gaf oom Ricardo mijn eigen zakdoekje, om de tranen te drogen die hij nog zo rijkelijk kon doen stromen bij de herinnering aan zijn geliefd kind en hij wenste dat om deze eenvoudige handreiking God mij zegenen zou. 'God zegen je, lief kind, je lijkt op Viola,' zei hij als een soort teder geschenkje; ik zag immers duidelijk dat er generlei gelijkenis tussen mij en dat schone wezen bestond.

Dan was er toast en ham en versgezette thee – de rumfles stond nog op tafel – door het wit- (en goed-) gemutste dienstmeisje binnengebracht in het bloemrijke Wedgwoodservies. Oom Ricardo knikte er welwillend tegen, vouwde met een precies gebaar het servet open, alsof hij gister nog in een Grand Hotel en niet uit de nap van het nachtasiel gegeten had; hij at helemaal niet haastig, zo uitgehongerd hij ook was (en de honger stond op zijn ingevallen kaken te lezen, zei mijn moeder bijna melodramatisch), neen, hij at keurig en langzaam. 'Verrukkelijk,' verklaarde hij met nadruk, 'verrukkelijk, die dunne sneden toast, wie doet dat bij jullie, precies zoals het moet zijn, eventjes bruin en toch niet te hard. En die ham is ook voortreffelijk – bijna als in Praag – ham moet een beetje naar noten smaken – en dan die uitstekende Engelse mosterd... Kinderen, wat ben ik blij weer bij jullie te zijn, wat is het hier rustig en gezellig en Hollandshelder.' En ik bad en smeekte oom Ricardo toch voor altijd bij ons te blijven, een verzoek dat mijn moeder tot mijn grote verbazing niet ondersteunde – ze trok een verlegen gezicht bij mijn enthousiaste invitatie. Oom Ricardo schudde een beetje weemoedig met zijn hoofd, zodat zijn vol donker haar meewapperde: 'Ik blijf nooit ergens voor vast, ik moet verder, voor mijn zaken,' legde hij me uit, 'naar Boedapest, dit keer zal ik er komen, ik ben vast en zeker besloten mijn familie eer aan te doen.' Of hij dat nú al niet deed – door er zo mooi, levendig en opgewekt bij te zitten met glanzende witte tanden en diepe donkere

zigeunerogen. 'Ik heb een nieuwe methode voor piano-onderwijs uitgevonden. Het is iets voor Boedapest, muzikale mensen daar, alles gevoel, hartstocht, brio. Ik breng ze de techniek in acht weken bij – ga een muziekinstituut opzetten met een Hongaarse vriendin.' Hij zag de toekomst al roziger en hoopvoller in – trouwens niemand van ons drieën twijfelde een ogenblik aan dat piano-instituut met onderwijs op moderne en nog nooit tevoren bedachte grondslag – het idee van oom Ricardo, die muzikaal, vindingrijk en tot alles in staat was. Alleen vroeg moeder aarzelend: 'Heb je een tijdje geleden ook niet zoiets geprobeerd in Lyon of Marseille? Er deden toen zulke rare verhalen de ronde. Je zou met je assistenten in grote kartonnen dozen geslapen hebben bij gebrek aan bedden en alles moet toen een beetje mislukt zijn.' Oom Ricardo wuifde met een hautain en misprijzend gebaar die laster weg: 'Och, ze zijn zo kleingeestig, de mensen, hè. Ik had aardige slaappleatsen gemaakt, er kwam ook een beetje karton bij te pas, maar ze lagen goed zeg ik je, ze lagen als prinsen. Ik sliep tenminste als een prins. En dan is karton hygiënisch in dat soort steden met wandluizen, beter dan die dikke wollen rommel, waar ze in liggen te broeien, zacht klimaat daar,' zei hij vaag en verontwaardigd vervolgde hij: 'Om kleinnigheden laten ze je in de steek. Ik had alleraardigste leerlingen, meest dames. Havensteden, hè. Die zaak ging goed, werkelijk goed, en geen van mijn leerlingen stoorde zich aan mijn slaapgelegenheid, ze vonden het grappig.' Weer ging de pantoffel van mijn moeder naar de glanzend-geschoeide voet van oom Ricardo. 'Natuurlijk vonden ze het grappig,' herhaalde hij onbevangen. 'Ik liet ze het hele instituut zien en zo zagen ze de bedden ook – honi soit qui mal y pense – zelfs voor klamboes had ik gezorgd, die ik immers kende van Java.' Hij keek triomfantelijk over de klamboes: 'Er is een boel ongedierte daar, hoor.' 'Klambos in Marseille?' vroeg mijn moeder verbaasd, 'die hebben ze daar toch niet?' 'Nee, maar ik vond het beter,' oordeelde oom Ricardo, 'zo kreeg je ook minder stof binnen 's nachts – het was een eigenaardige woning, begrijp je, je moest de vensters op dat

zolderatelier dag en nacht openhouden voor de rare luchtjes van beneden – ik houd veel van frisse lucht. Maar je krijgt zelden de goede mensen voor zoets, ik sukkelde met mijn assistenten, niets bevalt ze, overal merken ze wat op aan.’

Ik vond het nu het juiste ogenblik om mezelf aan te bieden als muziek-assistente, tot alles bereid, zelfs om op karton of wat dan ook te slapen. Mijn ouders behoeften dan geen zorgen meer om mij te hebben, waarvan ze zich altijd een – volgens mij dan – overdreven voorstelling maakten; en de naam Boedapest trok me als een magneet. Ik kon werkelijk een beetje pianospelen en oom Ricardo had er direct oren naar. Hij luisterde met grote aandacht naar mijn paradestukken: enige Lieder ohne Worte, negrosongs en een stuk uit Rosamunde.

‘God, dat kind heeft aanleg,’ barstte hij verrukt uit, ‘geef me dat kind en een – laat eens zien – nou, een twintig, dertig pond mee, en probeer het voor een maand of drie; ik zal als een vader voor haar zorgen.’

Bijna had ik het geluk te pakken – bijna – want moeder vond me nog veel te jong en ze wist zeker dat vader het nooit goed zou vinden. Eerst dacht ik dat twintig of dertig pond iets was, dat aan mijn eigen gewicht ontbrak of een soort van ballast, kleren en muziekstukken misschien; maar later hoorde ik dat oom Ricardo, als hij geld wilde hebben, zich altijd in ponden uitdrukte – dan klonk het minder; bovendien scheen hij het pond (in verband met zijn Engelse herkomst) gedistingeerder te vinden dan de burgerlijke Hollandse gulden.

‘Natuurlijk wil vader het weer niet hebben,’ brulde ik van woede en teleurstelling, ‘nooit vindt hij iets goed, dat ik prettig en plezierig vind – altijd zeurt hij over rotrapporten, degelijkheid en vooruitkomen in de wereld – wat heb ik al niet moeten bedenken om een enkele dag vrij te krijgen, wanneer er algebra-proefwerk of iets anders onmogelijks van me verlangd werd.’ Ik had eens een meisje gezien dat bloed opgaf – hoe benijdde ik dat kind, toen ze direct daarop vrij kreeg; in m’n ellende heb ik toen m’n tandvlees opengekrabd, ik deed het heus niet voor m’n ple-

zier, want het deed echt pijn. Maar die stinkdokter had het direct door en vroeg vuil grijnzend alleen maar: 'Schoolziek, hè?' En dan die ene keer, toen ik zei dat ik zware rimmetiek had... 'Je meent reumatiek, niet,' vroegen ze en daarbij barstten ze in zo'n kwaadaardig gelach uit en toen werden ze ècht kwaad. Al mijn tantes hadden 't over rimmetiek, waarom zou ik nu niet eens rimmetiek kunnen hebben?... Ik heb alle plaatsen onthouden en opgenoemd waar tante Jo het heeft, maar ik kreeg een preek van de directeur over mijn leugenachtige karakter en mijn geraffineerdheid – ik weet niet eens wat dat is, geraffineerd, maar het scheen nog gemener dan liegen gevonden te worden. Liegen is heel moeilijk en naar, ik zou nooit liegen als ik het niet nodig had, maar 't was de enige manier om eens een enkele keer een heerlijk vrij gezellig dagje te krijgen of om zo'n stinkles te ontlopen. Al kwam later altijd alles uit met veel straf en zedepreken erna – die had ik graag over voor een paar zalige uren in de vrijheid. 'Nooit houd ik 't uit op die rotschool en ik zeg het jullie: eeuwig zal ik slechte rapporten hebben en in Boedapest zou ik piano-assistente kunnen zijn en ook nog kunnen vooruitkomen. Maar vader wil niet, nooit krijg ik een kans, o, o, wat een hondeleven heb ik bij zo'n vader,' snikte ik in een alles overstelpend zelfmedelijden.

Plotseling werd oom Ricardo uiterst ernstig en plechtig; hij pakte mijn beide handen en keek me met zijn grote glanzende jong gebleven ogen doordringend aan. 'Jij hebt een goede vader,' zei hij met sidderende stem, 'je hebt een vader, waar je op je knieën God voor danken moet elke dag; jij hebt geen vader die zijn vrouw van ontbering en uitputting liet sterven op een zolderkamertje zonder vuur alleen met een kaars – en jouw vader zorgt ervoor dat je 's avonds op tijd in je bed ligt en niet aan een longontsteking sterft zoals mijn kleine Viola. Dat weet je nog hè, hoe Lydia stierf?' vroeg hij mijn moeder met grote nadrukkelijkheid. 'Ontbering en uitputting, mijn God, mijn leven is voorbij, verzuimd heb ik alles wat ik had moeten doen. De Hemel is mijn getuige, ik kan het nooit meer goedmaken!'

Hij vergat het hele piano-instituut te Boedapest in zijn hartschietelijke zelfbeschuldigingen en ik wist niets beters te doen dan weer een kop thee met veel rum voor hem neer te zetten en enige schrale troostredenen te bedenken: 'Misschien waren ze wel zwak van gestel en te goed voor deze wereld.' Dit laatste had ik goddank voor enige dagen van ons dienstmeisje gehoord. Goddank, zeg ik, want oom Ricardo nam mijn woorden gretig over: 'Je hebt een kind met een gevoelige begrijpende ziel,' was het compliment dat hij mijn moeder en mij met van aandoening trillende stem gaf. 'Dat kind heeft gelijk. Te goed voor deze wereld, o veel te goed voor deze harde zelfzuchtige wereld en zwak van gestel, teer en zwak.' Rijkelijk vloeiden zijn tranen weer en ik stal bij die gelegenheid zes mooie grote zakdoeken van mijn vader voor het goede doel – edeler en romantischer immers dan het ordinaire dagelijkse gebruik dat mijn vader ervan maakte – het leken mij te veel tranen voor dat kleine kinderzakdoekje van mij – hij zou nog veel huilen om zijn vrouw en zijn kind en wie weet wat nog meer – zes zakdoeken zouden amper genoeg zijn. Ik had haastig die zakdoeken weggegrist uit de hoge mahoniehouten kast; goeie genade, wat een linnenkast hadden we eigenlijk, er kwam geen einde aan de stapels zakdoeken alleen al – maar ik durfde niet meer te nemen en pakte inderhaast nog een paar witte peau de suède herenhandschoenen mee. Moeke liet het oogluikend toe met de zakdoeken – ik had ze in elkaar gefrommeld en zo leken het het er veel minder. Oom Ricardo's zigeunerogen kregen een verheerlijkte uitdrukking bij het zien van die rare handschoenen. 'Mag ik die hebben?' vroeg hij mijn moeder ademloos, 'o wanneer ik die erbij had, zo chic, zo af is men dan.' 'Maar Ricardo, je kunt toch niet met die witte trouwpartij-handschoenen lopen, wat wil je er in 's hemelsnaam mee doen?'

Ricardo holde naar de keuken – en ik hem direct achterna – en ik zag een mengsel ontstaan, dat ik helaas vergeten ben en waar ook thee bij te pas kwam; even later hadden de handschoenen een geelachtige kleur gekregen, die destijds zeer in trek was. Op

onnavolgbare wijze deed oom Ricardo ze even aan, met de klep naar beneden, zoals niemand ze toentertijd nog droeg – het stond prachtig, het waren heel andere handschoenen, Ricardo's handschoenen. Ik herinnerde me nog vaag, hoe stijf mijn vader ze in de hand had gehouden bij de een of andere bruiloft en hoe het lelijke, dwaze dingen waren geweest, mijn vader was er toen zichtbaar verlegen mee. En nu was oom Ricardo er weer helemaal gelukkig mee. Hij hing ze voorzichtig bij de kachel te drogen en ging voor de piano zitten, dacht even na en speelde een der walsen van Chopin. Hij hield zijn ogen gesloten en een ogenblik was de kamer, onze doodgewone burgersalon, werkelijk dat wat een salon eigenlijk had moeten zijn, iets dat met voornaamheid, elegante noblesse en wonderlijke verfijning te maken had. Bijna werd deze alledaagse schone tedere stemming bedorven door een bezoek, dat ik door scherp luisteren naar de bel en in samenwerking met de dienstbode nog juist kon tegenhouden.

Het was een tante, die met een neefje ons kwam opzoeken. Het neefje had eens het buitengewone voorrecht gehad bij oom Ricardo te mogen logeren; natuurlijk was het aan de verkeerde besteed geweest. Het neefje (een keurig, bang, veertienjarig jongetje) was met een sensationeel verhaal teruggekomen, dat de hele familie in paniek had gebracht.

In plaats van het prettig te vinden mee te mogen naar nachtgelegenheden in een naburige grote stad waar gedanst en gezongen werd, had die jongen er schande van gesproken – en ik vond dat men toch al zoveel tijd in nare saaie daggelegenheden doorbracht, als ouderlijk huis en school. Ook zou oom Ricardo – en dit vooral werd bijna misdadig gevonden – hem zijn stomme tien gulden te leen hebben gevraagd, die hij van zijn vader en zijn moeder als zakgeld had meegekregen – daar werd hij toch immers voor meegenomen. En dan was er nog een gefluisterd verhaal waar ik helemaal niets van begreep, van een zwaar geverfde dame bij wie oom Ricardo inwoonde – welk feit vooral vanwege de verf als onfatsoenlijk werd beschouwd. Soms was de af-

keurenswaardige dame zelf meegegaan – ‘en wie ging nu met zijn hospita uit wandelen, wat moest zo’n jongen daar wel van denken!’ Bij elke wandeling had oom Ricardo gevraagd of hij de elegante wandelstok te leen mocht hebben van de dooie man van die dame – ‘zoiets doet men toch niet!’ Maar die dooie had er toch niets meer aan, ik vond het heel gewoon dat oom Ricardo zo’n fraaie stok meenam op zijn wandelingen, het paste stellig beter bij hem dan bij de dooie. En oom Ricardo zou in ’t publiek zo vreselijk onfatsoenlijk vriendelijk tegen die dame geweest zijn – of dat zo erg was – de meeste mensen vond ik tamelijk vlegelachtig en zuur – oom Ricardo was tegen iedereen erg vriendelijk en opgewekt – hij had heel innemende manieren. Dan had oom Ricardo nog iets vreemds gedaan: hij had elke ochtend op de markt van die plaats een anjelier gekocht en die in zijn knoopsgat gestoken. Zo hadden ze dan vaak, door iedereen nagestaard – de mensen hadden elkaar aangestoten – door dat kleine stadje gewandeld: oom Ricardo, de anjelier in ’t knoopsgat, ’t stokje van de dooie man luchtig en zwierig en nonchalant zwaaiend, de geverfde dame met een opzichtige veer op de hoed, en het stijve brave neefje, dat zich zoals hij zei, ‘doodgegeeneerd had’. Maar oom Ricardo had zich juist geamuseerd over de ergernis der provinciale ‘Spiessbürger’, zoals hij ze noemde. Van dit merkwaardige logeerbezoek had het keurige, saaie neefje een schandverhaal meegebracht, waarvan de geleende tien gulden een telkens wederkerend refrein vormde; en daarbij was hij erheen gegaan om bos- en heidewandelingen te maken, waarvan nooit iets gekomen was – hij zei ’t in één adem, alsof je voor tien gulden zo maar bos en hei bij de hand kon hebben. Van dit alles had hij een drukte gemaakt en de hele familie in opschudding gebracht, alsof oom Ricardo, die toch niets dan aardige dingen had gedaan, hem ’t grootste onrecht van de wereld had aangedaan.

Dit alles was de reden dat ik snel en bijna ademloos tegen tante en neef zei: ‘Er staat nog geen bordje op de deur, maar Hansje heeft roodvonk; het is besmettelijk, zegt de dokter.’ Ik keek zo

echt-geschrokken (maar dat werd verkeerd geïnterpreteerd), dat ze beiden wegvlogen, zonder goedendag te zeggen of zelfs maar beterschap te wensen voor Hansje. Dat was ook niet nodig, want Hansje had geen roodvonk, maar was ergens aan het voetballen. Maar het had toch waar kunnen zijn en het dienst-meisje zei ook nog: 'Dat noem ik nou gevoel voor je medemens – van je familie moet je 't maar hebben!'

Maar het onvermijdelijke ogenblik dat mijn vader naar huis zou komen, liet zich niet langer uitstellen. Het was alles zo merkwaardig en ongewoon geweest die namiddag, de prikkelende geur van de rum, hartverscheurende verhalen als uit een roman in tweeënvijftig afleveringen over ontbering, uitputting en een edel sterfbed, het kind Viola met grote vragende ogen en de page-baret, de uiterste droefenis, die echt was en de uiterste opgewektheid, die ook echt was. Ik was in een ver vreemd land geweest, waar de fantasie aan de werkelijkheid grensde.

Met mijn vader kwam alleen de werkelijkheid binnen. Ik herinnerde me direct, dat ik eigenlijk voor deze vader op mijn knieën moest vallen en God danken volgens oom Ricardo's uitdrukkelijke wens. Tot mijn geluk heb ik deze raad nooit opgevolgd; mijn vader zou aan een plotselinge vlaag van krankzinnigheid gedacht hebben. En eerlijk gezegd had ik helemaal niet de drang mijn vader dankbaarheid te tonen, laat staan op deze ietwat overdreven wijze. Eerder had ik willen vragen: 'Toe, wees een beetje als Ricardo, huil eens als je er zin in hebt, verheug je eens uitbundig, zeg dat je me wel mag, je hoeft niet eens zulke fijne complimenten te maken als oom Ricardo dat nu eenmaal kan; jij kan ook geen Chopin spelen, maar wees eens wat vriendelijker tegen me en niet zo eeuwig afgemeten en koel en pa-achtig.'

Doch ook dit liet ik wel uit mijn hoofd om te vragen – ik was al blij genoeg dat mijn vader oom Ricardo vriendelijk ontving en hem een sigaar aanbood en wat niemand tot stand had kunnen brengen, zelfs de grootste orders op het gebied van import en export niet, dat lukte oom Ricardo; hij bracht mijn vader in

een opgewekte bui en hij luisterde met een voor hem ongewone belangstelling naar verhalen, waar ik woorden uit opving als; Tokayer, een ware beauté, raspaarden en -honden, de eindeloze poesta. Ik meende zelfs in de koele blauwgroene ogen van mijn vader iets verlangends te zien, iets hunkerends en ik voelde dat mijn oom Ricardo een gelukkig mens was – trots alles – trots zijn tranen en sterfbedden en de vodden en de regen waarin hij eens, het leek alweer zo lang geleden, nederig op de onderste tree van onze stoep had gestaan. Welk een geluk dat alle pakken van mijn vader op elkaar leken – ik had de vaste overtuiging dat hij jaar in jaar uit bij dezelfde kleermaker hetzelfde pak van dezelfde kleur liet maken – in elk geval een soort pakken dat hem buitengewoon bevalen moet hebben, want hij keek oom Ricardo even goedkeurend aan en merkte dan kort op: ‘Een keurig pak heb je daar, werkelijk, zo’n nette kleur en snit!’

Ondertussen was ik genooddaakt op de atlas in een gewemel van iets dat op bruine wurmen leek, een zijriviertje van de Donau op te zoeken; waarom mag de Hemel weten, maar het was onvermijdelijk, dat ik om een onnaspeurlijke, domme en duivelachtige reden naar het mij toescheen, de voormiddag volgend op deze spannende verrukkelijke dag, dat fantasieloze riviertje, dat zich boosaardig tussen de bruine wurmen verborgen had, benevens enige andere stip-steden en streep-stromen en wurmgebergten moest kunnen aanwijzen op de grote blinde kaart in het nuchtere eerste ochtenduur, dat aan de aardrijkskunde gewijd was – dan zou oom Ricardo al lang weer weg zijn, op reis naar Boedapest, waarheen hij me had willen meenemen – en dan te bedenken, dat ik dat onvindbare aardrijkskundige streepje dan wellicht in werkelijkheid had kunnen zien: een wilde, bruisende bergstroom, vanuit een snelle grote Europese trein, in gezelschap van mijn joyeuze oom, in plaats van klein en jammerlijk met een grote stok voor die lelijke kwaadaardige stomme en blinde kaart te staan met de verwijtende blikken vanonder de glimmend-kale schedel van de aardrijkskundeleraar op mij gevestigd, die me biologieerden, tot ik niets meer zou zien dan

een chaos van wurmen, stippen, strepen...

Duidelijk hoorde ik oom Ricardo met zijn zeer gearticuleerde stem vertellen over een prachtige renstal, die hij op een kritiek ogenblik voor een appel en een ei had moeten verkopen, toen zijn beste renpaard, waar hij alles op gezet had, vlak voor de eindstreep en de overwinning – was het wellicht boos opzet geweest? – op onverklaarbare manier gestruikeld was. Dan ging 't over een wijnrestaurant, waar hij zo royaal mee was omgesprongen dat hij z'n klanten, nadat ze betaald hadden, als een soort revanche – meer gastheer en grand-seigneur dan een op zijn voordeel bedachte waard – van zijn beste wijn te drinken gaf à discrétion en waar mijn vader ook nog plezier van gehad scheen te hebben, want hij noemde telkens een wijnsoort op die oom Ricardo nog vergeten had. Het wijnrestaurant leek me een droom te zijn geweest, oom Ricardo zei het zelf: 'Alles van het beste verzeker ik je, un rêve; en mijn vrouw, Lydia, zat er toen zo beeldig bij, un rêve dans un rêve. Herinner je je Lydia nog, was ze geen beauté, och God, een beauté met een poppenkopje. Jullie hebben haar nog op haar sterfbed gezien, op een zolderkamer-tje, alles verloren, weg, fini.' En oom Ricardo begon weer met ontzettende snikken een nieuwe huilbui in te zetten, met woest rollende ogen en de wanhoop nabij. Gelukkig kwam de anders verwenste atlas nu goed van pas. Oom Ricardo wist natuurlijk dadelijk uit dat gewurm de zijriviertjes van de Donau op te vissen (nooit heb ik de Isar en de Inn vergeten). Aan elke plaats had hij een herinnering, een treurige of een schone, oom Ricardo scheen wel overal geweest te zijn. Op die manier leerde men tenminste aardrijkskunde, vond hij, tot mijn vader een beetje ongeduldig zei: 'Ga nu maar zelf verder met je les.'

Zijriviertjes Donau... (mijn gedachten dwalen weer af)... Boedapest, storm, regenvlagen, oom Ricardo, geen handdoek, geen zeep, alleen maar een tandenborstel en het portretje van het kind. Viola, het pak dat hij goddank 's middags bij vaders afwezigheid had kunnen aantrekken. Wat een geluk dat vader hem niet in de toestand gezien had, zoals hij vanmiddag na een

schuchtere bel in natte vodden als een schooier onder aan onze stoep stond! Vader was nu echt op hem gesteld en door dat nette uiterlijk kreeg hij de veertig pond van vader los als een bagatel; in dat voddenpak zou hij niet meer dan twee pond gekregen hebben, rekende ik uit, en na afloop van nauwelijks tien minuten weer op straat gestaan hebben met die afgedragen kleren in de troosteloze regen. Hoewel ik niet precies wist wat veertig pond was, had ik het gevoel dat er niet veel van overbleef, als je eigenlijk een heel nieuwe uitzet zou moeten kopen met koffers en al.

Ik verwenste de zijriviertjes van de Donau en mijn eigen onmacht en verviel weer in vage sombere gedachten, waaruit ik werd opgeschrikt door een strenge berisping van mijn vader om op te houden met dat irriterende neuriën: 'An der schönen blauen Donau'. Denkelijk uit ergernis tegen mijn vader kreeg ik toen een inval.

Ik bedreef die avond mijn eerste grote diefstal: een van vaders solide ulsters, waarvan hij er ook een paar had die sprekend op elkaar geleken, een van vaders zwarte bolhoeden, waarbij ik voor alle zekerheid een krant onder de binnenrand stak, omdat vaders hoofd mij groter leek. Twee handdoeken griste ik uit de badkamer weg (ze waren gebruikt, maar hij kon ze ergens in de Isar wel uitwassen) en twee stukken lavendelzeep stopte ik met een stuk kaas, een half brood en een kluit boter in een handkoffertje. De ulster met de bolhoed hing ik netjes aan de kapstok en het koffertje zette ik er vlak onder. Mijn hart bonsde of het barsten zou toen ik zo gewoon mogelijk tegen oom Ricardo zei: 'Uw jas en hoed hangen in de gang, ik heb uw koffertje er maar bij gezet.' Een ondeelbaar ogenblik keek oom Ricardo me aan, niet begrijpend, een beetje verrast: dan antwoordde hij nonchalant: 'O, dank je wel hoor, ik moet er morgen weer vroeg vandoor.'

En terwijl ik met hoogrode kleur en diepe aandacht op de zijrivieren van de Donau bleef staren, kreeg ik het verhaal van 'daarginds' te horen. 'Daarginds' was tout court de gevangenis

geweest, waarin oom Ricardo wegens oplichting gezeten had. Daar hij God weer bij iets tot getuige wilde halen, kalmeerde mijn vader hem direct, zeer gegeneerd over het getuige zijn van God. 'Je hebt mij immers ook de maat voor die overhemden genomen, ik weet er nog alles van,' verzekerde mijn vader, 'een gekke vent ben je toch, je liet iedereen wat geld vooruitbetalen, was het zo niet?'

'Zo waar er een Heer in de Hemel is en mijn kind Viola als engel op mij neerziet,' scandeerde oom Ricardo met vibrerende stem, 'ik was heilig van plan die overhemden aan iedereen te leveren, ik had al vijftientig commissies, maar er waren een paar oude schulden en toen heb ik dat commissiegeld zolang ervoor gebruikt, begrijp je, ik dacht alles komt in orde en ik had een groot vertrouwen in de mensen, een groot vertrouwen, maar de mensen zijn soms zo vreemd,' murmelde oom Ricardo nadenkelijk voor zich heen. 'Vuile krengen,' zei ik tegen de Isar en de Inn, maar ik bedoelde de mensen die hem in de gevangenis hadden geholpen.

'Ik heb geen aangifte gedaan,' meende mijn vader zich te moeten verontschuldigen, en daarvoor was ik van plan de Isar en de Inn en alle verdere zijrivieren van de Donau tot morgen in de aardrijkskundeles te onthouden, om mijn vader ook eens een plezier te doen. En toen deze zelfde vader oom Ricardo zelfs een betrekking aanbood in zijn ex- en importzaken, heb ik er nog enige Franse subjonctieven bij geleerd. Maar oom Ricardo wilde niet. Hij kon het niet, zei hij met trillende stem, hij moest het ene jaar in Boedapest zitten en het andere in Parijs... 'En stel je voor,' opperde hij met werkelijke doodsangst in zijn stem, 'stel je voor, ik ben bij jou in die keurige zaak met al dat geld, en ik zou eens in de verleiding kunnen gebracht worden. Grote God, aan jouw geld zou ik me toch nooit willen vergrijpen.'

'Je bent en je blijft een gekke vent,' antwoordde mijn vader. 'Je verdient dan toch ook.'

'Maar ik kon me eens vergrijpen. Wanneer ik zoveel geld bij elkaar zie, kan ik er eenvoudig niet van afblijven; je kunt zulke

leuke dingen kopen – eindelijk eens een behoorlijk pak laten aanmeten in plaats van die snel kreukelende slecht zittende goedkope confectie.’ (‘Een heel behoorlijk kostuum heb je anders aan,’ mompelde mijn vader bij zichzelf.) ‘En dan – wat een heerlijke overhemden en charmante dassen zijn er op de wereld. En de aangename luxe van hotels en vrouwen en dranken... Ik houd van het leven en van overvloed, ik wil sterk en overvloedig en royaal leven, royaal voor mezelf en anderen – de meeste mensen leven zo karig, ze gunnen anderen niks en ternauwernood gunnen ze zichzelf iets. Het is zo leuk rondjes te geven en ineens allemaal opgewekte gezichten om je heen te toveren. En dat kun je met geld doen, met geld heb je ineens kennissen met rondjes – ik geef graag – ik weet heel goed dat die anderen helemaal niet zo graag geven en daarom zijn het eigenlijk zulke arme burgerhonden; maar wat doet dat ertoe, wanneer ik nou eenmaal graag geef, dat doet me plezier, daar word ik niks beter door, want het is denkelijk puur egoïsme dat ik graag trakteer... Nee, geld is nou eenmaal in mijn handen niet veilig, niet mijn eigen geld en niet dat van anderen, ik kan nou eenmaal niet laten het uit te geven. Alleen met jou zou ik nooit gedonder willen hebben, nee, dat nooit, juist omdat ik je graag mag, geen baan bij jou,’ hield oom Ricardo koppig vol, ‘jij zou me wel nooit “daarginds” willen hebben, maar hoe zouden we dan tegenover elkaar staan, terwijl we nu een heerlijke Haut Sauternes drinken (uitstekende wijnleverancier heb jij) – en er niets dan vriendschap en bonhomie tussen ons is.’

Diep in mijn hart moest ik oom Ricardo gelijk geven. Wanneer ik had moeten kiezen tussen een betrekking bij mijn vader, dag in, dag uit op dat saaie kantoor, en het meeslepende zwerversleven, dat een mens in staat stelde zelfs riviértjes als Isar en Inn direct te herkennen zonder taaie aardrijkskundelessen, zou ik het laatste bestaan ook verre de voorkeur gegeven hebben. Afgezien van de verleiding waar oom Ricardo zo angstig de nadruk op had gelegd. Ook ik had die avond de verleiding niet kunnen weerstaan. Al was het dan voor iemand anders, het

wegnemen van ulster, dophoed, handdoeken, zeep en kaas leek me toch een zware diefstal. Wanneer zou het vreselijke ogenblik komen dat ik eens voor mezelf zou beginnen?

Onvermijdelijk komt de volgende morgen, met kille regens tegen de sombere hoge schoolramen. De wiskundeles is ook al weer voorbij en ik heb bij uitzondering een goede beurt gemaakt met het getal pi. 'Que j'aime à faire connaître un nombre utile aux sages,' ik kan de zin niet eens meer kwijtraken. Oom Ricardo is al lang weer op weg naar Boedapest, hij had helemaal geen ondergoed bij zich in deze kou, denk ik. '...nombre utile aux sages.' 'Hoeveel is een pond eigenlijk?' ik keerde me om en naar het kind achter me. De aardrijkskundeleraar stond erop te weten wat ik gevraagd had, in plaats van naar de zijriviertjes van de Donau te informeren, die ik voor ditmaal toch zo goed onthouden had. Ik probeerde nog vlug als een bezwerende formule: Isar, Inn af te brabbelen, maar het hielp niet meer. 'Wat pond, hoe pond, wie pond?' vroeg hij woedend; hij dacht dat ik iets over zijn dikte geïnsinueerd had.

En zelfs met mijn grondige kennis van alle kleine zijrivieren van de Donau kon ik mijn vader dit keer geen plezier doen – ik kreeg 'ponden' straf – leraren willen ook wel eens geestig zijn en zeggen dan 'ponden straf'.

Overigens moeten de ponden van mijn vader oom Ricardo ditmaal geluk gebracht hebben – lang na de vreemde opwindende herfstdag met Chopin, bedelaarskleding, rum, getinte brui-loftshandschoenen en de verhalen van sterfbedden, wijnrestaurants en 'daarginds', kwamen er telkens kleine pakjes voor me uit Warschau, Koningsbergen, Florence en Parijs, kleine gouden voorwerpen om aan bedelarmbanden te dragen, geloof, hoop en liefde voorstellend, een Italiaanse broche met bergkristal, dat ik voor diamant hield en een gouden medaillon met de portretten van oom Ricardo en een prachtige dame erin – tot grote verbazing van mijn familie. De dame was een Baltische barones die zo op oom Ricardo gesteld was, dat ze kasteel, baron en alles wat daarbij behoorde in de steek liet om hem overal te

volgen. Heel mijn nette familie sprak er schande van dat zo'n mauvais sujet eigenlijk nog zo goed terechtgekomen was. Alleen mijn vader zei: 'Ik heb Richard altijd een aardige vent gevonden, levendig, charmant en een beetje gek, maar zeer onderhoudend. En hoe keurig zag hij eruit de laatste keer dat hij bij ons was, weten jullie nog?'

Op gezette tijden, zo tegen de eerste najaarsvlagen, krijgt mijn vader een vage onrust over zich die met een zo goed als nieuwe overjas uit de beste Engelse stof samenhangt, hij meent ook een van zijn zwarte dophoeden te missen; hij verdenkt er de sous-chef van de exportafdeling van, omdat hij hem zo'n onuitstaanbare fat met geplakte haren vindt. Doch dan schudt hij weer zijn hoofd en murmelt voor zich heen: 'Het zou hem niet passen, te mager, te schriel.' En ik zucht verlicht en dankbaar, omdat soms alle dingen bijna een prettig en goed verloop kunnen hebben. Bijna...

Regenvlagen, storm, herfstnevels – een korte harde bel. Telegram uit Verona: Richard de Landsberg malade arrivée famille nécessaire direction hotel Eden. Dat kon alleen oom Ricardo zijn, zei mijn vader, die de naam van zijn – inmiddels overleden – barones blijkbaar had overgenomen. Die adellijke naam (het was nog het legendaire pasloze tijdperk van Europa) en zijn goede manieren hadden hem ook de hoge hotelrekening bezorgd. Het was om deze onsentimenteale reden, dat de hoteldirectie het dure telegram had verzonden, dat mijn vader moest betalen evenals de hotelrekening van een paar maanden – voor een vuil kamertje op de zesde verdieping van een tweederangs Italiaans hotel met wandluizen als blijvende gasten. 'God zal je zegenen, Adriaan, dat je gekomen bent, bewijs me een laatste dienst – een violette zijden pyjama. Dan kan ik tenminste in schoonheid sterven, die goedkope katoenen voddens hinderen me zo.' Mijn vader bromde onverstaanbaar dat hij zelf nooit anders dan linnen pyjama's droeg, maar was toch met het gevraagde teruggekomen op die prachtige Italiaanse herfstmorgen.

'De mooiste die ik ooit gedragen heb, jij had altijd een goede

smaak, Adriaan,' en als beloning zei hij mijn vader alle gunsten des Hemels toe – royaal en uitbundig tot het laatste. (De hotelrekening had hem onverschillig gelaten, 'want,' zo zei hij, 'in de Hemel worden toch geen deurwaarders met onbetaalde rekeningen meer toegelaten.') Mijn vader had hem nog geholpen bij het verkleden – een stervenszwakke uitgeteerde man.

'Hij zag eruit als een dichter op zijn sterfbed,' zei mijn anders toch zo nuchtere prozaïsche vader, 'een dichter of een edelman – ja waarachtig, een edelman van Verona. Dat soort mensen sterft uit,' voegde hij er bijna dromerig en melancholiek aan toe.

Vaarwel, adé...

Ik wist, dat de pa van Jolanthe het wel doen zou. Met onfeilbare mensenkennis – mijn schoolkennis werd op mijn laatste rapport in nullen en enen uitgedrukt – had ik er die pa toe uitverkoren.

Daar kon men geen pa's voor gebruiken die notaris, procuratiehouder of levensverzekerende en nuchter waren – pa's, die zoals de mijne, hun twee glaasjes catz voor het eten dronken, maar nooit een druppel meer. Bij Jolanthes pa stond de fles de hele dag op tafel, en de kinderen uit onze klas zeiden huiverend en sensatiebelust: 'Jolanthes pa is aan de drank.' Ze mochten volstrekt niet bij Jolanthe aan huis komen; daarom wonnen Jolanthe en haar pa in mijn ogen aan apartheid en belangwekkendheid en dus ging ik bijna elke middag na vier uur met Jolanthe naar haar huis en haar drinkende pa.

Het was er leger en kaler dan bij ons thuis en ergens voelde men vaag, dat deze pa je ware niet was. Een pa behoorde niet zó onbenullig te giechelen, en in de manier waarop deze familievaader de inhoud van z'n glaasje naar binnen sloeg, zonder zich te verslikken, lag wel iets onheilsPELLENDS. Het hing samen met de gesleten en te korte jurkjes, die Jolanthe moest dragen en die ik haar op een reuze manier benijdde – ik vond er iets circusachtigs in.

Jolanthe was het type, dat men later in Greta Garbo over de hele wereld bewonderen zou en ze sprak over haar pa alsof het een onmondig kind was. 'We blijven maar bij hem, mijn moeder en ik, omdat hij zo zielig op zijn eentje zou zijn – hij zou in de goot terecht komen zonder ons,' zei ze nog, en haar grijze, lang bewimperde ogen keken een beetje melancholiek en afwezig, of ze ergens haar stuk ongeluk van een pa al in een goot zag liggen. 'Is drank zo lekker?' vroeg ik weetgierig en hevig door die goot geïnteresseerd. 'Hij heeft het nodig,' antwoordde Jolanthe fata-

listisch en oneindig geheimzinnig. Jolanthe heette zo mooi, omdat haar pa uit een oud geslacht stamde en in de middeleeuwen waren er al Jolantes in zijn familie geweest – het stond in oude familiepapieren, die de pa met onbetaalde rekeningen en vergeelde menu's in een kistje bewaarde. De moeder van Jolanthe bestond bijna niet; zóveel wassen en schoonmaken moest ze zelf, opdat de pa met drank en familietradities voortbestaan kon. Ergens had Jolantes pa ook nog een soort vak met wijn-provisie of zo iets.

Wanneer ze echter bij mij thuis vroegen: 'Wat doet die vader van Jolanthe toch?' zei ik voor alle zekerheid: 'Hij is bij een bank.' Een geruststellend antwoord. 'Zo zeker als de bank' was toen een uitdrukking bij de grote mensen, waar ze heel tevreden bij keken. En ik was bang, dat ze via de vage eerlijkheid van wijn-provisie aan geestrijke dranken en in het bijzonder aan het kleurloze vocht zouden gaan denken, dat Jolantes pa zo nodig had. En eigenlijk loog ik niet eens zo heel erg, vind ik bij nader inzien: die pa was bij een bank beland – de kale afgesleten bank des levens, waar lelijke woorden en doelloze tekens in gekrast zijn met een bot, doorgeroest mes.

Goeie genade, wat werd men toch altijd genoodzaakt om te liegen. Van nature was je niet eens zo leugenachtig aangelegd. Jolanthe bij voorbeeld had chance, als sjans uit te spreken. Voor de mensen, die dit woord al niet meer begrijpen, moet ik wel sex-appeal zeggen. Jolanthe dan sjanste hoofdzakelijk met studenten en adelborsten, terwijl mij meestal het hof gemaakt werd door een afschuwelijk slag gedrongen jongetjes met matrozenkragen. Nu werd zo'n ongeluksjongetje met perzikwangen en een anker op zijn mouw bij mij thuis als de zonde zelve opgevat. Wat bleef me dus anders over dan de aanbidders van Jolanthe voor haar broers te laten doorgaan. Een echt keurig gezin had ik ervan gemaakt: een bij de bank hooggeachte vader, die hard zwoegt voor zijn dochter en zijn vele zonen.

Eigenlijk was de pa van Jolanthe een gemakkelijke pa. Wanneer Jolanthe weigerde met de fles over straat te gaan, omdat er

een adelborst op haar stond te wachten, werd mij die fles in de handen gedrukt met het vriendelijk giechelende verzoek nog een paar maatjes te halen. 'Voor d' Hersigny de Montagne', moest ik alleen maar zeggen in de drankwinkel. Niet eens geld hoefde ik ervoor mee te nemen: 'Twee maatjes voor d' Hersigny de Montagne.' Ik vond het een prachtavontuur met een fles naar een drankwinkel te gaan en voor iemand uit een ballade twee maatjes te halen.

En de ene dienst was de andere waard. Jolanthes pa zou die brief wel voor me schrijven. Hoewel Jolanthe het ten sterkste ontried en ook haar schimachtige moeder er hevig met haar zeepsophanden tegen gebaarde. Maar Jolanthes pa vond het lol-
lig en dit keer had *ik* het nodig. Jolanthe had goed praten – die was van de zes maanden drie maanden ziek met hoesten en koorts en mooie schitterende ogen, waarvan de wimpers zo ver uit elkaar stonden, heel lang waren en naar boven omkrulden. Mij mankeerde helaas nooit iets en het simuleren vermoeide zo bij herhaling. Daarbij werd om vier uur de middag rood na eerst grijs te zijn geweest en Sinterklaas was op komst. Men mocht er niet meer aan geloven met dertien jaar. God, wanneer men bedacht, dat Jolanthe met veertien al telkens bijna verloofd was! Maar toch was er iets liefs gaande in de winterkou en men wilde er deel aan hebben. *Coûte que coûte*, hadden we in de Franse les gehad – *carpe diem*, werd ons in het Latijn aanbevolen.

De brief, die Jolanthes pa dus met onzekere hand voor me schreef, luidde als volgt: Hooggeachte Rector, Aangezien mijn dochttertje Mary zich sinds enige tijd onprettig en hangerig voelt, acht de dokter het beter, dat zij eens voor twee weken enige rust neemt... Volgden beleefde groeten en weer hoogachting met de naam van mijn eigen pa. Ik constateerde met voldoening, dat het een lopende hand was, alleen wat bibberiger dan die van mijn vader. En de brief berustte op de zuiverste waarheid, afgezien van de valse handtekening, die nu eenmaal nodig was om de rector te overtuigen.

Het dochttertje Mary voelde zich werkelijk sinds enige tijd

hangerig en niet prettig – allerbelabberdst kon men wel zeggen. Of is het soms wel prettig, wanneer een dochtertje, Mary genaamd, bij het zien van het schoolplein al ijskoude vochtige handen krijgt en de blinde landkaart haar onpasselijk maakt? Elke dokter zou het beter geacht hebben, dat zo'n dochtertje eens twee weken rust op zijn minst kreeg. Dus dat paspoort voor de vrijheid, waar Jolantes pa me in lollige soezigheid aan geholpen had, was wel terdege gerechtvaardigd. Eigenlijk was je toch maar een opgejaagd klein kind, dat zich groot moest houden en waar onmogelijke dingen van verlangd werden. Het was geen verstoktheid des gemoeds, dat je het niet verder had kunnen brengen dan een eenvoudige deelsom, en dat de abstractheid van $(a-b)^2$ niet de minste voorstelling in je brein deed opkomen. Het was ook geen traagheid der ziel, wanneer je bij het doornemen van de Alpenpassen aan een magneetje ging denken dat met onfeilbare zekerheid eendjes en zwanen uit een bakje water tot zich trok – mooie witte eendjes met vuurrode snaveltjes, en een lichtblauw roeibootje was er ook bij. Maar de Alpenpassen hadden zo'n vieze bruine kleur op die geniepige schimmenkaart en je kreeg er een ongelukkig hulpeloos gevoel bij; je had bij alles op school zo'n ongelukkig gevoel van iets verkeerts te hebben gedaan. En de extra lessen die je kreeg voor al je onvoldoendes, waar ze thuis de grootste verwachtingen van koesterden! Lessen van een gulden vijftig per stuk, die alles nog onduidelijker in je hersens maakten dan het al was. Gedurende die lessen tjlpten ergens verdroomd een paar mussen, en je rook wat er bij de mijnheer die je bijwerkte, gegeten zou worden – misschien wel voor de een gulden vijftig, die je les kostte; weggegooid geld, zouden ze later bij je thuis verwijtend zeggen.

Voor de atlas met de Alpenpassen en andere wankleurige doolwegen kreeg ik toch nog vijfenveertig cent. Het mannetje dat hem van me opkocht, scheen het stelsel der tienden weer ingevoerd te hebben. Wanneer me later, na eeuwen, na oneindigheden van tijd, dus over een dag of veertien gevraagd zou worden waar mijn atlas van viervijftig gebleven was, zou ik naar

waarheid antwoorden: 'Die is weg.' Het boek der Vaderlandse Geschiedenis leverde slechts een kwartje op. Maar ik kreeg er een hele opera op toe – het tekstboekje van 'De Troubadour', waar ook alles van kerkers, gevechten en oude tijden in stond. Bij de latere pijnlijke ontstentenis van het werk der geschiedenis kon men dan bij voorbeeld zeggen: 'Ik hield ineens dit in mijn hand (De Troubadour) – ze schijnen het verwisseld te hebben.'

Maar nu ging je met zeventig cent en een opera zo maar de straten in, onbezwaard van harte en dorstend naar de genietingen van het leven. Het museum ging pas om tien uur open, dus had men nog gelegenheid de poppenkast te zien. Het deed goed tussen gelijkgezinden om hetzelfde te lachen – gelijkgezinden, die ook niet naar school hoefden, en die pruimden of over fietsen hingen. Men snoof voorzichtig de geur van de manchester pakken der pruimenden op, en de piraatjes van de fietsjongens roken naar ongebonden vrijheid en avontuur. Het aapje droeg een bontgekleurd pakje en hoefde alleen maar aapje te zijn, want met het felbewogen drama van Jan Klaassen en Katrijn had het eigenlijk niets te maken. Men kon naar wens zijn entree aan dit aapje betalen, dat het met *dédain* en in de verte starende, afwezige ogen in ontvangst nam; doch in het koperen bakje, waar de dikke vrouw mee rondging, vielen je twee centen vrolijker en met een tikkend geluidje.

De pruimenden en de piraten bleven naar de poppenkast kijken en schenen de man die zijn schoenen liet poetsen, niet zo interessant te vinden als ik. Het was zulk een mooie vrije groep – die opgewekte poetser met het zwarte bakje en de nonchalant doende heer, die zijn schoenen in orde gemaakt kreeg. Als een standbeeld stak het geheel tegen een dromerig-grijze hemel af op dat stil geworden pleintje daar, en ik vond dat het leven goed en prettig kon zijn. Men had achtenzestig cent op zak en de mensen deden vrije, gezellige dingen. De poppenkast was nog niet afgelopen of er werden al onder de blote hemel schoenen gepoetst. De schoenpoetser stond al weer bij een karretje smake-lijk een haring naar binnen te slaan en de gepoetste mijnheer riep

een taxi aan om verder het bonte leven in te rijden... 'Ik ben ik,' zei ik ineens tegen mezelf en ik vond het iets heel bijzonders *ik* te zijn. Het slechte geweten, dat ik om half negen 's morgens nog een beetje had gehad, was plotseling weggevaagd. Het slechte geweten dat in schoolboekjes opgekweekt werd en door de simpele, vriendelijke gedane vraag aan het ontbijt bij een extra portie jam: 'Heb je vandaag algebra?' wakker was geroepen. Hoe kon men er een slecht geweten op na blijven houden, wanneer men zag, hoe gewoon alles zijn gang ging en op welk een luchtig plezierige manier zelfs? Wanneer er ook maar een klein beetje kwaad in die voor mij zo noodzakelijke brief van Jolantes pa zou steken, had er immers iets verschrikkelijks moeten gebeuren. Die poppenkast had op zijn minst door de bliksem getroffen moeten worden en de onbekommerde schoenpoetsersgroep door de aarde verzwolgen. En de achtenzestig cent in mijn zak voelde ik niet branden doch aangenaam rinkelen – en op mijn voorhoofd stond geenszins iets in tanteachtige orakeltaal geschreven, waar ze me vroeger zo bang mee hadden gemaakt.

In het museum hield ik me weer het langst bij de kinderporetten op. Kinderen met wafels in de handen, kinderen met miniatuurhonden, kinderen met prinselijk kanten kragen en een enkele bloem tussen onkinderlijke vingers. Het meeste kind en mij dus gemeenzaam en vertrouwd, leek me dat met de grote gele wafel en het ronde, breed glimlachende gezicht. Het was ook het enige van al die kinderen, dat glimlachte en vergenoegd was en niet zo heel erg deftig. De ogen van de andere geschilderde kinderen keken plechtig vreemd en alwetend. Star en hooghartig pronkten ze in hun brokaten kleren. Het waren kinderen die niet naar school hoefden en alleen maar prinsessen of infantes hadden te zijn. Ze zouden, wanneer ze juist niet geschilderd werden, even met hun rare, kleine hond spelen of aan een donkerrode anjelier ruiken – of alleen maar stil met hun beringde handen langs het zware brokaat van hun gewaden strijken; de bloemen van gouddraad lagen er dik op geperst. Onwillekeurig probeerde ik even zulke ernstige plechtige ogen op te zetten en

ik bewoog me zo stijf en omzichtig dat de zaalwachter me wantrouwend begon aan te kijken: 'Hei je een kaart, zus,' informeerde hij streng en afschuwelijk gemeenzaam, 'kindere zonder geleide komme der niet in hoe kom je derin nog geen twaallef mot geleide hebbe of een kaart de telette binne rechts om de hoek.' Deze vernederende beëindiging van zijn komma-loos relaas scheen ik aan mijn stijve infante-houding te danken te hebben en de onderschatting van mijn leeftijd aan mijn schriële verschijning. Met kaarten en geleide was hier niets meer te beginnen, daar had ik echte pa's voor nodig, – de pa van Jolanthe zou denklijk ook niet toegelaten worden.

De kinderen in brokaat keken vaag en hoogmoedig langs me heen, dit was iets wat hun niet aanging. Zij mochten alles en hoefden niet naar school; wanneer het hun was overkomen, zou het die zaalwachter zijn hoofd gekost hebben. Er was ook een dood, heel klein kindje, in een met bleekgroen satijn beklede wieg. Het glimlachte een beetje met neergetrokken mondhoekjes en was nog niet trots geweest; het had er nog geen tijd voor gehad. Het had een wit mutsje op met een kantje erom en om dat mutsje moest ik ineens huilen. Niet omdat die zaalwachter zo naar tegen me was en me eruit had gezet en ik nu niet wist waar ik in die veertien dagen van de vrijheid een heel stuk van de dag moest blijven – met het museum had ik gerekend. Het mutsje was ragfijn en duidelijk geschilderd, het was het mutsje van dat kleine kind geweest. 'Ik ben ik', dacht ik weer en ik hernam de houding, die me zo goed beviel van de infantes en prinsessen – en op de tenen ging ik langs de kleine met het mutsje, de vreemd-verre prinsenkinderen en ook de zaalwachter, omdat die er nu eenmaal was en ik bij hem op dat ogenblik niet ineens wilde stampen.

Later was ik blij, dat ik bij die zaalwachter niet iets lelijks gedaan had. Wanneer men tegen iemand de tong uitsteekt, geeft dat een zekere genoegdoening, maar het vertroebelt ook de herinnering aan iets moois en onbegrijpelijk raadselachtigs, dat in je ziel om-

gaat en je doet nadenken over leven en dood – het onafwendbare, ik ben ik. En aan die zaalwachter heb ik het avontuur te danken. Wanneer hij wat inschikkelijk geweest was, zou ik de rest van mijn veertien dagen hoofdzakelijk in zijn museum doorgebracht hebben. Ik dacht toen nog dat een museum het bezit van de verschillende zaalwachters was. Ik zou een boel indrukwekkende en belangrijke dingen gezien hebben en ik had extra een ochtend bestemd om het gordijntjesspel volkomen in me op te kunnen nemen: het bestaat in het open en toe trekken van groen saaien gordijnen met een lange stok en het heeft invloed op het licht en donker van Rembrandts schilderijen. Dat werd tenminste door de zaalwachter, van wie ook de Rembrandts waren, tegen de eerbiedig luisterende bezoekers beweerd. Het was een geheimzinnig en stil spel, waar zwijgend en diepzinnig naar gekeken werd; het geheel had een duistere aantrekkingskracht voor me. Doch dit spel was niet van de wereld verdwenen voor mij – ik zou later nog gelegenheid genoeg hebben het in al zijn mystiek te mogen aanschouwen.

Buiten was genoeg aardigs te zien, hoewel de vraag, waar ik nu die veertien dagen verder zou doorbrengen me wel een beetje bezighield. Ik had even een opwindende fantasie van dakloos te zijn en een zwervend bestaan te leiden; maar de aanblik van enige grote foto's voor een schouwburg lieten dit spannende droombeeld sterk verbleken. Het waren afbeeldingen van opgetutte heren en dames. Ze waren hier en daar bij tafeltjes en zo in de kamer losjes gegroepeerd en herinnerden me ineens aan de ontzettende whistavondjes bij ons thuis met port, cake, geforceerd-opgewekt-blikken stemmen en rare suikerzoete gezichten, die me al meermalen het voornemen hadden doen opvatten, om te proberen in een roverbende opgenomen te worden. Ik zou deze dan adviseren streng en zonder pardon met de whisters om te springen, mijn ouders te sparen, omdat ze niet beter wisten, doch de cake en het gezamenlijke potje moesten buit blijven. De port zouden de rovers natuurlijk met enkele slokken naar binnen kloppen. Het was me onbegrijpelijk, hoe de mensen

voor zo'n vervelend stuk als een soort whistavondje zonder rovers vier gulden vijfentachtig (stalles) neerlegden, terwijl je maar behoefde rond te kijken, om helemaal voor niks de leukste dingen te zien: opgewekte, om niet te zeggen uitgelaten mannen met lichtbeige gleufhoeden achter op hun hoofd en trots de kou in hemdsmouwen, pakten op straathoeken bij stegen hun waren uit; mechanieke muizen, mannetjes in ronkende autootjes of soms alleen maar sokophouders. Doch zelfs deze sokophouders kregen een bijzondere en betoverende glans door de hartstocht en de overtuiging, waarmee ze aangeprezen werden: 'Geacht publiek, u kunt eraan trekken, u kunt ze verscheuren en nog blijft de rek, de mekeniek erin. Hier, mijnheer, ruk hem uitelkander, een gulden voor degeen, die ze stuk trekken kan!' En weer waren het de gelijkgezinden, die niet naar school hoefden en in dezelfde dingen plezier hadden als ik, die daar trokken en rukten aan de onverwoestbare sokophouders. Een ook door mij zeer geacht publiek, dat pruimde en over fietsen hing, en waar men voorzichtig de geur van opsnoof – een geur van manchester pakken en piraatjes – van ongebonden vrijheid en avontuur.

Het hoefden, om iemand de stallesplaatsen te vergoeden, niet eens zulke fel gekleurde burlesken met onverslijtbare sokophouders te zijn, die met een geacht publiek begonnen en met een uit de aardbodem verrijzende politieagent eindigden. Begroetingen waren ook heel leuk, vooral wanneer er een derde bij was, die één van de partijen nog niet kende, en zijn glacéhandschoenen dan vlug probeerde los te wurmen – hoewel ik het veel deftiger vond een geganteerde hand te reiken. En in modezaken pasten dames hoeden op met een spiegel van voren en een van achteren – en zag men de winkeljuffrouw al maar enthousiaster knikken: zo mooi stonden die hoeden allemaal – en ze stonden meestal niks mooi.

Nee, men behoefde geen viervijfentachtig uit te geven, om werkelijk grappige en vermakelijke dingen te zien. De Sint-Nicolaasetalages, die dat jaar grootscheeps opgezet waren, konden dan tenminste vijfentwintig gulden per voorstelling opbrengen.

Alles bewoog erin: apen, olifanten en clowns, en ze leken helemaal niet op saaie whistavondjes, die etalages. Daarbij had men zo in de morgenuren de beste plaats; helemaal vooraan – een groot verschil met de woensdag- en zaterdagmiddagen, waarop men de kleine kindertjes met hun bedillerige moeders de voorrang moest laten – alsof die het fijne van het geval beter snapt dan ik. De moeders keken onder de hand naar de modeafdeling uit en die kinderen begonnen dan drenzerig te worden.

Nu had ik volkomen de ruimte. In een droomwereld van fabelwezens speelde zich een zorgeloos en kleurig leven af. Een grijze nevelachtige ochtend stond buiten de grote spiegelruiten, waar al kleine rode lampjes achter opgloeiden; de dag werd nu rose gemaakt. Olifanten met oosterse kopbedekking en kleden rijk versierd lieten goedmoedig kinderlijke, in matrozenpakjes gedoste aapjes op hun rug rijden. Clowns en beren vormden een soort vriendschappelijke cercle met Sinterklaas en zwarte Piet, en op een met glinsterende sneeuw bedekte sprookjesaarde raasden locomotieven en treinen naar een onbekend, doch heerlijk doel, waarheen toverachtige lampjes groene en rode seinen uitstraalden. En het gaf een warm gevoel van vertrouwdheid, dat het opnieuw de gelijkgezinden waren, van de poppenkast en van de sokophoudersvoorstelling, die pruimend of over fietsen hangend, gehuld in geur van vrijheid en avontuur het wonder van schoonheid mee aanschouwden. Wit en zichtbaar vermengde zich hun adem met de mijne, omdat de ochtend koud was en onze monden van verbazing en blijde aandacht openstonden.

Nog half verdoofd van de paradijsachtige aanblik, viel me ineens tussen het bevedekte wit van de slagierskielen en het vreemd riekende bruine manchester iets ongewoons op. Iets heerachtigs in een dunne beige demi maakte zich giehelend bemerkbaar en Jolantes pa bracht me in een werkelijkheid terug, waar bedrog werd gepleegd en valse handtekeningen geplaatst, om een beetje feestelijkheid en geluk deelachtig te worden. Het was geen pa, om eer mee in te leggen; dat zag je ineens zo duidelijk in het grijze, rustige licht van die waterkoude ochtend. Het

was het overblijfsel van een pa – alleen goed om paspoorten voor de vrijheid te schrijven voor andermans kinderen. ‘Nog niet gesnapt?’ vroeg hij opgewekt tot mijn grote ontsteltenis, want voor een ontvluchte misdadiger wilde ik nu toch liever niet bij de gelijkgezinden doorgaan. Gelukkig begon hij een uitvoerig doch verward verhaal over feesten, die in lang vervlogen tijden ten huize der d’Hersigny’s werden gegeven en waarbij vorstelijke geschenken werden verdeeld: ‘Elk kind zijn eigen rijpaard, in de gouden wieg geboren,’ vertelde hij hikkend en onduidelijk. ‘Cognac met drie sterren, maar geen geluk. Geluk heb je of je hebt het niet,’ eindigde hij treurig en wijsgerig, ‘zonder geluk kom je er niet.’ En ineens neerslachtig zijn roodgloeiende neus wrijvend, ging Jolantes pa met onzekere gang en opgetrokken zielige schouders zijn van geluk verstoken weg verder.

De overgang van een opgewekte, van vrijheid tintelende wereld tot het middagmaal, twaalfuurtje genaamd, was moeilijk en zwaar te aanvaarden. En te bedenken, dat men zijn achtenzestig cent in de zak had zo goed als een ander. Er waren lunchrooms waar men voor tien cent een kroketje geserveerd kreeg met een voornaam dun sneetje brood erbij. Om niet te spreken van de snoezige mosterd-, zout- en pepervaatjes, waar je zoveel uit mocht nemen als je wilde, en het leuke papieren servetje, dat je alles voor die tien cent erbij kreeg. En het kopje koffie, waar ze klontjes bij gaven en dat je alleen om de geur zou nemen, zo feestelijk was die. Zelfs de melk, die erbij hoorde, kreeg iets bijzonders door het poppenservieskannetje, en vellen waren er niet op, zoals thuis. Wanneer ik bedacht, dat ik voor dertig cent vorstelijk kon lunchen (want dit kon men lunchen noemen), de fooi van vijf cent inbegrepen en nog een mooie som van achten-dertig cent kon overhouden! Maar ze zouden naar me laten dreggen of de politie opbellen wanneer ik niet op tijd m’n vervelende kaas- en jam-boterhammen kwam eten. Ze waren in staat naar de school te telefoneren, wanneer ik hun grote witte plas melk niet kwam opdrinken. Daarvoor had ik de ongelukkige

heer d'Hersigny de Montagne de brief niet laten schrijven.

Dus ik begaf me naar iets treurigs en onfeestelijks met donkerblauw linoleum, witte tumblers en zuivere natuurboter, het eetkamertje voor twaalf uur. Hèt kamertje waar meestal dreigbrieven van de rector met de post binnenkwamen – en waar pa zijn slechtste bui van de hele dag meebracht – een bui die al helemaal voor dreigbrieven en onvoldoende rapporten pasklaar was gemaakt. En voorzichtig m'n achtenzestig cent in mijn zak vasthoudend, opdat pa het rinkelen niet zou horen, vergeleek ik hem aandachtig en iets te lang met Jolantes pa, de door het ongeluk vervolgd. 'Waarom kijk je zo vreemd en wat had je voor aardrijkskunde? Heb je je Duits voor vanmiddag nog nagekeken?' Ik had een pa, die precies wist dat op dinsdagmorgen in de aardrijkskunde onderricht werd en de middaguren aan de Duitse taal en grammatica gewijd zouden zijn – en ik kreeg een hartklopping tot in mijn keel (tenminste daar had ik ook een gezwollen raar gevoel), wanneer ik aan de brief dacht, waarin deze, mijn pa, de rector een rustkuur voorstelde, zijn dochtertje ten goede komende – door de dokter geadviseerd. Ineens wist ik heel zeker dat alles verschrikkelijk aflopen zou – dat over een tijd, die voor mij weliswaar niet was af te zien, doch beslist komen zou, er een rampspoed boven mijn hoofd hing die alles overtreffen zou, wat ik tot nu toe op dit gebied meegemaakt had. En in een aanval van doodsangst en laf berouw wilde ik pa dan toch nog een kans geven. Met de moed der wanhoop vroeg ik: 'Doen we dit jaar weer niks aan Sinterklaas?' Men zou 's middags gewoon naar school kunnen gaan en zichzelf voor veel beter, zo te zeggen bijna hersteld, kunnen verklaren – men zou de ontstentenis van atlas en geschiedenisboek aan een snood doch raadselachtig toeval, gepaard met zwaktetoestand proberen toe te schrijven. Men zou van de vrijheid afstand moeten doen – van de gouden blinkende vrijheid der straatklinkers en gelijkgezinden... 'Och wat, onzin. Sinterklaas is alleen iets voor kleine kinderen. Denk eraan, 't is tijd. Wat had je voor aardrijkskunde?' 'Drie, pa,' antwoord ik nog – even voldoende, om van alle nutteloze gezeur af

te zijn en de avontuurlijke straatklinkers zo vlug als het gaat weer onder de voeten te krijgen – de vrijheid, de blinkende, gouden, zalige vrijheid. Heel andere straatklinkers dan die op de weg naar school liggen: de grijze alledaagsheid waar je je langs sleept en waarvan elke steen als een hard vijandig ding voelt, dat je kwaad wil, dat je brengt naar de versuffing, de dorheid en de eindeloze verveling... Pa heeft het zo gewild – pa heeft me, zonder het te weten, de vrijheid hergeven. Ditmaal mijn pa.

Direct is er iets moois, iets verheffends te horen in de middag, die roezemoezig en helemaal roze geworden is. Direct zijn de gelijkgezinden er ook weer – als uit de verlokkende straatklinkers naar boven getoverd.

Al kleeft er aan zijn vingers bloed,
Het is en blijft haar kind,
Eens teder onder 't hart behoed,
Door haar zo zeer bemind.

God, hoe de harmonica tremoleerde, hoe het refrein door de man met de lage stem uitgesnikt wordt, terwijl hij naar boven kijkt, of er geen centen uit de huizen vallen. En nu mediteert de man met de tenor, gelaten:

Mijn kind, uw lokken waren blond,
O, uw kleine poez'le handen,
Zo onschuldig en zo rond,
Waarom moest ge daar belanden?

Het lied kost twee cent – een lied op de hoek van een tochtig straatje – ruisend, weemoedig en schoon uitklinkend in zacht en droef refrein. Een lied 'Het Moederhart' getiteld. En weer maakt een politieagent een eind eraan. De politieagenten schijnen er voor te moeten oppassen, dat de mensen niet te vrolijk of te treurig worden. Maar hij kan mij niet beletten naar het winkeltje te kijken, de politieagent, een winkeltje, dat als een roze-

rode droom staat te glanzen. Een eind verderop hebben de muzikanten het toch klaargespeeld de agent te verschalken en ze zijn nu aan een luimig couplet begonnen: 'Schele Ka d'r sijssie...' Wanneer ik weer tot rust en kalmte gekomen zal zijn, kan ik dat couplet op mijn gemak eens doorlezen; het is inbegrepen bij Het Moederhart van twee cent – benevens 'Vaarwel, adé, of een zwerverslot.'

Vaarwel, adé, geef mijn de vrijheid,
De groene dreven en de zee
En zo ik sterref, mijn lieve mei-eid,
Wens ik u vaarwel, adé...

Aldus de zwerver... Vaarwel, adé, pa, bezinning, laatste vleug van goed of kwaad geweten.

Het sneeuwmannetje was stomdronken en moest zich daarom stevig aan een vergulde lantaarnpaal vasthouden, waarvan de lantaarn glimmend robijnrood en doorzichtig was. Het stond op een wit glinsterend plateau. Zijn parapluutje lag achteloos op de kristallen aarde en zijn neus was van dezelfde gloeiende tint als de lantaarn, glimmend en robijnrood. De ogen van het zwaar benevelde sneeuwmannetje staarden van onder een hoge hoed naar een onbekende doch heerlijke verte – hetzelfde sprookjesnirwana, waarheen de locomotieven en treinen uit de speelgoedetalage groene en rode seinen hadden uitgezonden. Hoge hoed, parapluutje en ogen waren steenkool-zwart. Het geheel was volmaakt mooi en werd 'Bobojere naar keuze gevuld' genoemd. Het was een ander soort dronkenschap dan die, waar de heer d'Hersigny aan onderhevig placht te zijn. Het was een dromerige lichte roes te midden van ongerepte sneeuw, schemerig lantaarnlicht en koel-weldadige vrijheid. Eromheen was iets plezierigs gaande met ronde fleurig bestrikte worstjes, glimlachende biggen met muntjes in de bek en fantastische chocolade- wezens met beeldige suikergezichtjes. Wanneer het sneeuw-

mannetje niet voor vienzestig cent te krijgen zou zijn, kon een bruin met wit gespekt worstje tenminste troost geven. En men zou naar het mannetje nog een tijdje kunnen kijken – elke dag – tot het verkocht zou zijn.

Nee, de ‘bobjere’ kostte een vijfenzeventig, maar er waren nog talloze andere artikeltjes, zei de juffrouw, toen ze mijn teleurgesteld gezicht zag – vissies – pijppies – vruchies: ‘Kijk maar gerust es rond, kind – kost niks.’ Het was een soort juffrouw, die ik direct graag mocht, met een lorgnetje en gegolfd haar, een beetje afwezig, vaag en zeurig goeig. Ik mocht alles in mijn handen nemen – beruiken en bevoelen, het sneeuwmannetje ook. Dat was uit een korrelige materie gemaakt, die een grote denneappel bleek te zijn – zulke buitengewone dingen bedachten de mensen soms. Het mysterie van de vulling naar keuze wees ze me ook, de juffrouw. In de kristallijnen aarde was een schuifje – maar zoals ze zelf treffend en terecht opmerkte: ‘t Is meer iets voor het oog, sieraad, hè – ’t is een kunststukkie.’ Die vulling was bijzaak. Het harmonicaspel en het zwerverslot kwamen weer dichterbij. Ze waren veilig beland in dat smalle rosse straatje en vonden gul onthaal bij de juffrouw van het sneeuwmannetje, die met grote ontroering meeneuriede:

En zo ik sterref, mijn lieve mei-eid,
Wens ik u vaarwel, adé...

En als vriendelijke schimmen doemden achter het winkelvenster de gelijkgezinden ook weer op – de gelijkgezinden van de vrijheid, die met schorre stemmen en levendige gebaren het sneeuwmannetje bewonderden, dat weer zijn bovenaardse roes in de etalage stond te verdromen. Maar zij blijven buiten het paradijs – ik werd erin opgenomen. Ik bezat het lied van Het Moederhart en van Schele Ka en het Zwerverslot; en de juffrouw wilde de coupletten uit het hoofd leren, omdat haar aanstaande zo muzikaal was. Ik verwonderde me over niets meer te midden der sprookjesachtige wereld, waar de juffrouw het

hoofd van was. Ze had in plaats van aanstaande ook tovenaars kunnen zeggen: 'Mijn tovenaars is zo muzikaal.' Waarom zou een juffrouw van een jaar of dertig, veertig, vijftig ook geen aanstaande hebben?

Buiten in de nevelschemering ruiste het zwerverslied. De gelijkgezinden verklaarden, dat het sneeuwmannetje lollig in de lorum was, en ik werd als hullepie met de Sint-Nicolaasdruchte aangenomen. Ze zag duidelijk, dat ik er liefhebberij in had, de juffrouw – juffrouw Fietje. Ik zou in het paradijs mogen verkeren, wanneer ik kon en wilde, met nog een gulden beloning in de week. Zo treedt men dus het paradijs binnen, onder klanken van muziek, in een rosse avondschemer en vanzelf; zonder edele daden van zelfopoffering en andere moeilijke dingen, en men krijgt een gulden toe, die uit tien dubbeltjes bestaat.

Ik ben dan in trance naar huis gegaan, naar pa en moe. Door de bezorgde vraag van de juffrouw, of ik wel altijd kon en of het wel mocht van thuis, viel me plotseling in, dat men nu eigenlijk uit school hoorde terug te komen. Uit een kleverige oneindigheid van vernedering, ontzetting en verveling behoorde men na vier uur met enige onbegrijpelijke opgaven in een zeiltje naar huis te gaan en daar thuis moest men dan schijnbewegingen met die opgaven maken en ze nog minder begrijpen dan ooit. Van tijd tot tijd werden dan irriterende en lastige vragen gedaan als: 'Weet je er nu al iets van? Suf niet zo over je boek; zal ik je even overhoren?' Soms werd ook de opzienbarende ontdekking gedaan, dat men het boek ondersteboven voor zich had.

Bij juffrouw Fietje werd overwogen (in ernstig overleg met mij), of men de chocoladewieg met de suikeren tweeling voor tien cent of twaalfeneenhalve cent zou prijzen. Juffrouw Fietje zei bij alles wat ik deed of voorstelde: 'Best hartje, ga je gang, hoor meid – 'n aardappeltje?' Ze bedoelde hiermee geen nare gekookte witte dingen, maar een geurig iets uit marsepein, dat met kaneel bepoeierd was. Er was een tafel met een wit laken erover. Daar werden het hart verheugende kleine verrassingen verkocht met gemakkelijk goedkope prijzen. Achter de winkel

was een bij dag en avond in rood licht zwevend kamertje met een petroleumkachel, waar juffrouw Fietje haar aanstaande en ik de laatste nouveautés bekeken. Die bracht de aanstaande in een koffertje mee: poppen uit marsepein met zijden jurken aan, suikeren schemerlampjes; en eens had hij er een pierrot bij, die men met een sleuteltje moest opdraaien en waar een ijle hemelmuziek uit kwam. Zó kon het leven dus zijn; in zachte roze glans gedompeld, zoet van smaak en door lichte vrolijke kout gekruid. Met liederen, die van gedrukte twee-centspapieren werden afgezongen of met verdroomde tederheid door een zilveren pierrot werden voortgebracht. En tot beloning, dat men in deze toverwereld mocht zijn, zou men tien dubbeltjes salaris aan het eind van de week krijgen – en het sneeuwmannetje. Het sneeuwmannetje ook.

Al deze wonderen moest ik Jolanthe de volgende dag gauw even in de middaguren gaan vertellen. Jolanthe en haar ondeugdelijke doch welwillende pa en haar treurige, slovende moeder. Jolanthe lag met fel schitterende ogen en mooier dan ooit te bed. De adelborst, met wie ze toen juist ging, had zacht-paarse chrysanten voor haar meegebracht en hield Jolanthes hand in de zijne; het was net de bioscoop. Ik begreep alleen niet, waarom Jolanthes moeder zo huilde, hoewel daardoor alles nòg meer bioscoopachtig werd. Het enige, wat ze van mijn opgetogen verhaal over mijn sprookjesbetrekking zei, was: 'Dat loopt nooit goed af!' Jolanthe nam tot mijn teleurstelling bijna in het geheel geen notitie van mij, maar zag met verrukte, enigszins starre vreemde blikken de adelborst in de ogen. Dit soort van kijken kende ik nog niet – maar een reden om te huilen kon ik het niet vinden: ze werd vanzelf ziek, kreeg prachtige bloemen en mocht van school wegblijven zonder valse handtekening. De adelborst kon ook niet de grond zijn van de treurige neerslachtigheid van haar moeder. Zij had hem een glaasje ingeschonken, dat tot de rand gevuld was met het kleurloze vocht, waar de heer d' Hersigny zo'n sterke behoefte aan had, dus op die adelborst had ze niets tegen.

De heer d'Hersigny, die niet tegen tranen kon, was direct bereid met me mee te gaan naar het museum – hij was blij weg te komen. Het dode kindje wilde ik nog even zien voor ik mij volkomen aan de geneugten des levens ging wijden, en ook de levende prinsenkinderen wilde ik triomferend in de hooghartige strakke gezichten kijken – ik zou het sneeuwmannetje krijgen. De heer d'Hersigny de Montagne werd trots zijn eigenaardig uiterlijk toch als geleide geaccepteerd. Hij maakte voor sommige portretten een rare buiging en verklaarde onder kushandjes een stralend-jonge pruikdame voor zijn bet-overgrootje – en werkelijk droeg zij dezelfde naam als Jolantes smoezelige ouwe pa – een feit dat op de zaalwachter zulk een grote indruk maakte, nadat Jolantes pa hem zijn beduimd visitekaartje had getoond, dat hij direct bereid was het gordijntjesspel te gaan opvoeren. En terwijl de heer d'Hersigny zich met grote, luidruchtige belangstelling in dit geheimzinnige spel verdiepte, vond ik gelegenheid met het stille kindje alleen te blijven: eigenlijk glimlachte het toch niet echt, zoals ik op die eerste vrije ochtend gedacht had. Het scheen er te moe voor geworden. Ergens was zijn kleine bleke mond wel lief en zacht, maar dan had het toch te veel pijn gekregen, het arme kleintje, en treurig en verbaasd was het geweest, omdat niemand hem helpen kwam – al zat er nog zo'n mooi opengewerkt kantje aan zijn wiegelaken, en ook zijn mutsje was ermee afgezet. De suiker baby's bij juffrouw Fietje lagen met drie tegelijk in chocolade wiegen en zilveren rammelaars hielden ze in hun rode dikke knuistjes. De handjes van het doodstille kleintje staken zo geel en wasachtig tegen het witte laken af, zoals zijn gezichtje van was leek in het lichte, met kant bezette mutsje. Ik zou jou mijn sneeuwmannetje gegeven hebben, als ik je er maar een beetje aan het lachen mee kon krijgen. 'Dag, kleintje, ik kom misschien erg in de penarie te zitten.' En weer ging ik op mijn tenen weg, langs het stille moede kindje en de statige infantes, waarbij ik toch weer twijfelde, of die mijn sneeuwmannetje wel deftig en kostbaar genoeg zouden vinden, om er jaloers op te zijn.

Toen de heer d'Hersigny me naar juffrouw Fietje terugbracht, kwamen we mijn oom Louis tegen. Dit onaangename familielid nam overdreven beleefd zijn hoed van zijn naar gezicht en bleef ons nieuwsgierig nakijken. Het was halfdrie op een door-de-weekse schooldag en de tweede dag van mijn vrijheid.

De dag daarop stond ik met een schatrijke mevrouw over de drievijfenzeventig muziek-pierrot te onderhandelen en de lieve, licht weemoedige klanken van 'Noch sind die Tage der Rosen' trilden dun en glashelder door de feestelijkheid van het winkeltje. Tegen het venster geplakt echter ontwaarde ik ineens, in plaats van de vertrouwde goede gezichten der gelijkgezinden, het glurend grijnzende van mijn oom Louis. Ik legde de zilveren pierrot op de toonbank, zodat het lied tot verbazing van de weelde-dame schril afbrak en ging in fatalistische verstarring het roze schemerende achterdomein bij juffrouw Fietje binnen. Die zong te midden van koffie- en speculaasgeur tevreden het laatste en derde couplet van Zwerverslot:

Vaarwel, adé, geef mijn de vrijheid,
Het hoogste goed hier op de aard',
En zo ik sterref, mijn lieve mei-eid,
Troost u, mijn lot was toch benijdenswaard.

Het sneeuwmannetje kreeg ik toch mee mèt inhoud en nog een varken met een geluksmunt in de bek. Toen ik thuiskwam en de stem van ome Louis al in de huiskamer hoorde, hield ik die geluksmunt stijf vast. Maar er scheen geen kracht meer in te zitten. Te zamen met de heer d'Hersigny de Montagne (ome Louis had mij duidelijk gesignaleerd met een roodneuzig, armoedig doch heerchtig individu) werd ik een paar dagen vóór Sint Nicolaas geconfronteerd – bij de rector en pa – mijn pa dan. Met de heer d'Hersigny de Montagne toonde men enige consideratie, omdat zijn dochter zo erg ziek was.

Het sneeuwmannetje stond in een verborgen gleuf op zolder zijn
lichte roes uit te dromen– veilig en wel.

Voor mij was nergens een gleuf te vinden.

Grijs en roze

Twee maanden van tevoren begon ik aan m'n eigen verjaardag te werken: de voorbereidende maatregelen bestonden daarin, ieder die het horen wilde datum en bijzondere wensen mede te delen.

Onder het middageten zei ik plotseling: 'Er bestaan hardgroene vogeltjes met vuurrode snavels, uit verre landen komen ze, maar je kunt ze hier ook krijgen.' Daar ik geen antwoord op deze toch wel verblijdende mededeling kreeg, vervolgde ik: 'November is eigenlijk geen prettige maand om jarig te zijn, want ze bepingelen je dan zo met Sinterklaas.'

Ernstig opperde mijn vader, dat november wel eens een heel prettige maand kon zijn om bij voorbeeld flink algebra door te nemen. 'Overigens wens ik woorden als "bepingelen" niet te horen,' merkte hij kort op.

De vaderlijke vermaning in de wind slaande, prees ik een nieuw soort visje aan: 'Ze zijn lichtblauw met een streepje erdoor en je kunt er paartjes van krijgen!' lichtte ik vriendelijk in. 'Zouden jullie het niet beeldig vinden zo iets in een grote jampot te zien zwemmen?' informeerde ik belangstellend...

Waarom zijn de straten niet feestelijk versierd en hoe komt het, dat de 'goede kamer' een even goede beurt krijgt op mijn verjaardag als steeds, als op alle gewone dagen? Vandaag is het toch geen gewone dag – er is iets heel bijzonders aan de hand – ik ben jarig... Ik begrijp het niet goed – naar school moet ik ook en slechts vluchtig ben ik in de ochtenddrukte gelukgewenst; alles is erg gewoontjes. Een ogenblik was er iets plezierigs toen er met de eerste post een ansicht kwam die ik mezelf gestuurd had; en Da, het keukenmeisje, knikte me even erg geheimzinnig toe.

Maar de verrassingen zullen wel komen na schooltijd, stel ik mezelf gerust... Of ze dan lampions in de kamer hebben han-

gen? Hoe prachtig zal het zachte licht op de kleurige vogels schijnen. Misschien krijg ik de visjes toch in een aquarium in plaats van in een jampot... Duitse grammatica op een dag als deze; de Punische oorlogen, terwijl ze thuis misschien de lampions al ophangen; Alpenpassen uit je hoofd moeten weten, wanneer er een taart klaarstaat waar dertien kaarsjes op branden!...

Het zakmes echter met drie afdelingen en kurketrekker gaf me m'n boezemvriend reeds kort na schooltijd als een kleine voorbereiding tot het zeldzaam toverachtige dat komen zou. Welk een verrukkelijk idee met een eigen mes je taart aan te snijden. En de mogelijkheden die een eigen kurketrekker kan opleveren, zijn niet uit te denken...

Eindelijk, eindelijk de trap, de kamer! Doch er is nog geen feestelijk stemgeruis te horen, er hangen geen groene slingers op de deur. En lampions – waar zijn de lampions?!

Het kille elektrische licht laat alles heel duidelijk zien: de postwissel van tien gulden die je grootmoeder stuurde, omdat je naar haar genoemd bent en waar je voor kopen mag wat je wilt. Welk een hoon! Naar de spaarbank gaan ze, de tien gulden die je nooit te zien krijgt. En de harde zilveren rijksdaalder van tante Net, de rijksdaalder die op zichzelf een aardig geldstuk is, zo groot en zo rond – waar kwam die anders terecht dan in een doodgewone, vervelende spaarpot, waar je hem niet eens uitpeuteren kunt. 'Waar zijn mijn gestreepte vissen en mijn groene vogels?' vraag ik, nog steeds van verwachting trillend.

'Ik weet niet wat je bedoelt,' antwoordt m'n moeder, 'hier is een mooie winterjurk met drie paar makko kousen. En wat zeg je van de prachtige, stevige schoenen die vader je gegeven heeft?'

Wat ik zeg van een gewone winterjurk, die ik toch had gekregen, van misselijk nuttige kousen en onuitstaanbaar degelijke schoenen, die tot overmaat van ramp nog zwart zijn...

Hoe kwam ik eigenlijk op het idee een taart met dertien vlammetjes te verwachten – waar haalde m'n fantasie de kleurige

lampions vandaan – en de groene vogels met rode snavels – de gestreepte lichtblauwe vissen, die ik een knus en gezellig gedijen in een grote jampot had toegedacht?...

Ik huil niet – ik brul, ik brul m'n waanzinnige smart en mate-loze teleurstelling uit: 'Niks dan saaie dingen, geen kleurtje, geen lichtje, geen vogeltje!'

Een ondankbaar, lastig kind, concludeert de familie. Maar Da en Gerrit wenken me vlug achter de deur.

Op het kamertje van Gerrit, de knecht, staat de kooi die m'n vogels gekregen zouden hebben. Een aparte, zelf gemaakte kooi uit een houten kistje, waarin een kale tak en een schelp ter versiering zijn aangebracht. Op de kooi staan twee jampotjes met in elk een rode Japanse slak. En Da, het dienstmeisje, heeft het 'Papegaaienboek' erbij gelegd, een bont gekleurd boek vol van de vreemdste papegaaien en kakatoes.

'Nou moet je maar denken, dat die slakken vissies benne,' raadt Gerrit me aan.

'En dat al die vogels vliegen kunnen,' montert Da me op terwijl ze nog een roze hart van geweldige afmeting, dat al voor Sinterklaas gebakken werd, te voorschijn haalt. *In Liefde* staat erop met chocolade krulletters.

In grijze triestigheid verzinken de nuttige geschenken: de jurk, de kousen, de schoenen... en de vogelkooi zonder vogels, de slakken, het papegaaienboek en ook het zakmes met drie afdelingen krijgen een roze weerschijn door het grote hart, waar *In Liefde* op staat geschreven...

Het roze geheim

Er bestond een bepaalde winkel, waar de echte kruiden voor het augurken-inmaken te krijgen waren. Dus het ging tegen de herfst – en ik had al een nieuwe hoed voor het guurdere jaargetijde, alleen voor de zondag natuurlijk, een heerlijk zwarte pluchehoed. Wanneer je erop blies, dan gingen de haartjes uit elkaar. 's Zondags had je juist niets aan zo'n verrukkelijk hoofddekseel – je moest ermee naar Artis, waar kopermuziek was en angst en wolven, die in smalle traliehokken rusteloos op en neer holden. Een dikke eindeloze slang kreeg een kleine witte duif te eten. Niemand begreep, waarom je ineens temidden van de luide trompetmuziek doodmisselijk werd en waarom je een soort zenuwtoeval kreeg en van een witte duif sprak, die nog niet helemaal naar binnen was gegleden, maar bloedig en verminkt telkens in de slangebek terugkwam, met de arme hulpeloze pootjes naar boven. En later op school werd je door een onuitstaanbare jongen die door de neus sprak, verweten, dat je eerst zo opschepperig met een 'pluushoed' in Artis was binnengekomen en dat je later, met de genoemde hoed scheef op 'gejankt' had. Het enige, dat ik doen kon, was hem naspreken met z'n neusklank; doch meteen viel me weer alles in van de duif, die zachte veertjes had gehad, waar je op blazen kon net als bij de pluchehoed. En ik had niet eens meer plezier van mijn geslaagde door-de-neus-spreken-imitatie. De andere kinderen zeiden: 'Spreek Maupie Bokkie nog eens na, je doet het enig.' Maar ik dacht, dat is alles wat je kan en wat aardig gevonden wordt door de anderen, en ik zou de pluchehoed 'door de week' willen op hebben, zo maar – en ik wou ook dat alle witte duiven gespaard moesten blijven en dat het Artis verboden moest worden, zulke lieve zachte dieren aan een rotslang te geven. 'Rotslang' zei ik dan ook tegen Maupie Bokkie – en het was helemaal niet op zijn plaats – Maupie

leek op een kleine, kwade aap. De kinderen vonden het een fijn woord – zo ineens ‘rotslang’. Later riepen ze het tegen mij, aangevoerd door Maupie Bokkie.

Maar de zwarte pluchehoed kreeg ik toch nog een keer op, zo maar in de week. Da zei: ‘Zet je goeje hoed op en doe je nieuwe jekker met de ankerknopen an, dan gaan we kruije hale.’ Hoewel ik het kruiden-halen een plezierig iets vond, had ik me er toch nooit tevoren bijzonder voor mogen kleden. Ik weet niet hoe Da het van mijn moeder gedaan kreeg – doch ze had veel in te brengen. Ze droeg blauw linnen met een wit schort voor ‘gewoon’ en een zwarte japon met witte kraag en manchetten, als er visite was en op zondag en dan ook een kanten schortje – deze laatste kleding scheen ook bij het kruiden-halen te behoren. Ik vond het ongelofelijk deftig zo met Da te lopen; Da had nog een pakje bij zich, dat ze heel vlug uit de bijkeuken haalde, toen we weggingen. Ze liet me op straat in een portiek zien wat erin zat: een lichtblauw vaasje met roze en gele kunstbloemen, een heerlijk geschenk, vond ik, en meteen wist ik, dat het niet alleen om de kruiden ging die middag. ‘Je zult wel zien,’ antwoordde Da op mijn nieuwsgierig gezeur: ‘Voor wie is het, wie krijgt dat?’ Op het vaasje stond in gouden letters *Vergeet mij niet*.

In de kruidenwinkel rook het koel en geurig, en ze hadden er ook kruiden tegen ziekte – ik vond het iets heel bijzonders, dat je in dezelfde winkel kruiden voor lekkere augurkjes en tegen galstenen kon krijgen. De kruidenman had alles grijs: grijze bakkebaardjes en een grijze stofjas; en de kruiden waren ook allemaal een beetje grijsig. ‘U mot eraan gelove, za’k maar zegge,’ legde hij Da uit, ‘hier heb ik wat tegen winderigheid, za’k maar zegge, en hier wat tege kliere, maar je mot eran gelove, za’k maar zegge.’ Ik begon het kruiden-bedrijf oneindig mysterieus te vinden en ik kon me haast niet voorstellen, dat er met de augurkenkruiden ook niet iets bijzonders aan de hand was. Ik vroeg verlegen, of men daar ook aan geloven moest. Maar toen zei de kruidenman: ‘Da’s zoveul as smaak, za’k maar zegge, het andere is meer idee.’ Hoewel ik er nu helemaal niets meer van begreep,

vond ik het toch wel een mooi antwoord. – Die hele middag trouwens was mooi. Iedereen kon denken, dat ik altijd een pluchoed droeg en met Da in het zwart wandelen ging. Er was een hemelsblauw vaasje met bloemen erin, die mooier waren dan echte; de straten waren prettig vol en rommelig in de buurt van die kruidenwinkel en er scheen een bijzonder geheim te bestaan, dat ‘idee’ heette en waar je aan geloven moest.

Dan waren we op een stille gracht met hoge stoepen, waar het al begon te schemeren. De huizen hadden er allemaal roze schemerlampen achter de vensters, en ik kon me niet herinneren ooit op deze gracht geweest te zijn. Achter de roze vensters kon ik vaag dames onderscheiden, dames in feestkledij – soms een enkele dame, soms twee tegenover elkaar. Het leek iets uit een toneelstuk of een droom – dit laatste te meer, daar het eruitzag of de dames zich in ’t geheel niet bewogen. Bij een toneelstuk had ik me zoiets van tegenover-elkaar-zitten voorgesteld, rijk gekleed tegenover elkaar zitten, in een bijzonder soort belichting. Soms tikte een der dames tegen het venster, wanneer er een man voorbijkwam – ik dacht eerst dat naar Da en mij getikt werd. Eén man ging weer een paar passen terug – en dat gaf er het voor mij echt toneelachtige aan. Maar daarna stond ik toch in een droom, een roze droom. Het was de zuster van Da in een rood-fluwelen gewaad, zover bij de boezem uitgesneden als de mode van die tijd maar enigszins toestond en zoals ik het nog niet gezien had. Ik had ook nog nooit zulk een blanke huid gezien, zulke prachtige roze kleuren op de wangen en zulke rode lippen. De ogen waren groen en grijs gespikkeld, en dat stak verrukkelijk tegen de diepzwarte wimpers af – daarbij moet men bedenken, dat de zuster van Da lichtgeel haar had. De zuster van Da sprak over mijn moeder als ‘je mevrouw’. Da had ook groen en grijs gespikkelde ogen, doch daarmee hield dan ook alle verdere gelijkenis met deze bovenaardse zuster op. In de kamer bevonden zich nog een groot bed, een neger en een papegaai. De neger sprak gelukkig Hollands en de papegaai iets wat Engels en Spaans moest voorstellen – het waren, naar de neger zei, vloes-

ken en dat was wat anders dan het saaie 'kopje-krauw', dat ik elke zondag van de papegaaien in Artis te horen kreeg.

En ik was ineens midden in het verhaal dat mijn ouders niet begrepen hadden – het vreselijk ontstellende gebeuren van de slang met het arme witte duifje. De zuster van Da heette Nelly en begreep alles – ik mocht direct Nelly zeggen, doch vooral verder vertellen van het duifje, dat telkens weer uit de slangebek te voorschijn was gekomen... 'Dat late ze nou aan onschuldige kinderen zien, die vuile beulen,' keurde Nelly hevig en harts-tochtelijk af, 'kunne ze zo'n smerige slang niet een bloedworst geven, als ie toch wat vrete mot, in plaats van een duifie – ik hou duifies op het dak, duifies stellen liefde voor,' voegde ze eraan toe. De neger heette Jim, en toen Nelly over de liefde sprak, gaf hij haar een zoen in de hals.

Voor het eerst in mijn leven begreep ik dat zonen prettig kan zijn. Ik had een paar dagen tevoren een vreselijke proef doorstaan met een jongen – het was juist de tijd dat er over zonen en nog veel griezeliger dingen op school gesproken werd, en in mijn nieuwsgierigheid probeerde ik het in het smalle straatje, dat voor dergelijke experimenten bij onze school in trek was. 'Jasses, het is net nat spuug,' was de verpletterende ontdekking voor mezelf en ook voor de betouterde jongen. Maar de neger had zulke prachtige witte tanden en Nelly zag er zo beeldig perzikachtig uit – ik begon iets van de liefde te begrijpen. Eigenlijk moest ik mijn moeder eens voorstellen zich ook een laag uitgesneden fluwelen japon aan te schaffen en dan geen pa erbij – die vond ik nu te enenmale niet erbij horen. Ik vertelde het Da en Nelly en Jim – en Da kwam in een soort doodsangst en bezwoer me nooit een dergelijk voorstel te doen. Nelly kende mijn moeder – 'Da haar mevrouw' – van de straat en vond haar gelukkig 'een beeld van een mens', doch dat mocht ik niet oververtellen. Jim floot de papegaai wat voor en de papegaai floot het na; daarna hoorde ik duidelijk, dat de papegaai ook Hollands kende, een reuzevloek, die alleen moordenaars zeiden. Daar was de papegaai voor bekend – eerst een deuntje fluiten en dan kwam het woord.

Nelly droeg flonkerende steentjes in het haar en was die dag jarig. Da gaf het lichtblauwe vaasje met de bloemetjes en ik bewonderde de smaak van Da, zo uitstekend pasten het hemelsblauw en de andere fijne kleuren bij alles wat in de kamer was. Er hingen hele waaiers van portretten – portretten van heren, matrozen en vier van Jim, de neger. Boven het bed hing Jim in het groot, zoals bij ons thuis in de ‘goeie’ kamer de portretten van grootvader en grootmoeder hingen. Jim had taart laten komen en een fles ‘rood’. Ik dronk twee glaasjes van het verrukkelijke ‘rood’, waardoor ik een gevoel kreeg of ik vliegen kon. Ik dacht dat het uit rozen gemaakt was, want het smaakte precies zoals rozen geuren. Nergens was het zo mooi, zo warm en zo roze als in de kamer van Nelly. Nooit tevoren had mijn pluchehoed die waardering genoten als in deze hartelijke omgeving, noch was men eigenlijk ooit zo zeer op mijn bezoek gesteld geweest.

Ik vertelde veel van die vreselijke jongen Bokkie, die mijn nieuwe hoed ‘opschepperig’ had vinden staan – o, ik kon mijn hart uitstorten, dat ik altijd moest wachten met taartjes-nemen tot alle anderen de lekkerste genomen hadden. Nelly haastte zich, me weer van een groot stuk slagroomtaart te bedienen; en ik vertelde verder van de vieze praatjes op school en de zoen in het straatje, die als nat spuug geweest was en dat ik nu pas, vandaag dus, voor het eerst begrepen had, dat zoenen zo naar niet was. Da had zeker ook wel gezien, hoe mijn vader en moeder elkaar zoenden – nou, ik had het gezien en ik kon merken dat ze het niks leuk vonden. Geen één pa was ooit leuk om te zoenen, dacht ik, en er bestond niemand die zo mooi was als Nelly, en waarom ik Nelly nooit vroeger gezien had... Ik had het derde glaasje rood heel langzaam uitgedronken en het hele glas nog eens met mijn tong extra afgelikt, iets wat thuis streng verboden was. Ik sprak denkkelijk wartaal, thuis gaven ze nooit een godendrank, die het rood evenaarde, en wanneer ze port dronken, kreeg ik er niets van mee. ‘Drink jij maar, hoor,’ zei Nelly medelijdend en gul, ‘t kan ervan af, ik verdien goed.’

‘Wat doe je dan?’ vroeg ik, nieuwsgierig om te weten welk lucratief vak iemand moest uitoefenen, om zoveel geld te verdienen dat men rozendranken en slagroomtaarten zonder enige reserve kon uitdelen, diamanten in het haar dragen en midden in de week met zulk een voorname fluwelen japon prikken.

Er viel een stilte – een van de vreselijkste stilten, die ik kende van kennissen- en familiebezoeken bij ons thuis, een van de stilten die steeds ik veroorzaakte: men was dan een ogenblik doodalleen – de anderen staarden aan je voorbij en je wist werkelijk niet, waarom plotseling alles zo veranderde. Maar bij familiebezoeken vond ik het veel minder erg dan nu, bij die gezellige mensen. Bij de familiebezoeken werd ik steeds door iemand geflankeerd, om me op mijn voeten te trappen, wanneer ik iets verkeerd dreigde te zeggen, en Da zelf had de grootste pret, wanneer ik haar in de keuken later alles vertelde: ‘Ik vroeg oom Felix, wat is dat, om op de fles te gaan, en hoe hij dat gedaan had – en ineens waren ze allemaal kwaad, oom Felix het ergst. En nou weet ik nog niet, wat op de fles gaan is. Da, wat is dat – weet jij het, is het erg? Ze hebben mijn tenen bijna stukgetrapt – dus het schijnt iets ergs te zijn.’ En Da lachte tot de tranen haar in de ogen stonden... Trouwens, Da was bij dit bezoek toch wel heel anders dan thuis bij ons, ze trok nu soms zo’n vreemd, streng gezicht. Met datzelfde strenge vreemde gezicht, dat ik niet van haar kende, zei ze effen: ‘Nelly maakt japonnen, en daar verdient ze wel aardig bij.’ O, waren ze daarom zo stil – wanneer moekie naar een goeie naaister vroeg, had Da nooit verteld dat ze een zus had, die zulke prachtige japonnen kon maken. Da was zeker bang, dat het te duur voor moekie zou zijn. ‘Die japon, die je daar aan hebt, heb je ook gemaakt, hè – jammer, dat je mijn jurken niet voor me kunt maken; juffrouw Mijntje maakt ze allemaal zo afschuwelijk lang op de groei. Ik vind korte rokjes zo leuk staan – zoals je daar op het portret staat, dat vind ik een beeldige lengte, zodat je hele benen te zien komen.’ Dat is een maskeradepakkie,’ viel Da weer in met het effen gezicht, dat me niet erg aan haar beviel, ‘dan lopen ze allemaal zo gek erbij.’

Nelly was verlegen geworden – ik wist er alles van, van verlegen-worden en zo, dus ik zag het aan anderen ook direct. Raar waren grote mensen toch altijd – al leken ze verder nog zo lief. Plotseling zei de papegaai: ‘Loop naar de ver...s,’ zo duidelijk als een ouwe dronken vent. ‘Is dat ook erg duur, zo’n papegaai?’ wilde ik weten, ‘hij spreekt zo mooi duidelijk – leuk zou dat zijn, wanneer er visite is bij ons thuis en zo’n dier zou zoiets grappigs zeggen, ze zouden zich dood schrikken.’ Luid en smakelijk herhaalde ik de verwensing: ‘Loop naar de ver...s.’

‘Zou je hem uittekenen kunnen?’ vroeg Nelly, ‘Da heeft me verteld, dat je zo mooi tekenen kan en dat je zulke gezellige verhalen kunt doen, als ze vaten wast – ik heb me laatst een ongeluk gelachen over dat klapperende gebit van die mevrouw, die bij jullie op visite is geweest.’

Ja, dat gebit deed ik direct voor, daar had ik een extra studie van gemaakt: ik had aan mijn matrozenpak een fluitje aan een koord, en wanneer je op dat fluitje heel zacht ging blazen naar binnen ophalend, dan had je het klapperende gebit. Jim kon vanzelf zo fluiten – en we floten ook allemaal even op dat kleine fluitje aan dat witte dikke koord – de stemming was weer geheel hersteld. ‘Ik heb Da al zo lang gesoebat, je eens mee te brengen,’ onthulde Nelly me tot mijn stomme verbazing, ‘het is vandaag juist een goeie dag ervoor, nou ik jarig ben.’

Daar ik absoluut wist, dat geen van de kennissen of familieleden bij ons thuis ooit meer de wens had uitgesproken, me eens extra bij zich te hebben – erger nog, daar ik steeds met een soort van verontschuldiging door mijn ouders werd voorgesteld als: ‘Ze kan nog niet zo goed mee op school,’ of ‘ze blijft maar klein en pips, verschil tegen die andere, hè?’ – waar mijn jongere zusje mee bedoeld werd – vond ik dit een werkelijk grote eer. Ik had nu vier glaasjes van het rood op en ik verklaarde dat ik veel van hen hield en bij ze wou blijven, bij Nelly en Jim en de papegaai en Da – en dat Da maar naar mijn streng, vervelend thuis moest gaan en zeggen dat ze me verloren had – dat kwam in de boeken zo vaak voor, daar werd je lekker om de haverklap verloren en

later reed je dan met vier paarden voor, met een kroon op en dukaten in je zak... Ter ere van mijn bezoek zei Nelly die middag wel vijf kennissen af – ik zag het door een kier van de deur, er was een matroos bij, die haar ook kuste – ik hoorde het. Nu, Nelly was iemand om te zoenen.

Ze zoende mij ook, toen ik wegging, het rook lekker, een sterke, zoete odeur. 'Ik kom heel vlug terug,' inviteerde ik mezelf enthousiast, nadat ik eerst nog een soort portret van ons allemaal getekend had, met potlood op een briefkaart: Nelly, een schone dame met diep uitgesneden decolleté – Jim, donker gemaakt met potlood (dat ging gemakkelijk en je spaarde het oogwit uit) – Da, als dienstmeisje in zwarte japon, de witte kraag en schort uitgespaard, – en mezelf met de drie witte bandjes van mijn matrozenkraag en het witte befje met het anker en vooral het dikke witte koord, waar het fluitje aan vastzat, waarop we als een soort herinnering allemaal gefloten hadden... Wanneer sommige kunstcritici ook maar het tiende deel van de lof zouden uitdelen, die mij werd toegezwaaaid, bestonden er nog veel meer jonge en jongere talenten, welke de kunst met geestdrift en overgave zouden beoefenen.

Ik liet de kaart als aandenken achter en kreeg zoveel zuurtjes en bonbons mee, dat ik op straat Da weer vroeg: 'Je zus is zeker schatrijk, hè? Schatrijk en mooi,' herhaalde ik en ik zuchtte diep bij de gedachte, hoe povertjes wij daar eigenlijk liepen, Da en ik. Da, een dienstmeisje bij mijn ouders, dat vuilnisbakken moest schoonmaken en ik, kind bij mijn ouders, schriel en miezerig, dat met verontschuldigen werd voorgesteld bij sommige vreselijke gelegenheden. 'Díe vensters zijn ook allemaal roze, hè, Da – zouden die dames ook zo rijk zijn en zo mooi, die erachter zitten, net zoals je zus – een rozerode drank, een rozerode mond en een rozerode gracht, net een sprookje... er was eens een prinses, die alles roze wilde hebben...' begon ik te fantaseren, denkkelijk nog onder de uitwerking van de rozerode drank. 'Wanneer ik nou op taalles iets zelf moet bedenken en opzeggen, kan ik een fijn sprookje vertellen, dat ik helemaal zelf gemaakt heb.'

Ineens sprak Da; ze zei iets zo vreemds en opwindends, dat ik vroeg het nog eens te zeggen. 'Doe een zweer,' zei Da, 'je weet toch, wat een zweer is – en een meened?' Ik moet zo verbaasd gekeken hebben, dat Da iets anders voorstelde: 'In die boeken van je snijje ze toch mekaar der vlees ope en drinke mekaars bloed, om elkaar nooit te verraaie – je hebt het nog laatst verteld, over zo'n wilde Indiaan ging het.' 'O ja, Witgezicht en de Rode Arend,' vulde ik aan, 'dat is een geheim voor het leven – als je dat gedaan hebt, mag je elkaar nooit verraden – wat ook gebeurt.' 'Dat mot je nou ook doen,' vervolgde Da plechtig en met trillende stem. 'Wat,' vroeg ik, 'moeten wij elkaars bloed drinken – jij een klein druppeltje,' zei ik met voorbehoud, 'heb jij een zakmesje?' 'Och nee,' antwoordde Da, 'je moet een zweer doen, dat is voor Christene zielen hetzelfde als die vieze bloedzuiperij van de wilde.' 'Die ene was geen wilde,' hield ik hardnekkig vol, zodat Da er ongeduldig door werd. 'Zweer nou,' zei ze zachtjes op die roze gracht, waar buiten de rozerode vensters alles donker was geworden, 'steek je vinger in de hoogte en spreek me na precies wat ik zeg.' Da's stem klonk zo streng, dat ik direct een vinger in de hoogte stak en wachtte, wat ik naspreken moest, terwijl ik een paar dames gadesloeg uit een der roze huizen, die tegen een man tikten. Ze waren lang niet zo mooi als Nelly, maar toch prachtig gekleed – dat zag ik, toen de ene aan de deur kwam – het scheen een erg rijke buurt daar te zijn. 'Niet kijken,' beval Da, 'doe de zweer, spreek me na: ik zweer plechtig, asdat ik nooit van mijn leven thuis of ergens anders vertellen zal, dat ik bij Da haar zuster Nelly ben geweest – ik ken haar niet...'

'Waarom mag ik nou niet vertellen, dat ik bij Nelly was, en waarom moet ik die rare woorden zeggen met 'ik ken haar niet' erbij – zoëven heb ik haar nog gezien, ik geloof dat je niet wijs bent... Da – wat is er Da, waarom huil je – ben je soms dronken van het rood, ik voel me er zo leuk van?' 'Zweer ook,' hilde Da, 'dat je nooit rood gedronken hebt en geen Jim kent – zweer het met een vinger in de hoogte, zweer dat ook – het is precies als bij je Indianen, zweer het nou.' 'Ook van de papegaai, moet ik

daar ook wat van zweren?’ vroeg ik geïnteresseerd. Ik had ze juist allemaal willen vertellen, dat ik een papegaai ken, die zo hard en zo mooi duidelijk vloekt: ‘Loop naar de verd...s’, in plaats van hun stomme Artis-papegaaien met hun eeuwig ‘koppie-krauw’. ‘Hou nou op,’ schreeuwde Da, ‘je bent toch zo heel klein niet meer, je moet alles zweren, begrijp je, dat je helemaal niks van hun afweet, ik bedoel, dat je het nooit oververtellen zult – anders ben je een verraaier, en dat wil je toch niet zijn, is niet?’

Nee, natuurlijk, een verrader was ik niet, dat zou het allerge-meenste zijn – maar waarom mocht ik nu niet over Nelly spreken? – ‘Omdat ze in zonde leeft,’ legde Da me uit, ‘en doe de zweer nou nog eens over.’ Gehoorzaam zwoer ik alles, wat Da wilde en vroeg vlak daarna: ‘Is in zonde leven altijd zo prettig met rood en een papegaai, waarom leef jij dan niet in zonde en moekie niet?’ ‘Je moeder en ik zijn fatsoenlijk, dat kan je niet vergelijken.’ ‘Maar dan is fatsoenlijk-zijn: het naar hebben – jij met vuilnisbakken en moekie met kwaai buien van vader, als het eten een beetje aangebrand is. Ba, geef mij de zonde dan maar – wat is zonde eigenlijk? Zonde van het geld, zeggen ze thuis zo vaak, wanneer iemand wat royaal wil zijn – je zus Nelly is ook erg royaal, zeg.’ ‘Denk aan je zweer,’ verzocht Da somber, ‘het is een geheim, mijn zuster Nelly is al drie jaar in het leven, en dat mag nooit iemand te weten komen, hoor je.’ ‘In wat voor leven?’ informeerde ik, Da sprak zo vreemd vandaag. ‘Nou, ze is in het leven,’ herhaalde Da, ‘dat is iets heel ergs, het is een doodzonde – ze is een meisje van plezier, Nelly.’ ‘En ben jij een meisje van verdriet en moekie een vrouw van verdriet, omdat jullie het niet zo gezellig hebben, is het gezellig-hebben een doodzonde? Dan ga ik ook in het leven, al is het een doodzonde, want ik wil geen meisje van verdriet zijn – ik zal het ze morgen allemaal zeggen; ik laat me niet meer op mijn kop zitten – hoe moet je iemand van plezier worden?’

‘Je hebt gezworen,’ antwoordde Da mat en beslist, ‘en we konden de kruije voor de augurken niet bij Mok krijgen, daar-

om moeste we helemaal naar Koster lopen.' 'Dat moet ik joken, hè?' vroeg ik, blij met mijn eigen goed verstand, 'ik moet eerst een zweer doen, dat ik nooit je zus heb gezien en straks liegen over de kruiden – en we zijn nog een eind omgelopen, hè Da, omdat ik er zo om gezeurd heb – daarom zijn we zo laat, hè? Fijn, ik heb een geheim; mag ik het over tien jaar nòg niet vertellen, dat van je zus en Jim en de papegaai?' 'Een zweer is een zweer,' antwoordde Da geheimzinnig en kortaf, 'maar ik hou toch van me zus Nelly. We hebbe allemaal één God en het is Gods wil, wat een mens doet. Nelly heeft toch een goed karakter.' 'Daarom heeft God haar misschien plezier gegeven, en ik heb nu een geheim van Hem,' filosofeerde ik. 'Denk erom, het is een zwaar geheim...' zei Da, 'en nou motte we lope en pepermuntjes kope voor de dranklucht.'

En ik kwam braaf met een pepermuntje in m'n mond bij mijn ouders in de kamer, die vreedzaam met mijn zusje om de tafel zaten, vreedzaam en een beetje ontevreden omdat Da en ik zo laat terugkwamen van het augurkenkruiden-halen. Wat zitten ze daar vervelend bij elkaar en wat hebben ze weinig leven en zonde en helemaal geen geheimen, dacht ik. En ik loog, dat ik pepermuntjes toe had gekregen bij de andere kruidenman, niet bij Mok, maar een eind verder bij Koster. Tussen mijn vreedzame, ietwat gebelgde, op het middagmaal wachtende familie en mij bestond een niet te overbruggen kloof, een geheim, waar ik nooit over spreken mocht, een roze geheim.

Wanneer er tegen het begin van de herfst augurken worden ingemaakt, zie ik een roze gracht met een roze kamer en een roze meisje met een rozerode mond...

Les heures sont roses

Door de lakschoentjes is eigenlijk alles gekomen: wanneer ik de danslessen met mijn gewone schoenen had moeten doen, was dit kleine drama nooit gebeurd.

Gewone schoenen reikten in die tijd – nu bijna al legende geworden – tot de kuitën; er bestonden dan drie mogelijkheden: òf de kuitën waren normaal, zodat ze precies in de schoenen pasten en het geheel gaf tenminste een draaglijke lijn; òf de kuitën waren te dik en dan hingen ze over de schoenen heen; en tenslotte bestond er nog iets vreselijks: men bezat niets op kuitengebied, zodat er holten ontstonden, waar je soms een hand in kon steken – dit laatste was mijn geval. Op armoe-afbeeldingen van uitgehongerde bedelkinderen kwam mijn soort benen in gewone schoenen voor; het stond oneindig zielig, stakkerig en wankel.

Mijn zusje was al een paar maal naar die dansles geweest; het had me door mijn ziel gesneden haar zo vorstelijk te zien vertrekken in een donkerblauw fluwelen jurkje met zeldzaam sierlijke, glanzende lakschoentjes. En hoewel ze jonger was dan ik, hadden mijn ouders eerst ervan afgezien mij mee te laten gaan. Meestal gebeurde er iets onprettigs met me; eigenlijk ging ik ook veel liever die vrije middagen met Moekie taartjes eten dan me op een gladde parketvloer te wagen, waar men 'gevraagd' moest worden, elegant gekleed zijn, en vallen kon. Toen voor mij het bruin fluwelen jurkje gekozen werd, had de naaister haar hoofd geschud en voorspeld, dat er niet veel 'koepel' in kon aangebracht worden, hiermede bedoelende, dat mijn figuur zich niet voor een sierlijke coupe leende, een voordeel dat mijn zusje in hoge mate bezat: prachtig breed in de schouders en smal van taille waren eigenschappen die voor een goede coupe bijzonder geschikt werden geoordeeld. En de naaister, die op het gebied van vreemde woorden iets origineels over zich had, raadde in

mijn geval, dus dat van het figuur zonder 'koepel', heel verstandig een gewoon los hangjurkje aan. Wat aan lijn en coupe ontbreken zou, werd dan met het toen in de mode komende smokwerk aangevuld en versierd. Maar in één woord heerlijk waren de lakschoentjes: niets meer van stakerigheid in de benen, die waren – verbeeldde ik me – als op slag veranderd, en nooit zal ik de grote glanzende strik vergeten, die weliswaar volkomen doelloos doch in mijn ogen een buitengewoon rijke versiering was. Wat er nu ook gebeuren zou, welke moeilijkheden des levens er ook boven mijn hoofd mochten hangen, die lakschoentjes kon niemand me meer afnemen. Enkele dagen in de week of maand althans zou ik lichtvoetig en schoonbestrikt in uitgelezen schoenwerk mogen doorbrengen.

Als voorbereiding zou ik een paar lesjes met mijn zusje samen vooraf krijgen, iets waar zij de neus voor optrok, want, volgens haar, bestond de clou van het dansen in jongelieden met lange broeken, die na de dansles op je stonden te wachten. Ik vermoedde hier al vaag iets onaangenaams, doch de glans van de schoentjes en het crème kanten kraagje van de jurk verdrongen alle bezwaren.

Het danslesje om erin te komen viel me erg mee: ik kon ten volle van mijn elegante kledij genieten, mijzelf in verschillende spiegels ten voeten uit bewonderen en mijnheer De Lange, Professeur de Danse et de Maintien, geurde naar heliotroop en lavendelpoeder; hij had kleine geplakte krulletjes boven een verkreukeld gezicht met vermoeide rode oogleden en de zachtste blauwe ogen die ik ooit gezien had. Alles was zacht en licht aan mijnheer De Lange, die zeer klein van stuk was. Hij droeg zulk een hoog boord, dat het op een manchet leek, en boven dat hoge boord hoorde ik zijn vriendelijke, een beetje treurige stem neurien, een twee drie, links rechts links, tra la la, een twee drie. Er zat een oude dame piano te spelen, die helemaal heen en weer ging met de maat, en ik dacht eerst dat het de vrouw van mijnheer De Lange was, maar hij zei 'juffrouw Gans' tegen haar. Mijn zusje en ik dansten om de beurt met mijnheer de Lange.

Soms moest ik met mijn zusje samen dansen. En niettegenstaande ik me met de vriendelijke heer De Lange voelde zweven, kwam er een ontzettende zwaarte in mijn benen, wanneer ik het met mijn zusje moest proberen. 'Stommeling, je kunt er niets van,' zei mijn zusje zachtjes en we traptten elkaar op de voeten, zodat ik direct na zo'n dansje mijn lakschoenen onderzocht. De goede heer De Lange troostte me door mee te kijken of er krasen op waren gekomen, en daar ik een mededeelzaam kind was, vertelde ik hem waarom ik eigenlijk dansles had genomen. Hij keek me peinzend aan bij mijn lakschoentjesverhaal en de netelige kwestie van de gewone schoenen, waar mijn benen niet in wilden passen. En omdat hij zo zacht en aangenaam lachte en me iets prettigs zei over de toekomst, die (geloof ik) de benen helemaal in orde zou maken, antwoordde ik met een tegenbelevdheid en maakte hem het compliment: 'Wat ruikt u heerlijk en wat ziet u er netjes in het zwart uit en daarbij bent u nog wel een professor en helemaal niet trots en naar als leraren, die niet eens professoren zijn maar gewone mannen.' De heer De Lange rekte zijn kleine gezicht verheugd boven het glanzende boord en zei stralend vriendelijk: 'Juffrouw Gans, nog eens de Pas des Patineurs alstublieft.' En juffrouw Gans ging helemaal mee op de maat van de schaatsenrijders en ik danste werkelijk heel goed samen met de vriendelijke heer De Lange.

Tegen het einde van de middag kregen we een glas limonade en een koekje. Mijn zusje keek een beetje verveeld in het lange lege zaaltje dat anders door vrolijke en luidruchtige jeugd tussen de twaalf en zeventien bevolkt was op de dansmiddagen, die me vage angst ingeboezemd hadden. Maar de schemering viel en alles was zo zacht en feestelijk met de rode limonade en een extra pianostuk zonder dans ditmaal, 'De Fremersberg', dat juffrouw Gans prachtig speelde met donder, wind, regen, monnikengezang en vrede na de storm. Het allermooiste kwam nog: een voordracht van de heer De Lange zelf. Hij kon op de piano een huppelende geit fantaseren, iets beeldigs met hoge tonen die speels de sprongetjes weergaven die men bij een huppelende geit

veronderstelt. Daarna zong hij een prachtig Frans lied – ik herinner me alleen nog dat het over uren ging die verschillende kleuren hadden: ‘Les heures sont roses’ — en de heer De Lange slikte zo echt mooi Frans de ‘es’ van roses naar binnen.

Vier maal heb ik deze schone middagen mee mogen maken: het smalle lange zaaltje met de spiegels, het als op wolken zweven met mijnheer De Lange, een zekere verveling bij mijn zusje, rode limonade, één keer zelfs taartjes, virtuoze zware pianostukken van mejuffrouw Gans en altijd daarna de huppelende geit, die mooier en fantastischer was dan alle grammofonen en radio’s uit mijn later leven, om te besluiten met een droef Frans liedje. Over de gezamenlijke dansles kan ik kort zijn: alle rampen en ellendigheden die ik achter in mijn hersens vermoed had, kwamen te voorschijn. Een stel opgedirkte brutale meiden en jongens, die aanstellerig te keer gingen en elkaar giechelend ten dans vroegen, verdrongen alles wat stil en licht en zangerig in het zaaltje geweest was. Ik zag mijn zusje achteloos en toch een beetje anders dan gewoonlijk aan me voorbijzweven met iemand die helemaal over haar heen hing, zo lang was hij. Een ogenblikje ging het nog goed, toen ik met de heer De Lange danste en ik het zachte, geruststellende ‘een twee drie, tra la la, rechts links rechts’ hoorde neuriën. Maar alles liep verkeerd, toen ik met een botsend jongmens, dat een beetje naar uien rook, de anders zo lieve Pas des Patineurs moest doen. Ik werd op mijn voeten, in casu mijn lakschoentjes, getrapt en kon de zo dichtbij aanwezigheid van een mij onaangenaam wezen niet verdragen. Ik begon jammerlijk te strompelen en te huilen en dacht: nu is het hier ook uit. Mijnheer De Lange die een professor is en toch zo vriendelijk, zal kwaad worden omdat hij geld voor die lessen krijgt en jij het niet kunt – het nooit zal kunnen – dansen tussen een bende, die luid is en hard en op mijn lakschoenen trapt en als ze dat niet doen, doen ze iets anders dat beroerd is, ik kan ze nu eenmaal niet uitstaan; en thuis zullen ze zeggen: ‘zie je wel, ze houdt het nergens uit’.

In de verte hoorde ik luid juffrouw Gans tellen: ‘in de maat,

een twee drie, in de maat.' Want mijnheer De Lange stond me te troosten in het kamertje waar de overjassen opgehangen werden. Dit was een van de weinige grote karakters die ik in mijn jonge leven leerde kennen en ik zag dat ook in een klein iemand een grote ziel verborgen kon zijn. Mijnheer De Lange, die heerlijker dan ooit naar heliotroop geurde – 'les heures sont mauves' had hij eens gezongen – mijnheer De Lange, die professor was in alles wat met schoonheid en goede manieren van doen had, stond me of ik een baby was limonade in te gieten met kleine teugjes en met zijn eigen geparfumeerde zakdoek veegde hij mijn tranen af en beloofde naar mijn ouders te gaan. Stel je voor: een professor die belooft naar je ouders te gaan om te zorgen dat je geen straf krijgt; hij zou zeggen dat ik te gevoelig was. Wat een mooi, fijn woord... eeuwig zou ik het onthouden; wanneer me iets dwars zou zitten, zou ik zeggen: ik ben te gevoelig, mijnheer De Lange zei het ook.

Mijn ouders waren zeer verbaasd, toen ze op een middag kort na het dansdrama bezoek van de heer De Lange kregen, die zijn kleine figuur verlengd had met een glanzende hoge hoed, en de aanduiding op zijn visitekaartje: 'Professeur de Danse et de Maintien' met ere kon dragen. Mijn vader, die nogal stroef en nuchter van aard was, verliet kort na dit heuglijk entree de kamer, vooral toen mijn gevoeligheid ter sprake kwam. 'Broos en gevoelig' waren de wonderschone woorden die de heer De Lange op mij van toepassing achtte, en alles geurde weer naar heliotroop, onze doodgewone salon en wat erin stond. 'Om misselijk van te worden,' hoorde ik mijn vader zachtjes in zichzelf mompelen (ik weet niet of deze woorden betrekking hadden op mijn broze gevoeligheid dan wel op het heliotroopparfum) terwijl hij een van zijn dikke sigaren opstak en bijna onbeleefd vlug afscheid van de heer De Lange nam. Mijn moeder vond het, geloof ik, wel prettig dat ik 'broos en gevoelig' werd bevonden door zulk een rijk geurende uitstekend gemanierde heer. 'Als moeder zijnde' (zoals het in de volksmond heet) hoort men ook wel gaarne een keertje iets aangenaams van een kind, waar tot nu

toe niets anders dan verontrustende berichten over vernomen werden. Het bericht van mijn zusje bijvoorbeeld na die mislukte dansmiddag: 'Om je dood te generen, allemaal dansten we netjes in de maat en daar draait ze ineens helemaal de verkeerde kant op, aldoor naar haar schoenen kijkend en begint opeens te grienen als een idioot. Ze konden niet meer van de lach; gelukkig dat ze nog niet wisten dat ze al tot de ouderen behoort... laat ze in 's hemelsnaam nooit ergens meer heengaan.'

Maar de heer De Lange verontschuldigde alles, de nobele ziel. Neen, het was helemaal niet erg dat hij nu een leerling minder had door mij, hij had er toch al zo veel; en wanneer mevrouw het permitteerde, zou hij nog eens de huppelende geit ten beste geven en daarna een Frans chanson. Het was of de heer De Lange zich erg opgelucht voelde, toen mijn krachtige vader met de koele groene ogen zo bruusk de kamer verlaten had; deze uitwerking had mijn vader vaak op mensen, die een beetje klein en een beetje zielig, maar erg 'gevoelig en broos' uitgevallen waren; het soort waar ik me nu in de toekomst bij zou indelen.

Eigenlijk was alles erg goed afgelopen: ik had een mooie feestelijke jurk, lakschoenen met vlinderstrikken erop, het nieuwe predikaat 'broos en gevoelig' in plaats van 'spillebenig en grienerig' en bijzonder prettige bezoeken van de heer De Lange in zijn vrije tijd. Herfstmiddagen die al in schemer overgingen – en in die schemer geurde het dan naar heliotroop – bijna altijd bracht de heer De Lange geschenken mee: bloemen voor Moekie, een doos met waterverf voor mij, grote tabletten Gala Peter en één keer een doosje zachtroze poeder, natuurlijk geparfumeerd met het door mij zo uitbundig geprezen parfum Héliotrope. Moekie en ik liepen met wazig roze, perzikachtige gezichten, tot vader thuiskwam; dan moesten we ons helaas weer in natuurlijke staat vertonen. Vader verafschuwde poeder, parfum en het meest van al de sympathieke professor de danse et de maintien. Wij vonden beiden vader zeer hard en onrechtvaardig in zijn oordeel, Moekie en ik, maar wat kon men eraan doen – hij was de baas, vader, en het was nu eenmaal een verschil van

smaak dat vader het walgelijk vond voor een man, zo zoete geuren als heliotroop te verspreiden, en even zoete Franse liedjes te zingen, – om van de huppelende geit maar te zwijgen – waar Moekie en ik verrukt van waren: ‘Au clair de la lune, mon ami Pierrot...’ en: ‘Marlborough s’en va-t’en guerre, qui sait quand il reviendra...’ en vooral: ‘Les heures sont blanches, roses of mauves,’ naar gelang van de tedere nuances der poëtische stemmingen.

Wanneer de heer De Lange niet zo oud en zo onmooi geweest was, had ik hem voor een verklede engel gehouden met verborgen vleugels ergens in de panden van zijn elegante geklede jas. Doch engelen hebben, geloof ik, steeds een zeer voordelig uiterlijk: roze, rond, jong en bovenaards schoon. Ze zijn onverenigbaar met een melancholische, touwkleurige, gefriseerde snor en rimpels bij ogen en neus. Alleen zoete geur, zang en muziek, het pianostuk ‘Reigen seliger Geister’, en vooral een zekere serafijnachtige luchtigheid en sierlijkheid van bewegingen riepen die sfeer van engelachtige onaardsheid op: de heer De Lange had zo iets lichts en zwevends over zich. En mocht hij dan ook geen engel zijn, hij was het vriendelijkste, zachtste, muzikaalste wezen dat ik ooit ontmoet had.

Op een middag dat ik iets extra bijzonders van de heer De Lange verwachtte: hij zou chansons van Aristide Bruant bij een gitaar voordragen, werd hij aangediend als mijnheer De Lange met zijn moeder. Afgezien van het feit dat ik in die tijd een gitaar verre de voorkeur gaf boven alle moeders van andere mensen, had geen mededeling me meer met stomme verbazing kunnen slaan. Moeders waren mensen die bij het slag van mijn leeftijd behoorden, verder bestonden er dan de grootmoeders en in legendaire gevallen overgrootmoeders. Zou de heer De Lange met kind of kleinkind aangekondigd zijn, dan ware mijn teleurstelling over de afwezigheid van een gitaar groot geweest, maar verbaasd zou het me niet hebben. Bij oudere mensen merkte je dat: ze hadden kinderen of kleinkinderen. Maar de heer De Lange die ik reeds dertig jaar wees waande omdat er zo iets verkreu-

kelds en ouwelijks van hem uitging, zat met zijn moeder in levenden lijve in onze salon. En wat voor een moeder! Een waardige witharige dame met levendige glanzende ogen, gekleed in een weduwenrobe met lange sluier en een koket zwart kapje, omzoomd door een smal wit randje. Het was zulk een moeilijk probleem voor me om uit te rekenen: hoe kan iemand van een jaar of zestig een moeder van zeventig hebben? Doch alles werd langzaam op eenvoudige manier duidelijk toen des heren De Langes moeder aanmoedigend zei: 'Zeg nu maar wat je op het hart hebt, je hoeft je niet te generen.' Het kind De Lange met snor en rimpels, de professeur de maintien, keek beurtelings van mijn moeder naar mij en van mij naar zijn eigen moeder. Niet goed begrijpend dacht ik werkelijk nog een deel van een seconde: hij zal op het laatste ogenblik toch niet alles van die mislukte dansles gaan vertellen en zich over de verzuimde lessen beklagen?

Maar hoorde ik de heer De Lange niet huilen? Hij kon er toch onmogelijk om treuren dat hij dat lesje van me er niet bij had. Hij weende in een keurig blank, nog in de vouw zijnde, batisten doekje; ik kon nu merken dat zelfs hij nog een kind was: ik dacht altijd dat alleen kinderen huilden, vooral zo maar, waar iedereen bij was. Plechtig hoorde ik de stem van de zilverharige moeder: 'Hij komt om de hand van uw dochter, hij is wat verlegen en nu vraag ik het maar voor hem.'

Enige dagen tevoren had een lange blonde blozende jongen van school toevallig ook gevraagd of ik met hem trouwen wilde later: zijn vader had drie vleeshouwerijen, voegde hij er als aanbeveling bij. Ik geloof dat ik meer bij de vleeshouwerijen heb gerild dan bij het aanzoek van de heer De Lange. Toen mijn moeder verlegen iets van verschil in leeftijd en dat ik nog zo jong was mompelde – ik moest nog zestien worden –, nam des dansmeesters moeder het voor haar kind op: 'Marius is pas drieëndertig,' zei ze een beetje verontwaardigd; zij zelf was met zeventien getrouwd geweest, en wat kon mijn moeder eigenlijk tegen alles inbrengen die even vroeg in het huwelijk was getreden met een vijfendertigjarige echtgenoot.

Pas drieëndertig, dacht ik, ‘pas’ drie-en-dertig! Drieëndertig of drieënvijftig of drieënzestig, dat was toch alles even oeroud, overwoog ik, hoe kon ze zo’n ouderdom ‘pas’ noemen. De arme heer De Lange keek me even met zijn vermoeide, zachte ogen vragend en vriendelijk en een beetje angstig aan. Jammer dat je niet trouwen kunt en dan gewoon bij je ouders blijven en alles zo verder laten gaan als tot nu toe: het was zo plezierig en licht geweest de laatste tijd. Het zakdoekje waarmee de heer De Lange zijn ogen afveegde, rook zo heerlijk. Hoeveel had ik niet aan hem te danken gehad: de sierlijke bestrikte lakschoenen (die me bovendien van het hinderlijke euvel der spillebenen bevrijd hadden) en die ik ook thans aan had nu er bezoek was, vleierende verontschuldigungen over mijn karakter op grond van broosheid en gevoeligheid, waterverf voor mijn artistieke ambities, het naar heliotroop geurend poeder dat een mondain cachet gaf, de vrolijke ‘huppelende geit’ en het oneindig-treurige ‘Amour, jeunesse, les heures sont roses’ – treurig werd het lied vooral later wanneer de uren mauve en grijs verkleurden...

Daar schenen we trouwens nu al aan toe te zijn – Moekie, mijnheer De Lange, zijn Moekie (om geen verschil te maken) en ik, we waren bij het mauve en grijs aangekomen. Met een licht verwijt in haar stem vroeg mevrouw De Lange mij, waarom ik haar zoon Marius zo aangemoedigd had. ‘Aangemoedigd?’ herhaalde ik, volkomen niet-begrijpend. ‘Ja, je vond hem toch zo aardig en lekker ruiken en veel liever dan alle jongens en andere mensen die je kent – dat heb je toch eerst gezegd.’ ‘Dat vind ik ook nu nog,’ antwoordde ik met hetzelfde niet-begrijpen. Doch de arme heer de Lange scheen al lang alles te begrijpen; hij wuifde een beetje vermoeid het hele gesprek met misverstand en uitleg van zich weg.

Moekie verklaarde onomwonden dat er van mijn kant niets van de liefde, l’amour dan, kon komen en ik werd de kamer uitgestuurd omdat er nog iets over dit onderwerp besproken moest worden. Mijnheer De Lange keek me heel diep in de ogen toen ik hem een hand gaf en hij zei: ‘Adieu, chérie, pour tou-

jours.' Het klonk zo mooi als in een roman. Nooit had iemand nog Frans tegen me gesproken, behalve de Franse leraar en die had 'imbécile' tegen me gezegd, iets heel anders dus. De moeder van mijnheer De Lange keek me streng aan en zuchtte: 'Kind, je weet niet wat je opgeeft, mijn zoon Marius is een engel.' Misschien toch, dacht ik later op mijn kamertje, misschien bestaat er toch een soort van onknappe engelen met melancholische hangsnorren, engelen van drieëndertig jaar die heerlijke chansons ten beste kunnen geven, die ik nu nooit meer horen zal: Amour, jeunesse, les heures sont roses...

‘Alle eendjes zwemmen...’

Het is prettig en geruststellend dat de ernstige en belangrijke dingen van het leven door lieden behandeld worden die hiertoe ‘bevoegd’ zijn. Daardoor word ik in staat gesteld een ‘bijloper’ te mogen blijven.

Toen ik nog op school ging, stelde ik er nooit prijs op bij de gymnastiekles het hoogste te springen en in de aardrijkskundeles het keurigste landkaartje te tekenen – het liet me onverschillig of mijn rapport eervol of smadelijk was. Maar ik vond het heerlijk om te zien hoe mooi hoog de andere kinderen sprongen, hoewel een bijzonder ijverig leerling eens een lichte hersenschudding bij zijn recordpogingen opdeed. Ik was een expert in het beoordelen van nauwkeurig en beeldig getekende landkaartjes, die soms te pronk werden gehangen als beloning en aanmoediging voor de jeugdige kunstenaar – die meestal later in z’n leven trots z’n geografische kundigheden nooit verder kwam dan Brussel, Keulen en Zwitserland... En direct in vuur kon ik ontbranden over de rechtvaardigheid en verdienste van een ander z’n schitterend rapport, dat dan ook leidde tot de geziene positie van procuratiehouder, accountant of zelfs apotheker. Ik daarentegen maakte bij het hoogspringen een rare grimas en verbeeldde me dan exentriek-clown te zijn, die voor een uitgelezen publiek met ongekend succes optrad. Het succes bleef weliswaar niet uit, ontaardde een ogenblik zelfs tot dat, wat men een ‘succès fou’ zou kunnen noemen; doch de kritiek, om zo te zeggen, stond tegenover mijn prestatie zeer koel en ongunstig. En de landkaartjes die tot een wonder van zuivere zakelijkheid hadden moeten groeien, verluchtte ik kwistig met groene duivetillen, terwijl ik in de oceanen kikkers, ooievaars en walvissen gemeedelijk naast elkaar liet leven. Om het rapport echter, het gewichtig manende, doorslaggevende document betreffende

mijn 'kundigheden', weeft zich tot op heden de luchtige en speelse legende van 'de eendjes'.

Licht en tintelend de lucht, zilverig en zonovergoten de vrolijke kade tegenover de school. Alles voorwaarden dus om plezier in je leven te hebben. Maar de examinatoren zorgden wel voor de kink in de kabel door achter elk vak bijna, vlijt en gedrag inbegrepen, een simpele één te zetten. Minder dan één werd niet gegeven... Wat belette me dus nu toch alles verloren was een totale onverschilligheid en branie aan de dag te leggen, die m'n benauwdheid voor thuis en m'n verlegenheid tegenover de plagende klasgenoten verbergen moest?

Het rapport boven m'n hoofd zwaaiend joelde ik, terwijl Pruimedantje, de wiskundeleraar, met versufte verbazing toekeek:

'Alle ééndjes zwemmen in het water,
Falderalderiere... falderaldera...'

Om daarna ter illustratie van het lied het in snippertjes verscheurde getuigschrift met de 'ééntjes' in het water te gooien.

Ontegengesteld ben ik een ogenblik de held van de dag geweest... Ik heb een korte wijle geweten en gesmaakt, wat het beduidt de algemene belangstelling op zich gevestigd te hebben. Ik geef het volmondig toe: het is verrukkelijk beroemd te zijn!... Maar toen ik 's avonds een gesprek tussen Pruimedantje, de getuige van m'n roemruchtige daad, en m'n vader afluisterde, stond m'n plan vast – ik wilde van alle verdere beroemdheid afzien en bijloper worden.

'O, meneer,' lispelde Pruimedantje, 'ik geloofde mijn ogen niet, zo iets is nog nooit gebeurd. Een rapport in snippers scheuren en in het water!'

Door een kier van de deur zag ik hoe Pruimedantjes oogjes zich van verbijstering opensperden en zijn te kleine mond waar hij z'n bijnaam aan te danken had, reeds meer op een kers leek. 'Als ze maar geen psychopaat is, meneer...'

Meneer (m'n vader dan) schudde beslist zijn hoofd en zei koeltjes: 'Dat is ze niet, maar ik neem haar nu onder mijn leiding. Ze komt bij mij op kantoor. Ze zal ervan lusten!' Deze laatste zinswending scheen zelfs op Pruimedantje indruk te maken (ik geloof dat hij bijna net zo bang voor 'meneers' groene ogen was als ik). 'Weest u maar niet al te streng met haar,' pleitte hij nog goeiig toen hij wegging.

Ik ben dan werkelijk onder meneer z'n leiding gekomen en ik heb in die twee maanden elke dag m'n ogenblik van 'roem' verwenst.

Als enige lichtpunten uit die tijd herinner ik me de verkoop van nieuwe postzegels die ik uit de kleine kas 'nam' en voor de helft van de prijs verkocht, en de vriendschap met een jongetje, Simon genaamd, dat alle operettewijsjes uit z'n hoofd zingen kon en m'n ellende als 'jongste bediende' deelde. Meneer noemde ons 'imbéciles' wanneer wij onze arme hoofden pijnigden met berekeningen die nooit uitkwamen, en dof voor ons uitstaarden in de grijze wanhoop van het KANTOOR zoals plechtig van buiten op een transparant boven de deur stond geschreven, wat echter van binnen gelezen het geheimzinnige woord ROOTNAK met Russischachtige letters vertoonde.

Dat jongetje Simon is nog een heel flink, net mens geworden; laatst zag ik hem met een prachtige lichtbeige, perzikachtige overjas en een grote krokodilleleren map onder de arm voorbij flaneren. Hij heeft nog lang met succes in ROOTNAK vertoefd, lang nadat ik reeds als volkomen onbruikbaar tot het aangename, verantwoordingloze bijlopersgilde was overgegaan. Een uitstekende agentuur in passementen en fijne kantsoorten moet hij hebben.

Welk een geluk dat er vlijtige, doelbewuste mensen bestaan, die het besluit nemen om handelsagent, apotheker of jurist te worden. Hoe dankbaar ben ik die jongen die zo mooi landkaartjes tekenen kon. Hij verkocht mij laatst eigenhandig een ons grietjes tegen de hoest. Zou ik ooit het secure en rustige vak van apotheker hebben kunnen beoefenen? En de roman, die ik den-

kelijk wel nooit schrijven zal omdat het zo lang duurt – draaide daar niet het schoolkameraadje voor op, dat niets dan vijven op haar rapport kreeg? Wat is echter haar dank voor een zo moeilijk en zwaartillend werk als het scheppen van schone verbeeldingen? De kritiek heeft haar afschuwelijk afgekamd, en in een wereld van vijanden denkt het arme schepseltje nu te leven. En het lenige ventje dat zo goed hoogspringen kon, heeft het zowaar tot advocaat gebracht. Ik krijg al hoofdpijn, wanneer ik aan het blokken denk, dat z'n door een lichte hersenschudding toch reeds geschaad hoofd heeft moeten doorstaan...

Neen – ik ben al tevreden, wanneer ik de grietjes en de andere drop zo netjes in een zakje verpakt krijg – ik kan niet netjes pakken. Ik zal met plezier de slechte en goede romans lezen die anderen geschreven hebben. En mocht ik ooit eens een verdediging nodig hebben, dan zal ik deze taak aan een 'bevoegde' overlaten. Ik vind het heel prettig en geruststellend dat de ernstige en belangrijke dingen van het leven door lieden behandeld worden die deskundig zijn. Ik kan dan met een goed geweten een bijloper blijven...

Toen en later

Dat gebeurde toen nog juist even vóór het leven me met scherpe klauwen bij m'n nek pakte en grijnzend met schorre stem grinnikte: 'Nou, daar heb je dan alles – de zon die je niet heet genoeg kon laaien; tropenbloesems, overdadiger en bedwelmender dan de vriendelijke, vertrouwde bloemen van de Singelgrachtschuiten; schilderachtige bedelaars die een anjelier achter 't oor dragen in plaats van lucifersdoosjes of veters in de handen...' Gelukkig dat het nog juist gebeurde als een soort voorbereidende overgang tot de avontuurlijke chaos waar ik zo naar verlangde, en als een kleurig, weemoedig-luchtig besluit van m'n jeugd. Ik bedoel het jaar 'teken- en schilderonderricht' bij de schilder Adri.

Niet aan het feit dat m'n familie bijzonder in m'n tekentalent geloofde, had ik deze bonte, ietwat speelse tijd te danken. Neen, men had de hoop reeds lang opgegeven mij ooit iets 'nuttigs' te zien verrichten, laat staan dat men dit mij onaangenaam klinkende woord in verband zou brengen met fantastische bagatellen als 'teken- en schilderonderricht'. Maar mijn korte, doch dramatisch-rumoerige verblijven op middelbare en kostscholen hadden m'n radeloze verwanten doen inzien, hoe weinig eer op deze instellingen met mij te behalen was. En daar iemand van bijna zestien toch iets uitvoeren moest, en tekenen en schilderen in elk geval 'gekleed' voor een meisje stond, bracht het voor deze keer goedertieren toeval me op een atelier hoog onder de hanebalken...

Dus er bestond iets anders dan goeude burgerhuizen, waar geld en welstand vanzelfsprekende dingen waren en alles wat daar niets mee te maken had buiten het discours viel. Er waren nog heel andere vertrekken dan verschrikkelijke langwerpige 'suites' die, elk van een harmoniërend ameublement voorzien,

spiegelzaalachtig, naargeestige verschieten openden op de suites van de burens aan de overkant, die het ook zo netjes hadden 'staan'. Er bestonden zowaar nog andere tijdschriften dan die, welke op allerliefste omslagen beeldige meisjeskoppen vertoonden en waarvan de inhoud zo aangenaam variërend elk lid van het huisgezin wist ' bezig te houden'. En namen als Botticelli, Paula Modersohn en Rousseau le Douanier maakten opeens het leven onmetelijk wijd en onpeilbaar diep – hetzelfde leven, dat later dan zo gemeen grinnikend mijn wensen vervulde.

Wanneer in de familiekring onder het koude licht van rijke albasten lampen gezellig thee gedronken werd en men de reeds genoemde fleurige magazines doorgekeken had, vielen de met eerbied uitgesproken woorden: Rolls Royce, Promenade des Anglais, golf-links. En als een soort bezwering dacht ik – het was haast een gebed –: Botticelli... Modersohn... le Douanier... En vaag hoorde ik de woorden rijkdom, geluk, succes uit de buurt van de theetafel komen.

Rijkdom, geluk, succes: zong dat niet ook het oude klokken-spel op een zonnige voorjaarsdag? Jubelde dat niet in de kleuren der bloemen die op de schuiten van de gracht vrolijk tintelden? Waarom wilde ik dan toch kort daarna m'n jeugd zo vlug mogelijk van me afschudden? Waarom had ik zo'n haast?

Maar nog beiert het mat stokkende klokkelied boven de schuiten met bloemen, nog sta ik hoog onder de hanebalken voor m'n ezel: ik heb een portret verkocht!

Is dat rijkdom, succes, geluk of niet? En is het meisje Lena, het bekende mooie model, niet een kunstkenner van de eerste rang?

'Ik geef je er vijftig cent voor,' bood ze aan, 'het lijkt sprekend – je kunt het veel fijner dan Adri!'

O, ik maakte de ogen altijd zo groot en de monden zo klein, en iedereen voorzag ik van overvloedig krullend en dik haar. Rijkdom, 'vijftig cent', betekende niets voor me, maar het geluk en het succes! Denkt men aan rijkdom, wanneer de hulde zo spontaan en bewonderend uitvalt? Men stelle zich eens voor: fijner dan Adri kon ik het! Sidderend en ijl vervaagt het klokken-

spel – naar het open venster stijgt bloemengeur op, en er is iemand die m'n werk mooi genoeg vindt om er direct vijftig cent voor over te hebben...

Ik verzwegen mijn succes zorgvuldig voor m'n familie; stel je voor, dat ik ze allemaal te tekenen kreeg... Ik verzwegen veel in die tijd, ik had geleerd m'n mond te houden na een pijnlijke scène, waarbij vaak het woord 'naakt' te pas kwam. De onschuldige aanleiding was een trots opgehangen naakttekening van een rank meisje geweest; een oude-vrijsterachtige huishoudster en een onaangenaam familielid hadden er 'aanstoot' aan genomen. Zoiets tekende men niet 'uit'. Wanneer me later op temerige toon gevraagd werd wat ik zoal maakte, antwoordde ik steeds: 'Oude mannetjes en vrouwtjes, appels en stoelen...'

'Leer jij maar eerst een stoel goed tekenen,' merkte Adri op, toen ik hem het geval vertelde. De lucht van terpentijn en koffie; Adri met een rode fez op corrigeert; we werken of ons leven ervan afhangt. Pauze. 'Schoffie, schenk in!'

O, de jongste te zijn en 'schoffie' genoemd te worden... Een schoffie met roetzwarte houtskoolvingers dat op nonchalante manier gecommandeerd wordt, 'als nog onnozel zijnde' volgens Adri, die in mijn ogen al zielig oud is met zijn dertig jaar. Een schoffie te zijn, nog te dom om te merken hoe ellendig zwak en ziek Adri eruitziet, hoe hij van koorts rilt en kinine slikt. Later, in Bahia, liet het leven me weliswaar een ander soort koorts zien, een massakoorts tegelijk met de gewenste opaal-luchten, later... maar toen was ik geen schoffie meer.

Zei ik niet, dat het jaar 'teken- en schilderonderricht' een goede overgang was tot de avontuurlijke chaos van later? Hoewel, in die tijd vond ik de oude Thomas die voor zestig cent per uur model zat, lang niet 'interessant' genoeg. Ik gaf de voorkeur aan haveloze fantasie-bedelaars, in lompen gehuld. Thomas, met z'n zielige vrees dat z'n modelbijverdienste bij het steuncomité zou 'uitkomen', z'n armoedig fatsoenlijke kleren en z'n goedig oudemannengezicht – dat was me alles te tam. Later, in Leixoes en daaromtrent, kreeg ik dan werkelijk pittoreske bedelaars te

zien; hun misvormingen en zweren bezorgden me nog maandenlang nachtmerries en angstvisioenen.

Maar in de suites met eiken theekastjes en zwarte, glimmende piano's leefde men in het zalige bewustzijn, dat alles uitstekend ingericht was op deze plezierige wereld. Ten hoogste dreigde een ontbrekend 'stuk' van de was of een fout in het kasboek de pastorale rust te verstoren. Neen, bij Adri kreeg ik buiten het niet zo hoognodige onderricht in tekenen en schilderen een gratis voorlesje in levensdurf en een voorproef van 's levens realiteiten. Zonder deze onbetaalbare instructies zou ik het brutale, grijnslachende leven van later toch wel wat ál te groen en onnozel in de scherpe klauwen gevallen zijn.

De bleke Laurent, ook een van Adri's leerlingen, leefde hoofdzakelijk van thee en brood, om verder te kunnen studeren. Hij tekende voor de (reeds twee maal genoemde) magazines krabbeltjes bij onderhoudende verhaaltjes, ontwierp reclameplaten voor margarinemerken en schreef als het moest ook adressen (één gulden de duizend). Zo uitgehongerd en mager zag hij eruit, dat ik op een avond de mislukte poging deed om thuis een kippekluiw van de tafel te graaien, een feit dat me de naam van ontzettende gulzigheid bezorgde. Later, in Buenos Aires, zou ik genoopt geweest zijn hele hoenderparken uit te moorden om alle hongerigen, die de nachten op banken in de publieke tuinen doorbrachten, van voedsel te voorzien...

In de eetkamer met de nagemaakte renaissance stoelen en het geperste koper werd het volstrekt niet netjes gevonden om honger te hebben. Wanneer men daar een flauw vermoeden had gehad van de soms bij Adri gehouden godenmalen, zou er spoedig een eind gemaakt zijn aan het teken- en schilderonderricht. 'Schoffie,' zegt Adri plechtig, 'die schele juffrouw was erg tevreden met 'r profielportret – vijftientwintig pop gekregen. Vooruit, haal gebakken spiering, kadetjes en apenootjes toe.' Met schoorsteenvegershanden gebakken spiering naar binnen te werken, kadetten in koffie te soppen die uit gebloemde kommen zonder oor wordt gedronken, een hoeveelheid apenoten te

verzwelgen die voor ieder ander funest zou zijn... terwijl het oude lied van de torenklok in de zomers trillende luchten vervloeit, en geraniums, die fel rood op de schuiten kleuren, hun sterke frisse geur naar boven zenden. Adri met z'n Turks hoofdedksel op bouwt ondertussen luchtkastelen voor de toekomst: 'Later, wanneer ik beroemd zal zijn...'

Schoffie eet en drinkt en luistert, en is later nooit meer zo onbezorgd gelukkig geweest – later, toen het leven met scherpe klauwen toegreep en grijnzend grinnikte...

Een voorjaar zet in

Eigenlijk had men met meer overleg te werk moeten gaan die lichte oktoberdag, toen men de Britse heer met wie men door een noodlottig toeval getrouwd was geraakt in de steek liet. Het ware verstandiger geweest in plaats van bagatellen als het Copperfield-boek, een grinnikend Chinees popje en een vergeelde steendruk naar Steinlen, wat zomerkleren en ondergoed mee te pakken, voor men de onzekere toekomst inging. Maar de Britse heer kon elk ogenblik thuiskomen en de dag der vrijheid was uit goud en blauw gemaakt – en ik kon Copperfield met het koelie-chineesje en die beide gelaten wachtende meisjes van Steinlen toch niet achterlaten in dat grote huis, waar wij zo ongelukkig geweest waren. De avondjapon waarin ik de bagatellen wikkeldde, had 'n mooie zeegroene kleur, ik was er erg op gesteld, doch ik had beter zo'n paar japonnetjes kunnen meenemen die men op veelbelovende zoele aprildagen aantrekken kan – die avondjapon veranderde later toch in worst en boterhammen. Als schildersmodel gaat men nogal vroeg naar bed, het is een vermoeiend beroep – en worst en brood op tafel is beter dan een niet-gedragen japon in de kast, ook wanneer die nog zo mooi is.

Het ging ons betrekkelijk goed die winter in de vrijheid. Kleine Copperfield en Wilkins Micawber hielden me 's avonds en de zondagmiddagen trouw gezelschap op m'n huurkamertje; en het was of de geur van goedkope pudding en zoete punch zich dan voegde bij de vele, minder aangename van het huis Posanzky. Het werd wel een beetje beduimeld van de vingertjes der Posanzky-kinderen – het Copperfield-boek, maar daar waren zowel kleine Copperfield als Wilkins Micawber al aan gewend – in de schuldgevangenis was het ook niet frisser geweest. En de groen en roze geglazuurde koelie kwam nu pas goed tot z'n recht in het kale, armoedige huurkamertje – tussen al de zware

en dure dingen van het vorige huis was het helemaal niet te zien geweest, het poppetje uit de theewinkel dat ik eens gekocht had toen ik vijftien jaar was. Alleen was z'n gele kopje er een paar keer afgefallen bij Frau Posanzky's stofafnemerij (of beter gezegd stofverspreiding) – 'vanzelf,' zei Frau Posanzky en ze vond deze geheimzinnige onthoofding niet eens een wonder. Maar Herr Posanzky lijmdde het dan onzichtbaar, wanneer men een glimmend lijmrandsje niet meetelde. Nu, die wachtende meisjes van Steinlen hadden het ook heel prettig en warm gekregen; schuin boven het miniatuurkacheltje hadden ze het niet zo koud meer op die tochtige hoek van een lugubere steeg – alleen het papier van de Gil Blas krulde een beetje om door de warmte van het kacheltje en vochtvlekken kreeg het door de dagen, die geen geld voor kolen konden opleveren.

En wanneer het moeilijk oplosbare vraagstuk van de schoenen niet bestaan had, ging het ook mij naar omstandigheden niet kwaad in de vrijheid. Met de bijzonder mooie mantel waarmee ik op die blauw-gouden oktoberdag was weggegaan, kwam ik al een heel eind. Het was toch wel aanmoedigend zich eens een keer niet als 'Bacchante', 'Badende' of 'Salomé' in een schilderijencatalogus aangekondigd te zien – aan die goede mantel uit de Britse rijkdom-tijd had ik het te danken me soms simpel en voornaam als 'Dame in mantel' in sobere onzijdigheid terug te kennen. Zonder die barmhartige omhulling begon het er al bedenkelijk met m'n garderobe uit te zien.

Die winter leerde ik voor het eerst het slijtproces kennen. Vóór het Britse tijdperk werden er nieuwe kleren gekocht eer de oude sleten, een opwindende bezigheid die met hevige belangstelling, vurig enthousiasme, tranen en teleurstelling gepaard ging. Gedurende het Britse tijdperk kon ik zoveel kleren kopen als ik wilde – zonder enige emotie – bij elke modewisseling, bij elk seizoen. En nu, in de Posanzky-tijd (het Duitse tijdperk), begon een zwartzijden jurk voor m'n ogen helemaal vanzelf te slijten, de enige jurk die ik bezat. Het begint onder de armen en alle lappen die er ingezet worden, doen iets verraderlijks en

kleuren er niet bij – men kan zich niet voorstellen hoeveel verschillende tinten zwart er nog zijn. Ook een hoed begint raar te doen wanneer men hem elke dag door weer en wind moet dragen zonder paraplu en met uitgespaarde tramritjes.

Doch de vrijheid was licht en blinkend en ik mocht weer helemaal alleen in een kamer zijn, dag en nacht. En hoe was kleine Copperfield er niet aan toe geweest op weg naar tante Trott. Het koelietje lachte me gewoon uit om m'n klerenzorgen en de meisjes van Steinlen hadden het wat hoeden betreft het gemakkelijkst – ze droegen er geen – een hoed staat niet bij een koket schortje met zakjes.

Maar buiten het slijtproces maakte ik met nog meer kennis die eerste roekeloze winter van de vrijheid: er waren aardige mensen. Dit had ik gedurende het Britse tijdperk volkomen vergeten. De Russische blouse kreeg ik van een jonge schilder, die Stenka Rasin zó kon zingen, dat men er de tranen van in de ogen kreeg – iets wat me in de Duitse tijd nogal vlug overkwam als een therapeutische reactie op het Britse tijdperk, waarin ik het huilen verleerd had door een soort van starheids-trance. De blouse was al een beetje afgedragen, doch je leert het grondig af kieskeurig te zijn wanneer je in de winter één dunne zijden jurk bezit met lappen erin van katoen. En konden kleine Copperfield en het koelie-chineesje zich soms de weelde veroorloven van kieskeurig te zijn? Om van de Steinlen-meisjes maar te zwijgen.

De fluwelen baret maakte Elsie, het model met het mooiste haar, voor me uit de paarse lap waar tinnen gerei, sinaasappels en haar rosse haren 'het zo tegen deden'. Dat was bij een goedgezinde schilderes die eens bij ongeluk zei: 'Van wie is die vogelverschrikkershoed?' Nu, ik kon huilen wanneer ik wilde en zo kwam ik aan die muts. Dus die winter had ik alle reden om tevreden te zijn: de vrijheid, aardige mensen, een Russische blouse en een baret. Herr Siegfried Posanzky repareerde mijn schoenen – ze werden heel zwaar.

Maar op een dag verkochten de bloemenvrouwen op het marktplein wilgekatjes, roze bloesems en bosviooltjes. Over de

straten en pleinen trilden verwachting en verlangen. De lucht rook naar amandelbloesem of iets anders dat mooi klinkt en onwerkelijk voorjaarsachtig geurt. Een geur die in het haar en de kleren blijft hangen, in het zware donkere wintergoed – en het leek of alle meisjes nieuwe lichte kleren droegen, die bij de zon en de lente en de trillende verwachting pasten...

‘Mein Gott im Himmel, daar huilt men toch niet zo om,’ zei Frau Posanzky een beetje verontrust. Haar kinderen die bij alle gelegenheden met hun moeder mee naar binnen kwamen, keken verschrikt en de koelie en de Steinlen-meisjes keken ook verschrikt – zó hadden ze me nog niet zien huilen. ‘Zó huilt men alleen,’ doceerde Frau Posanzky, ‘wanneer de deurwaarder je op straat zet of wanneer je een kind moet krijgen zonder getrouwd te zijn. Dan zou ik altijd wel kunnen huilen – ik, ik heb al in geen vier jaar een nieuw stuk kleding gezien en in geen twee jaar ben ik in de bioscoop geweest...’ besloot ze snikkend. Nu huilden we allemaal, want de kinderen begonnen ook toen hun moeder bedroefd werd omdat ze de bioscoop zo ontbeerde. Terwijl ze een beetje bijkwam van haar decepties vroeg ze: ‘Waarom poseert u eigenlijk zondags en ’s avonds niet? dan heeft u toch vlug genoeg alles bij elkaar voor kleren en wat er nog meer moet zijn. En ik weet een Lager waar u alles voor de halve prijs krijgt. We zullen wel met u meegaan, Siegfried en ik.’

Dus zondags niet uitslapen en ’s avonds niet alleen zijn met Georg Hermann en Rilke en Joseph Conrad in het stil geworden huis. Ook zondags ‘Bacchante’ of ‘Badende’ of eenvoudig ‘Naakt’ zijn bij Professor Volkhardt, die onvermoeid aan zijn reuzendoeken doorschildert en daarom zondags dubbel betaalt... ik zal jullie zo missen, Lord Jim en Malte Laurids Brigge en jou, Frau Henriette Jacoby, die ook een poging deed in de vrijheid te ontkomen. En ’s avonds bij ontzettende tekenclubjes onmogelijke standen aannemen, waar het bedompt ruikt en stoffige jongelingen familiaar worden, alles voor vijfenzeventig Pfennig per uur... Kleine Copperfield, het was juist zo rustig met jou samen ’s avonds voor ik naar bed ging.

Maar op een dag dat de wereld glanst en de straatstenen opgepoetst lijken, gaat men met dertig Mark onverdiend geld erop uit om een mantelpak te kopen onder deskundige leiding van Herr und Frau Posanzky. De goudenregen en de seringeng zijn tot bloeien gekomen terwijl ik met glazen druiven in het haar als Bacchante bij Professor Volkhardt de zondagen doorbracht. En de zoete lokkende geur van de muurbloemen uit de voortuintjes heb ik nog net even kunnen inademen, wanneer ik 's avonds laat van het duffe tekenclubje terugkwam – het bagno der schone kunsten... De vrijheid is stralend en kleurig als goudenregen en seringeng, de vrijheid ruikt naar muurbloemen, geurig en lokkend zoet.

Er bestaan mantelpakken in de prijs van zes tot zestig Mark, tenminste in het Lager, dat op de een of andere manier geparenteerd was aan de Posanzky's. Neef Lippmann heette de verbindingsbrug tussen hen en het Lager (Nur an Private); wanneer men de Posanzky's geloven kon, was neef Lippmann door invloedrijke doch raadselachtige verbindingen met Engeland in staat mij een mantelpak te leveren voor dertig Mark, dat 'geregeld' de maximumprijs van zestig Mark moest opbrengen – alleen uit sympathie voor de Posanzky's. Het was een overgang van de hemel naar de hel; buiten de zon en het hoopvolle dat zelfs een volksstraat in het voorjaarslicht hebben kan, met groenteninkopende vrouwen en manden met bloemen die ook gekocht worden omdat de dag nog jong is en aanmoedigende mogelijkheden belooft; in het Lager für hochelegante Damenkonfektion was geen zon en blijkbaar geen sprankje belofte. De Damenkonfektion hing in donkere rijen en gangen achter bedsteeachtige gordijnen verborgen. Neef Lippmann droeg een zwarte cut-away en deed eerst of hij zijn familie Posanzky in 't geheel niet kende. Bij het woord mantelpak kreeg hij zijn geheugen tegelijk met een zoetige glimlach terug: 'Ach so, nicht Irma van tante Braine, alles direct uit Engeland, hoogst concurrerend, hier is iets bijzonders in telermeet voor dertig Mark,' zei hij in één adem (hij zal tailor-made bedoeld hebben). Zijn aangetrouwde

neef Siegfried zag hij impertinent over het hoofd en op het prijsje van de Engelse tailor-made stond nog niet eens MADE IN GERMANY, maar Firma Wiebecke, Barmen Elberfeld.

Nu had ik voor dertig Mark het door neef Lippmann aangeprezen mantelpak kunnen nemen – het leek heel wat en ik bezat de gevraagde som. En Frau Irma en Herr Siegfried knikten enthousiast: ‘Ziet u wel, welk een Lager we aanbevolen hebben, ja, wij weten het wel!’ Doch vóór we het duistere rijk der mantelpakken betraden, had ik gelegenheid gehad mijn kostlui Posanzky eens goed in de zon te zien. In het donkere Posanzky-huis viel dat alles niet zo erg op: ingevallen wangen en bleke lippen, zielige armoedshouding en sloffende gang. Als een paar fabelwezens uit een roetachtige onderwereld die te enenmale van jeugd, moed en lentelucht uitgesloten is, trippelden ze tevreden naast me, kinderlijk blij met het spannende voornemen: een mantelpak gaan uitzoeken met het Fräulein op een ongewoon uur van de dag, bij neef Lippmann nog wel... Ik nam dus een ongevoerd pak van vijftien Mark, dat de beleefdheid van neef Lippmann een beetje naar beneden schroefde en een blouse van twee Mark, die wit, dun en op een vluchtig seizoen berekend was – o, Patou, Redfern en Poiret! Er zat iets van papier of hout in dat grijze mantelpakje zonder voering voor vijftien Mark – een beetje hard en puimsteenachtig voelde het aan – maar het zàt. Alles zit wanneer men jong is en de lente begint. ‘U ziet eruit als een Laddie,’ vleide neef Lippmann enigszins verzoend toen ik zijn nicht Irma ook een blouse liet uitzoeken, ‘als een echte Laddie’; van zijn opgetogen nicht die zich met innig welbehagen in de spiegel bekeek, zei het mispunt niets. Heb ik ook verteld, dat ik m’n nieuwe zomerhoed reeds op had – een oude panama van Posanzky’s elegantste commensaal, rayonchef Freund? ‘Een nacht in een emmer water zetten en de volgende dag kan men er het modernste ‘Fassong’ van maken,’ was het recept van Frau Irma.

Eigenlijk had ik, aldus ladylike uitgedost in pak, hoed en frisse blouse naar het park willen gaan. Doch de Posanzky’s voelden niets of niets meer voor het park... en zij zouden nu eens

zeggen wat ze het liefst wilden, de rest van de dag. Neen, geen park dat volgens hen uit een beetje groen en wat zand bestond. Ze hadden vermoeide voeten en gaven niet meer om buiten, zeiden ze – dat was alleen goed voor verliefde mensen en jongelui. ‘Weet u waar u ons een reuzeplezier mee kon doen?’ O, zeg het vlug, jullie, die niet meer jong zijn, nooit meer verliefd zult worden en niet meer om buiten geeft. Ik wil in mijn joyeuse voorjaarskleding overal heen waar jullie het nog een beetje prettig kunt vinden. Ik – ik ben in de vrijheid en jong, en verliefd zal ik ook nog wel eens worden.

In het ASTA THEATER is het donker, koel en treurig. Vooral die éne fenomenale attractie, het variété-nummer Lionel der Löwenmensch, geeft me het gevoel of de ellende van de ganse wereld op me neerdrukt. Lionel is over het hele gezicht behaard met ‘seidenweiches Rothaar’, zoals het programma enthousiast voorbereidt. De lieveling van vrouwen en kinderen is Lionel, altijd volgens dit programma – en hij geeft allerakeligste kushandjes die ook met Rothaar begroeid zijn. En het liedje dat hij met snerpende stem zong, heeft me lang tot in m’n dromen vervolgd:

‘Ich bin der wunderschöne Lionel
Die Mädchen sind mir hold,
Verehren mich wie Gold...’

Herr en Frau Posanzky echter vonden het zeer interessant en wilden weten of het fenomeen Lionel onder zijn onberispelijk zittende rok ook een leeuwestaart verborg, toen hij zingend en liedjes verkopend door de zaal ging.

Buiten stond nu de zon in een lichte middag en ik was er met m’n Laddies-kostuum niet in, alleen omdat Frau Irma en Herr Siegfried niet meer jong en verliefd konden zijn en er roetachtig zielig uitzagen. Dan dansten Remy and Doll iets schelmspeeldoodsachtigs met onbenullige opgeheven wijsvingers en knikbewegingen. In het park hadden de kastanjes hun witte

kaarsen aangestoken... Asta Nielsen is eenzaam, smartelijk gelaten en kortstondig gelukkig met een kapperachtig filmspeler. Asta Nielsen, wier bevende mond reeds weent om een vermeend geluk, waar haar ogen naar hunkeren en haar handen sidderend naar tasten. De pianist die de Löwenmensch bij zijn schalks couplet begeleid had, speelde nu met voortdurend neergetreden pedaal vreselijk hard iets afschuwelijk sentimenteels, de film regende van ouderdom en het theater was muf en louche. Maar Frau Irma Posanzky dacht niet meer aan het krenkende gedrag van neef Lippmann – ze liet de tranen zonder ze weg te wissen langs haar wangen biggelen, haar hand had ze op die van de heer Posanzky gelegd – ze waren niet jong meer en ook niet meer verliefd.

Het nieuwe mantelpak viel me pas weer in toen wij buiten stonden, door de gewaarwording dat ik het koud had. Ik verlangde naar m'n Russische blouse en de oude warme mantel, naar Copperfield, de Steinlen-meisjes en de koelie. Op de een of andere manier waren die de geschikte overgang na Asta Nielsen. Op Malte Laurids Brigge, Henriette Jacoby en ook op Lord Jim moest ik nog een week of drie wachten... Eigenlijk had men met meer overleg te werk moeten gaan, want bij een nieuw mantelpak behoren nieuwe schoenen. De rest van die dertig Mark werd die middag nog besteed aan Kaffee mit Sahne en Kirschtorte. Ook aan bosviooltjes en sering. Maar die moet men toch liever kopen wanneer de dag jong is, wanneer het stof niet over het asfalt dwarrelt in een plotseling guur windvlaagje, 's middags zo tegen een uur of zes... De bosviooltjes zijn dan ook al een beetje verwelkt.

...of niets veranderd is

Soms lijkt het of er niets veranderd is, al die jaren niet.

De galmende klacht van een voddendaas 's ochtends, die te moe schijnt geworden om helemaal 'voddenda' voluit te roepen, en het nog alleen maar tot een monotoon, krachteloos '...de, ...del' brengen kan. Maar vooral de moutlucht van de brouwerij om de hoek, die de hele buurt in een benauwde, weeïge broeiing gevangen houdt, maakt oude herinneringen wakker. Ook het onaangenaam doffe knallen van mattenkloppen, dat soms als op een afgesproken teken van de verschillendste kanten tegelijk losbarst, bezorgt me hetzelfde hopeloze gevoel van vroeger... O, die alledaagse huiselijke sleur gebeurtenissen; de lachende, schreeuwende dienstboden, die ik vaak nog net zo benijden kan als vroeger; de rij aan rij hoog opgehoopte vuilnisbakken, waar de straatjongens en honden in wroeten en waarvan de vieszoetige stank zich vermengt met die van de bierbrouwerij – alles als vroeger, vroeger. Naast de school was ook een brouwerij...

Nee, ze geloofden thuis niet, dat ik slecht sliep. 'Onzin, een kind slaapt altijd goed.' De donkere angsten die 's nachts op je aanstormden, de angsten die met mout, school en iets wat je zelf niet wist, doortrokken waren – ze werden luchtig en lachend weggepraat: 'Alles inbeelding, je zult je les wel niet geleerd hebben. Hier, drink maar een glas lekkere frisse melk!' Er scheen een kille, valse zon naar binnen – zo'n februari-zon, waar je aan zien kon, hoe tintelend koud het buiten was. Een zon die schel de goed uitgeslapen, overgezonde gezichten van de familie belichtte. 'Mispunten,' dacht je. In de spiegel van het zware buffet tegenover je zag je, hoe je bij ze afstak, hoe miezerig bleek je jezelf uit te grote holle ogen aanstaarde. Maar melk drinken, zo goed het ook volgens allen voor je wezen mocht, – onmogelijk. O, die koude witte plas in je maag, waarmee je haastig weghol-

len moest, omdat het hoogste tijd was! – Nog kan een tumbler koude melk tegen acht uur 's ochtends me de obsessie geven van te laat zijn, van straf en van slecht geweten.

Doch buiten werd alles direct al beter, ongeveer tot de straatbuiging, waar de papperige moutlucht begon te dreigen. De moedgevende, troostende melodieën van de klokketorens, de talmende, stokkende klanken onder de klare, strakke hemel, deden allengs een groot deel van angst en verdriet vervagen, hoewel helemaal achter in je hersens aldoor een bewustzijn van onafwendbare narigheden bleef hangen.

In die tijd heb ik slagersjongens, dienstmeisjes, politieagenten en chauffeurs tot de gelukkigste stervelingen gerekend die er bestaan. Zo aardig en elegant de winkeljuffrouwen en typistes er uitzagen, zo gewichtig en deftig met aktentassen bewapende heren ook mochten zijn – ik benijdde ze niet; ze moesten immers evenals ik 'ergens' heen, naar kantoren of winkels, hoewel ze denkkelijk in tegenstelling met mij de hun opgelegde taak machtig waren en er dus in ieder geval beter aan toe waren. Met slagersjongens echter, die scherpe bochten vlak langs je namen en luidruchtig met hun fietsbellen rinkelden, had ik direct willen ruilen. Niet ouder dan ik zelf, konden ze in mijn kinderlijke verbeelding doen en laten wat ze wilden. Met hun schel gefluit en bloedbevlekte jas wekten ze een bewondering bij me op, die nochtans met een beetje afschuw gemengd was. Ik veronderstelde, dat ze zich uitsluitend met bloedworst voedden, een merkwaardige versnapering, waar ik wel eens van gehoord had en die ik in m'n fantasie zeer versterkende hoedanigheden toedacht.

Nog vaster in hun schoenen om de strijd tegen het zware leven op te nemen stonden de dienstmeisjes volgens mijn mening. Het leek me verrukkelijk een mevrouw, waar je het land aan had, te kunnen opzeggen. Hoe gemakkelijk en plezierig zou het voor mij geweest zijn in smakelijke voldoening enige familieleden en leraren 'op te zeggen', waar ik het land aan had. Ja, je kon zien hoe flink en sterk ze zich voelden, terwijl ze in troepjes bij

elkaar stonden en lange gillachen uitstootten. Even dacht ik wel hoe griezelig het moest zijn een vuilnisbak te moeten schoonmaken, die ze juist onder handen hadden. En terwijl het laatste kwartier voor het schooluur zangerig en verdroomd van de toren tokkelde, kwam langzaam het knagende gevoel daar achter in m'n hersenen terug.

Maar voorlopig wilde ik m'n gedachten nog afleiden. Ze waren bij de chauffeurs en de politieagenten gekomen. De rustige zekerheid en de macht van de laatsten gevoegd bij hun flatterend uniform betoverden me bijna. Hoe moest zo'n man zich voelen: over iedereen had hij te zeggen; wanneer hij er zin in had, kon hij je zo opbrengen. De begrippen rechters, rechtbank en recht in het algemeen vereenzelvigde ik in m'n onwetendheid met een statige blozende politieagent. O, wanneer ik eens 'opbrengen' mocht wie ik wilde. 'Opzèggen' was al voldoening gevend – hoe moest de genoegdoening smaken, iemand, laten we zeggen de 'Molleboon' (wis- en natuurkunde), eigenhandig ten burele te mogen afleveren wegens 'achtertrekken'.

Bijna negen uur! Plotseling is de moutlucht er, overal haast spookachtig grijpbaar is ze opgedoemd...

Nu chauffeur zijn, wegracen zo hard je kunt, het liefst triomfantelijk toeterend langs de school, – weg van de mout en de Molleboon, die absoluut niet opgebracht wordt, maar integendeel een formule van je weten wil straks. Ja, een chauffeur heeft het eigenlijk het beste; hij kan 'hem smeren'. Het verschil tussen autobezitter en chauffeur had ik toen nog niet zo gerealiseerd.

Waarom worden juist in de straat, waar de school zich bevindt, de vuilnisbakken zo overladen en daar juist zo geweldig razend matten geklopt? Als een hoongelach klinkt het, het razende gebeuk van de mattenkloppers. Aandachtig en bewust snuif ik de verschrikkelijk beklemmende moutstank op; m'n handen zijn ineens klam en koud. Jammerend klaagt een vodenman z'n schorre uitroep de hemel in, de februari-hemel, die onbewogen strak en klaar blijft bij alles wat hij opnemen moet: zangerige klokketonen en mattenklopper-geraas, hese uitroe-

pen, hopeloos makende moutlucht...

En nu is er een bierbrouwerij om de hoek van de straat, en het lijkt soms of er niets veranderd is...

Tussen drie en vijf

Plotseling zat ik temidden van mijn vijanden... Even poogde ik me er nog mee te troosten, dat ik in een droomtoestand verkeerde, een soort van boze nachtmerrie, waaruit ik wel weer ontwaaken zou... Doch een minuscuul schoteltje, waarop één bonbon lag, bracht me aan het verstand, dat ik wel degelijk wakker en zelfs een burenviste aan het ondergaan was.

De kleine visitekaartjes van de nieuwe burens, die uit een landelijke omgeving stammende, patriarchale zeden weer invoeren wilden, hadden me reeds het ergste doen vrezen. Wanneer, flitste de gedachte door mijn brein, wanneer ook andere bewoners van het straatje de plechtige aankondiging 'Thuis, zondag van 3-5' ontvangen zouden hebben... Indien ook zij gehoor aan deze uitnodiging wilden geven om op het vastgestelde uur bij de nieuwe burens hun opwachting te maken...

Ik durfde het geval niet verder door te denken en koos een weliswaar gemakkelijke, doch laffe uitweg: het visitekaartje werd in het schrijftafellaatje van de 'nare dingen' gedeponneerd. Daar lag het rustig en goed verborgen tussen een belastingwaarschuwing 'binnen drie dagen' en de ernstige vermaning van de leesbibliotheek een onvindbaar boek alsnog terug te bezorgen. Maar huisgenoten, vrienden en verwanten wezen me er met onaangename nadruk op, dat mijn tactiek niet de juiste was en indruiste tegen alles wat met beschaving en goede manieren te maken had. 'Men' hoorde aan zo'n uitnodiging van nieuwe burens gehoor te geven.

'Men' belde dus tussen drie en vijf aan en merkte reeds in de gang, dat alle verschrikkelijke voorgevoelens bewaarheid zouden worden. Want aan de uit sierlijk gebogen bamboe vervaardigde kapstok hingen alreeds het lichtbeige overjasje van het dikke beursmeneertje, de plechtige hoge hoed van de ex-politie-

inspecteur, hingen de zware met bont bezette mantels der mevrouwen uit het straatje. En plotseling – o, ik herhaal de zin graag met klemtoon – plotseling zat ik temidden van mijn vijanden... De heer Silowits, die met grote platvoeten behept is en nochtans smetteloos witte slobkousen draagt, snoof hoorbaar door z'n neus, toen ik binnentrad. Een stilte viel neer, zwaar en drukkend, terwijl ik me angstig wegzakken voelde in een zeer lage groen pluchen fauteuil. En zoals ik zei, ik hoopte dat het een droom was, benauwend en angstaanjagend – straks zou ik toch ontwaken en het Egyptische beeldje en m'n nieuwe inktkoker met de lange felrode veer zouden dan weer op me wachten... Maar ook dat vertelde ik reeds: het was geen droom. Want de kleine bonbon werd op het postzegelgrote schoteltje gepresenteerd, en de gastvrouw vroeg, of ik suiker en melk verkoos.

Ik zou graag geantwoord hebben: 'Geef me een whisky soda en maak wat verse lucht.' Om mijn familie te sparen en een niet nog slechtere 'naam' in het straatje te krijgen dan reeds het geval is, nam ik zeer tegen m'n gewoonte melk in de thee, die ik echter niet opdrank.

En nu ben ik, waar ik wezen moet, – nu komt om zo te zeggen de 'pointe', die sommige bladen in een verhaal verlangen en die ik anders nooit in staat ben te geven. Ik heb een slechte naam – want eens heb ik een bijna levensgroot naaktfiguur op een deurpaneel laten schilderen, en dit is de straat 'te weten gekomen'. O, de straat komt alles te weten en oordeelt daarna, rechtvaardig maar streng. De tekenavonden, waar ik eens per advertentie een model voor zocht, zijn ook in de annalen van het straatje geboekt. Het straatje houdt van netjes aangekleed – zoveel mogelijk flinke, soliede kleren om jichtige en te dikke ledematen mee te bedekken; de mevrouwen uit deze contreien zouden immers nooit aan de eisen kunnen voldoen, die ik in de gelaakte advertentie stelde.

Ik geloof dat ik wel tien minuten tussen mijn vijanden gezeten heb. Ze vormden een clan, bekeken mij zwijgend en dronken hoorbaar thee. In deze tien minuten zijn alle examens, waarvoor

ik zakte, alle visites bij ooms en tantes, waartoe ik gedwongen werd, en alle verdere pluchebezoek-kwellingen van vroeger voor mijn geestesoog opgedoemd...

En terwijl het verleden z'n schimmen op me afstuurde, hoorde ik de heer Silowits door heftig snuiven zijn afkeer jegens mij uiten, geassisteerd door de ex-politie-inspecteur, die een gereserveerde kuch demonstreerde. De mevrouw van 'sokophouders en gros' teemde plotseling in de dreigende stilte: 'Het regent nog als maar.' – 'Als' zei ze.

Maar niemand antwoordde iets, want nog steeds waren allen bezig blikken naar me te priemen... Ik kwam pas bij, toen ik thuis weer in m'n hardblauwe stoel met de oranje knoppen zat.

Want niet alleen de tijd heelt alle wonden – ook afstand in de ruimte doet ons de dingen dezer wereld milder zien – zelfs onze 'vijanden'...

De kist uit Rio

Door de grijze, trieste straten gaan – waarom? Wat drijft me naar buiten? Misschien wacht me iets, dat toch mooi is of de moeite waard te zien. Wellicht zingt ergens op een hoek een man, wiens gebroken en warme stem begeleid wordt door een harmonica, die een stuk van de grauwe wenende hemel heeft opgezogen en weer van zich geeft in tonen, welke als de regen zijn, de altijd maar neersiepelende regen. Doch dat is eigenlijk ook niet mooi, het is slechts weemoedig, treurig.

Voor alles in de wereld echter niet thuis blijven, in het goed verwarmde huis met de bekende dingen. En niet naar de oneindig vervelende straat kijken, waar evenals ik, misschien, mensen onrustig in hun nette kamers zitten.

Waarom spelen ze zoveel piano? Hoe dwaas te veronderstellen, dat die mensen in de doodse straat zich even ongelukkig en wanhopig voelen als ik. Zij vinden het helemaal geen vervelende straat, integendeel, ze zijn blij, een zo goed beschut huis in zulk een keurige buurt gevonden te hebben. Zij voelen zich heel gezellig in de suffe, saaie kamers. Mijn kamers zijn lang niet zo netjes als de hunne, waarin een glimmend zwarte piano staat en een rookstoel en tal van andere prettige dingen. En de dochter des huizes speelt de nieuwste Schlager – of wanneer ze ietwat gevorderd is, wellicht Beethoven of Bach – alles is mogelijk.

Maar buiten is het zo vaag en onwerkelijk. In de nauwe, verregende straten zijn de winkels zo vreemd – winkels met mooi aangeklede wassen dames en heren, met een prijs erop. Winkels met lelijke meubels, die zo gerangschikt zijn, alsof men uitgenodigd wordt direct aan de tafel plaats te nemen. En kille bloemenmagazijnen, waar de bloemen eenzaam in onschone vazen wachten. Er zijn ook veel fotografie-inrichtingen met rare portretten in de etalage, portretten met altijd lachende mensen. Ze

laten hun tanden zien, terwijl men weet, dat hun ogen stroef en ingespannen naar het apparaat staren.

Ik wil geen straten meer zien – ik zoek nu de grachten op – de grachten, die hier en daar zo mooi zijn, dat men er nog treuriger door wordt. Bruggen op en af – een oud huis met een eenvoudige, edele gevel als een goed vriend begroeten. Van de boten wordt vracht geladen door mensen in natte, kleffe kleren. Hun stemmen zijn schor en hees. Neen – mooi en vrolijk is dit alles eigenlijk niet.

Welk een zware kist draagt die man. Hij gaat er geheel gebogen onder. Zwaar en massief staat de kist nu op de grond, op de natte glibberige straatstenen in de zacht druipende regen. Een naam is in dikke letters op die kist geschreven: 'Rio de Janeiro'. Welklinkende klanken – Rio de Janeiro. Maar waarom komen me tranen in de ogen bij deze naam? Waar moet ik heen met die tranen en m'n angstig hart?... Er was een plaats bij deze schone vreemde stad, die heette 'Ilha das flores' – 'bloemeneiland'. Een eenzaam eiland in een sprookjesstille baai. Vlakke, lichte daken, palmen, die men weerkaatst zag in een onwerkelijk blauw water. Op dit eiland was het emigranten-hotel. Hier werden voor de eerste dagen allen opgenomen, die in deze tropische, vreemde wereld een nieuwe toekomst zochten. Hoe zonderling pasten de bleke zorggezichten bij de warme, trillende schoonheid van die plaats. Ik kon de stad ingaan – de stad, die er als een paleis in een wondertuin uitzag. Daar was een strand 'Praia' – wat zijn die namen alle mooi – een vrij strand. Men kon er eenvoudig in zijn badpak lopen. Daar waren brede promenaden, hoge palmen en ver, ver gingen de straten langs de baai. Doch vooral, de zon was er en de blauwe, hardblauwe hemel en goede, omhullende warmte. En wanneer de zon te heet werd, teveel wilde geven, trok men naar Leme of Copacabana, die door de golven van de Oceaan bespoeld werden. En overal waren bergen en heuvels, waar het ook goed was te zijn voor hen, die niet tegen de hitte konden. Ik echter hield van de warmte, het goudtrillende licht en de strak blauwe hemel...

Waarom doemden ginds in de lichte, zonbeschenen straten grijze, zware luchten voor me op boven oude, verwelkte grachten? Waarom, waarom toch ben ik ziek van verlangen geweest naar de donkere, sombere buurten, waarin ik me nu zo triest en ongelukkig voel?

Mannen in natte, kille kleren dragen de kist naar een der grauwe pakhuizen – de kist met het opschrift: 'Rio de Janeiro'...

Een Wilton karpet

Er wordt een Wilton karpet van me terugverlangd, het zou per ongeluk met een verhuizing bij mij terechtgekomen zijn. Dringend en beleefd verlangt een familielid zijn Wilton karpet terug.

Het begrip 'karpert' voert mij terug naar zuur riekende, donkere, lage winkels, waar je om onverklaarbare redenen doodongelukkig werd – lang geleden – wanneer je met je moeder op een vrije woensdagmiddag uit mocht en dan naar zo'n treurige winkel werd meegenomen in plaats van naar een lunchroom met taartjes en muziek. Het begrip 'karpert' hangt met alles samen wat treurig, suf en huilerig maakte in die voorbijge dagen der schone jeugd. Het had wat te maken met zeil en goedkoopte en verloren uren. Duizend kriebelige karpetten met boze bloempatronen leken op elkaar en duizend manshoge rollen somber glimmend zeil.

Dus ik houd niet van karpetten. Vanwege de goedkoopte en als een geraffineerde wraakneming op de te schrale winst schijnen er uit kwaadaardigheid die gemene bloemen-nachtmerries op gemaakt te zijn. 'Onder architectuur' ontworpen en in effen kleuren heet het nu moderne vloerbedekking; wanneer men het honorarium voor het eenvoudige rustige ontwerp betalen kan, is er iets vóór deze vloerbedekkingen te zeggen – uit dankbaarheid voor de goede prijs heeft de architect-ontwerper geen enkele versiering erop aangebracht. Aan Perzen, Beloetsjistsans en kelims moet men maar niet denken. De sweepstake wordt toch steeds gewonnen door iemand die kalmpjes 'in zaken' blijft en heel gewoon zijn bezigheden blijft voortzetten, zoals de opgetogen Perslieden in dikke letters meedelen, en het portret van zo'n 'gelukkige' komt er dan nog bij in de courant: 'De heer Snavelboer met vrouw en dochters in de huiselijke kring'. De oude Perzen zijn jong gebleven en fris en hun kleuren zijn ko-

ningskleuren. En in de kelims zijn soms dromen geweven en het tedere glore van een zonsopgang. Eigenlijk moet men ze toch liever aan de wand hangen (wanneer men bijvoorbeeld een kasteel in plaats van een herenhuis in Deventer bij de Joodse Invalide zou trekken). Op dromen en zonsopgangen kan men toch niet lopen als op een karpel.

Om op karpellen terug te komen. Er is bij de verhuisrommel wel een monsterachtig groot gebloemd en wankleurig beige kleed geweest. In de trance-achtige toestand, waarin een verhuizing je gewoonlijk brengt, dacht ik dat het per ongeluk van 'vroeger' meegekomen was. Een imaginair vroeger uit een angstroom.

Goddank wilde de werkvrouw het wel meenemen. Het was een mooie werkvrouw met een fijn gezichtje en een meewarig hart, en ze begreep alles van een ander – vooral mij begreep ze erg goed. Daarom stond ze, tot verontwaardiging van dienstmeisje, behanger, loodgieter en andere naargeestige lieden die ik nog niet kende, de hele dag verhalen bij me te doen. Vaag voelde ik wel dat ze eigenlijk iets anders doen moest, maar ik luisterde ook veel liever dan in die verhuizing mee aan te pakken. Trouwens, wat is er in een verhuizing tenslotte te helpen – alles gaat toch verkeerd! De verhalen van de werkvrouw waren oneindig treurig en zeer leerrijk: 'Mijn God, ze loopt op z'n laatst, ze is a-la-menuut van haar vierde kind, voel-u-wel, elk ogenblik kan dat kind komme – en opeens gaat het licht uit, ze is alleen in het donker, zonder een cent, laat staan een kwartje voor de muntmeter, voel-u-wel. Er is nog een cent geweest in het laatste, misschien doet God een wonder en maakt Hij voor een cent in het gleufie licht. Maar de cent is weg, door de kleine meid meegenomen voor snoepgoed, zoals een kind doet, voel-u-wel. God, laat het nog niet komme, la me nog effe wachte tot me man der is. Toe God, asseblief, help me, God. – En God hielp – der man kwam net op tijd thuis en Dientje kwam nog bij "elektra" op de wereld.' De werkvrouw heeft tranen in haar ogen en ze glimlacht even. Het is een schone smartelijke glimlach. Ze krijgt ook

tranen in haar mooie grijze ogen, wanneer ik een levensverhaal doe. Ik heb ook verhalen die tranen waard zijn – en een glimlach misschien erbij. Ik heb ook al eens in het duister gestaan. Wij zijn op onze tijd allemaal wel eens arm, klein en bang geweest.

De verhuizing is met geklop en gedreun ergens ver weg – dichtbij ligt een groot, log beige kleed met wilde en toch saaie bloemen erop – mosgroen zijn die bloemen, het ellendigste groen dat er bestaat – en niets lijkt minder op mos. Verhuizingen zijn eigenlijk iets verschrikkelijks. Er worden onmogelijke dingen van je geëist op het gebied van orde en stipte zakelijkheid te midden van de volslagen chaos – en er doemen ongelukkige herinneringen op bij het terugvinden van oude medicijndoosjes met naam en adres van de patiënt in schoonschrift erop en de patiënt is al dood.

In elke ontzettende salon met pendule en coupes, bij elke vervelende gelegenheidsvisite uit mijn kinderjaren schijnt dat kleed tegenwoordig geweest te zijn. Het ruikt muf als de salons en het ademt verveling uit als de verloren uren, die je onder schel bloot lamplicht over je heen moest laten gaan. Heb ik niet eens in lang vervlogen jaren een glas limonade laten vallen op dat beige ongeluukskleed – de kinderen lachten me uit – er kwam een donkerrode glimmende vlek, die als door hekserij tot in het afgrijselijke groter bleef worden en de meneer en mevrouw van het verjaarspartijtje keken me kil aan. En er werd met azijn en warm water gewerkt of hun leven van dat beroerde kleed afhing. Neen, er is geen rode vlek die als bloed in mijn herinnering nabrandt, op dit kleed te zien. Nachtmerrrie-karpetten en oude medicijndoosjes, zou je die bij elke verhuizing terug moeten vinden?

Ik heb nooit goed geweten wat een ziekenzaal met dertig bedden is. Maar nu is dat oude zielige medicijndoosje te voorschijn gekomen en we spreken over ziekte, dood en sterven, de werkvrouw en ik: 'Grote God, het sterreve en je heb geen cente voor een speciaal of 'n prefesser of 'n sannetorium in de berrege. En gille en schreeuwe en der oge verdraaie van de pijn, dat ziene en hore ze allemaal van elkaar, voel-u-wel. Steune en kerreme en ze

kijke je an, as het ziekwagentje komp en je zit met je zakkie appelsiene en je blommetje bij der bedde en je kan ze niet hellepe. Een mens heit toch ook hart voor een ander, voel-u-wel. En je mot daar van de andere ook alles meemake, op een zaal met dertig bedde. Dood zijn is niks, dan bē je bij je God, maar sterreve...

Heb ik eigenlijk wel ooit goed over het sterven nagedacht? Ik leef en mijn ogen zien de mooie en lelijke dingen van het leven. No-maskers en Netsukes mochten mijn ogen zien, de veldbloemen en de sneeuw en het zachte gelaat van Rembrandts Hendrikje Stoffels. Een zesendertig-delig tafelservies voor acht gulden zesenvijftig, een zit-slaapkamer met het foto-mausoleum van de hospita en beige, pluche-achtige tapijten moesten zij noodgedwongen ook aanschouwen, mijn ogen; maar ik zie, ik leef. De regen op het asfalt, de zon in een modderplas tussen de keien, de kwartjesbazaars en de kathedralen – goedheid en gemeenheid – Leven.

Het beige kleed (dat elke ochtend met natte theebladeren nagekropen werd – het was acht uur 's ochtends en ik moest melk met vellen drinken en dan naar school) ben ik intussen al kwijt. Dat zal de werkvrouw op de een of andere manier meenemen, en ze prijst mijn goede hart er nog bij, de arme ziel. Zij kent het leven en het sterven en de ziekenzaal. Ik zal zuinig en spaarzaam worden en niet meer mijn bescheiden honoraria bij firma's besteden, die tòch nog goedkoper zijn. Voor een van die vriendelijke postwissels kun je de houtsnede van Jan Wittenberg krijgen, die hij van een geitje maakte. Dat geitje lacht een beetje en het is zowat pas geboren met fijne trillende haartjes – het leeft. Maar ik wil ook leven, ik wil niet sterven met andere mensen samen – met negenentwintig samen, zoals de broers van de werkvrouw – bomen van kerels – nog geen dertig jaar. 'Een mens ken vlug wat krijge, voel-u-wel en dan is je speciaal en je boeljon en je sannetorium in de berrege je alles – wat een arm mens niet hep. Neem u nou dat doossie en doe je cente erin, en wees verstandig – wat hep u aan een geitje. As u nou weer es een

moppie schrijft leg u de cente weg – een mens is maar een mens en u spaart voor de toekomst, voel-u-wel. Dood zijn is niks, dan ben je bij je God, maar sterreve, met zoveel mense, dertig bedde bij mekaar. Die één z'n oge wouwe niet toe, hij bleef maar kijke, toen wier der een scherm omheen gezet, voel-u-wel?' Tot in het gebeente en mijn uiterste zenuwen voel ik het. Alles is zo vreselijk voorbij met zo'n scherm om je heen, als die negenentwintig anderen nog wat licht en zon mogen zien.

Ik wil een doosje met guldens en rijksdaalders hebben om mijn vege lijf zo goed mogelijk in stand te houden, wanneer ik bouillon en specialisten en sanatoria in het gebergte mocht nodig hebben. Misschien word ik nu wel een ernstig soliede mens met een spaarbankboekje, wanneer dat medicijndoosje te klein wordt. Ik ben de werkvrouw, die het beige kleed, háár kleed nu, met ijver aan het stofzuigen is, oprecht dankbaar voor haar wijze waarschuwingen en goede raad – en schenk haar daarom nog een kapstok en een spiegel, die ik ook niet helemaal thuisbrengen kan. Die stofzuiger klinkt me als muziek in de oren; waar een stofzuiger is, is het sterven ver, en het leven heerlijk dichtbij. Hoewel de dank en de zegenwensen van de werkvrouw me wat verlegen maken: 'Het kan u nooit kwaad in het leven gaan, voel-u-wel. God zal u ervoor zegenen, wat u voor een arm mens doet – en nog zulke prachtige stukke.' Ik kan haar toch moeilijk zeggen dat ik het kleed en de andere dingen niet mooi vind, nu ze er zo'n plezier in heeft. En eigenlijk vind ik op het ogenblik niets lelijk meer. Er is geklop, ruzie, geschreeuw – er is leven – ik zou desnoods dat kleed eeuwig in mijn kamer kunnen hebben.

Buiten blinken de straatkeien in de regen en een smalle roze wolk fladdert als een zijden lint tegen de hemel. De werkvrouw zegt, dat ze een hekel aan regen heeft en er zo mekeniek van wordt. Eigenlijk heeft ze niet veel anders gedaan, dat werkster-tje, dan haar eigen karpét gestofzuigd, op deze drukke verhuizingsdag – en daar drietwintig mee verdiend. Eigenlijk hadden we allebei wat meer kunnen uitvoeren. Maar daarvoor in de plaats kreeg ik lessen over geboorte en sterven, wijze raadgevin-

gen voor de toekomst en Gods zegen werd voor me afgesmeekt – voor dat oude karpet en die andere rommel. Ik hoop van harte, dat ik Gods zegen krijgen zal – en geen proces wegens verduistering.

Want er wordt dringend een Wilton karpet van me terugverlangd, beige met mosgroene bloemen – ter waarde van tweehonderd gulden – benevens een massief eikehouten kapstok en een Queen Ann spiegel, behorende bij dito ameublement.

Nostalgie in de havenbuurt

Elk voorjaar wil ik weg – dit is nu het vierde dat de paniekachtige afkeer zich van me meester maakt. Weg wil ik uit dit huis, deze buurt – alles in de steek laten. Deze grijze knorrige havenbuurt, waar de sloppen achter liggen met de voddenbergplaatsen en die met de stank van rotte sinaasappelen en rotte vis, met alles wat voos en aangevreten en niet meer bruikbaar is – maar ergens schijnt alles toch nog gebruikt te worden, anders zouden ze het immers niet bewaren.

Elk voorjaar komt dit vreselijk soort van spleen nu terug – ik hunker naar nette burgerlijkheid, naar winkels die Maison genoemd worden, naar glad asfalt waar je met hoge hakken op lopen kunt, hoge hakken die hier tussen de keien blijven steken en een nekbreekgevaar opleveren, naar rustige goed geklede mensen die niet schreeuwen en niet vloeken en niet stinken.

Het huis is eeuwenoud, vol duistere geheimen; er is eens een zware brand geweest – de legende in de buurt verhaalt van een moord – de vloer van de grote zolder met de zware balken heeft onuitwisbare vlekken – ze zijn niet weg te krijgen, zelfs de mannen en vrouwen van de schoonmaakinrichting Heineken hebben het nooit klaargespeeld die wonden op de vloer te laten verdwijnen. Nergens in de stad loeit de storm huilender en bonkenender langs de ramen dan tegen de vensters van dit huis.

Ik wil weg – ik wil het gemakkelijk en rustig en comfortabel hebben. Het loopt naar april, het wemelt van tentoonstellingen in de stad en van nieuwe mode en van verrukkelijke taartjeswinkels.

De trams van deze buurt zitten opgepropt vol menselijke ellende: zere ogen en zere hoofden met ontzettende verbanden erom en wanneer je buiten op het balkon staat, hebben de passagiers vieze lompenpakken bij zich die ze voor je benen zetten –

de hemel mag weten wat er in die pakken zit, zo vlak tegen je benen aan. En het is een hel om in het spitsuur te verzeilen – er zijn geen verkeersagenten hier, ze zouden denkkelijk omvergelopen of -gereden of -getrapt worden. Je probeert het langs het water, maar honderden ateliermeiden in witte regenjassen (altijd hebben ze van die witte regenjassen aan) hollen als een soort van sprinkhanen van alle kanten op je af, schreeuwende, blèrende, losgelaten sprinkhanen. Er gaat ook nog een tram langs de kade en vrachtwagens als voorwereldlijke sauriërs, om van de gewone auto's niet te spreken. Maar eigenlijk zijn de fietsen met de meiden en jongens het ergst. Er is haast geen trottoir en wat kan je doen tegen het soort kanjers van meiden en jongens die je omverlopen. Ze vinden dat je er niet hoort en ze zeggen het ook.

Tijdens een dezer voorjaars-inzetten ben ik ertussenuit gegaan – hoe elegant en licht bewoog hetzelfde soort mensen zich over de Seinebruggen, ook op de spitsuren, ook van ateliers en fabrieken komend. En al waren ze op de Fochova een beetje onbehoudener en verwarder – Praag gaat al een eindje het oosten in – iedereen maakte plaats voor de ander, en de hemel zij dank, er waren geen fietsen, daarom ging het op de Boulevard du Maréchal Foch, trots zijn overstelpende drukte, alles heel ordelijk toe.

Doch het is niet altijd spitsuur. Bovendien, men kan het ontwijken. Maar het voorjaar kan men niet altijd ontwijken. De gevroesde tijd tussen februari en april komt onverbiddelijk zijn spleen brengen in de havenbuurt. Het water is grijs en de lucht is grijs en de mensen zijn grijze fantomen in de regen. En mocht de zon al eens schijnen, mijn hemel, die maakt de dingen alleen nog maar erger, nog duidelijker. De spiritusdrinkers bijvoorbeeld worden in de grelle, schaduwloze voorjaarszon er niet aantrekkelijker op. Hier zijn namelijk nog authentieke spiritusdrinkers. Ze hangen met zijn vieren of vijven op en tegen mijn stoep – natuurlijk mijn stoep – het is de eerste om de hoek van de sloppen. Men schijnt op spiritus te kunnen leven – of in elk geval een bestaan te kunnen rekken dat voorlopig nog niets met doodgaan

en begraven worden te maken heeft. Vier jaar leven ze nu al op mijn stoep – vier jaar is een mooie tijd, wanneer men het bedenkt. Ze vloeken nog wat en schelden af en toe iemand uit in het vage weg en soms schijnt de spiritus zo uitgewerkt te zijn dat een ervan een beetje gaat hengelen op het steigertje onder toezicht der anderen. Ze vallen nooit in het water, maar ik heb ook nog niet gezien dat ze ooit een vis hebben gevangen – ik vrees voor een vissendelirium na te veel spiritus... Nee, ik wil weg, tussen behoorlijke mensen zijn, die door deftige obers bediend nette glaasjes Bols en Voorburg voor zich hebben staan, met zoutjes en bitterballen en prettige goede dingen erbij en die alleen maar domweg een beetje vrolijk en luid worden na het vierde glaasje. Trouwens, iedereen zegt: Hoe kon je in zulk een buurt en zulk een huis gaan wonen, naast die vreselijke pakhuizen; helemaal verveloos zijn die pakhuizen en denkelijk vol muizen en ratten. (Het zijn prachtige pakhuizen van de Oost-Indische Compagnie.) Op een enkele schilder na zegt iedereen dat het krankzinnig is in een huis te gaan wonen met zowat tien kamers, met geheimzinnige kelders waar ik voor alle zekerheid nog nooit in geweest ben en dat op een onverklaarbare manier eigenlijk twee zolders heeft – die ene met de moordenaarsvlekken en de andere in eeuwige duisternis gehuld, met balken die nog van het begin dateren, 1600 dus ongeveer.

En vooral wanneer iedereen dat zo zegt en ik juist op mijn stoep een gruwelijke vechtpartij hoor, waarbij de verschillende fronten als bezeten aan mijn bel gaan trekken die hol en doods en alarmerend en overdreven luid klinkt door het grote huis, vooral bij zulke gelegenheden ga ik eropuit: iets nieuws zoeken. Een paar maal heb ik er sommetjes bij verloren, tussen de dertig en vijftig gulden – het ging om flatjes en bovenhuisjes. De eerste keer vond ik zo'n flatje werkelijk aantrekkelijk: een net buurtje met allemaal aansluitingen bij de nachtveiligheidsdienst onder de naambordjes en het ging er vooral om fatsoenlijke mensen op de flat te krijgen, ziet u, vertrouwde de bewoonster van een of twee hoog me toe en de huisbaas zei iets van een 'vaste positie' en

voor ik het wist, had ik het contract getekend en zat ik eraan vast voor een maand. Maar bij het tweede bezoek probeerde ik al vlug langs een en twee hoog te sluipen om de meneren en vooral de mevrouwen niet te spreken; er kwamen dan direct zulke vervelende dingen op het tapijt, in casu op de trap, iets over vuilnisemmers en lopers op de trap en over de nichtjes die op de zolderkamer vlak boven me sliepen en wie de trap zou 'doen' en dan nog iets zoetelijks over een beetje geven en nemen, nietwaar, als burens zijnde. Gedurende zo'n gesprek dacht ik dan al: dertig of veertig gulden naar de maan, gelukkig dat ik dat huis op de kade nog even heb aangehouden en de huisbaas kreeg een briefje waarin ik hem tot mijn spijt moest mededelen ervan af te zien.

En nadat ik zo'n briefje op de post gedaan had, ging ik met een bevrijd gevoel naar de kade terug. Boven het grauwe water zeilden traag grijze zware wolken met een beetje overgebleven goud hier en daar; op dat flatje waren geen wolken te zien geweest, alleen maar precies dezelfde flatjes aan de overkant, viel me tot mijn ontsteltenis in, en schepen waren er natuurlijk ook niet bij het flatje; rijen schepen met loopplanken die smalle waterstraten zijn. Over die planken gaan de schippersmensen naar hun woonkajuiten terug, van het ene schip op het andere. Je ziet direct wie er niet op de schepen thuishoren – die lopen angstig en weifelend – de schippersmensen gaan op die planken als over brede bruggen.

En de korte marmeren gang van mijn huis lijkt me de hal van een kasteel, wanneer ik aan de flatjes en de trappen en lopertjes-zorgen denk en de burenplichten en elkaars vuilnisemmers, om beurten naar beneden te dragen volgens een vast roostertje en elke dag een gesprekje met flatje een hoog of twee hoog – ook heb ik een soort surrealistische herinnering aan een geluidencocktail: kraaiende baby's, het menuet van Boccherini, een lichte familieruzie, schöne Blume von Hawai, de kleine burgerman, hanegekraai, is it not romantic?... en boven deze cocktail wolken zware geuren van koolsoorten. Er was een tuintje achter het onderste flatje, grote goedheid wat voor een miezerig tuintje,

afgesloten door een verveloos kippenhok (dus de haan is geen fantasie van mij). Voor het kippenhok, waarin enige verformfaaide kippen van een onbepaald ras en een onbestemd bruinige kleur, dus even slecht gekleed als de mevrouwen, dezelfde monotone en zeurige gesprekjes schenen te voeren als deze mevrouwen op de trap, verhief zich een rotspartijtje van sintels; de Alpenplantjes die althans de fantasie van de bewoner naar dat ideale oord van een deftige Hollandse zomervakantie hadden moeten voeren, waren reeds lang overwoekerd door wild gras en paardebloemen, die er zelf een moeizame strijd om het bestaan voerden.

Een week of drie leef ik dan bijna gelukkig – in het idee er zo goed afgekomen te zijn. Aan het verlies van dertig of veertig gulden ga je niet te gronde – nog ben ik de galmende dreun van ‘die mooie molen’ niet kwijt, die overduidelijk, onverbiddelijk, eindeloos en hopeloos het laatste traplopersgesprek begeleidde – op volle kracht stond de radio – o melancholie van Hollandse ‘chansons’ en Hollandse flatjes.

Maar eens bracht het noodlot me in een deftig grachtenhuis met kunstzinnige deftige bewoners – in vier jaar kan veel gebeuren. Alles kwam dan ook bij elkaar: het nieuwe voorjaar, de oude nostalgie en een buitenlands bezoek dat de sfeer van Parijs, Wenen, Florence en de Côte d’Azur meebracht. Mijn aangename internationale kennissen hadden mijn huis nog juist zonder direct levensgevaar kunnen bereiken. De buurt bleek niet met hen ingenomen en had hiervan doen blijken op demonstratieve wijze. Mijn Europese gasten waren met mondaine élégance gekleed door goede Parijse huizen – overslanke sterk gemaquilleerde vrouwen en een heer met monocle. De provinciale en jaloerse ergernis der buurt hadden zij gewekt; de straatjeugd had de gelaten der dames op misprijzende wijze met oude kopieën naar Rembrandt vergeleken en de nooit-geziene monocle had zelfs atavistische agressieve instincten gewekt. De dames vonden alles ‘merkwürdig’ en ‘très rigolo’ en de heer met de monocle, een schrijver van Europese allure, ging voor mijn venster

staan en veegde bedachtzaam zijn monocle schoon, waarop een beetje vuil gemikt was geweest. Ik klaagde over de buurt en de rauwheid van de bewoners en gaf hem mijn voornemen te kennen ergens te gaan wonen waar het deftig, netjes en rustig zou zijn. Deze schrijver is een kluge Lebemann, een bereisd en objectief mens, een man van de wereld. Hij staarde met zijn rare, vèrziende ogen lang over het wijde water, waarboven in de staalblauwe lucht de hoge witte voorjaarswolken dreven en dan naar de zware oude balken in de lage kajuitachtige kamer. Toen wees hij naar de kade – negers, matrozen, Chinezen kwamen uit kleine kroegjes – naar het brede water en de voorbijvarende kleine snelle sleepboten en wolken, naar de kranen en vemen, en de geelzwarte schoorstenen der grote oceaanschepen op Londen en Java, die ik nog vaag, maar hij heel duidelijk kon zien, omdat hij abnormaal vèrziende is. Hij zette zich in de hoge oude kerkstoel en zei eindelijk: ‘Hier möchte ich wohnen und werken – andere Häuser sind das Teil einer Bürgerstrasse, aber dieses Haus is ein Stück der Welt.’ En op mijn protest dat de mensen toch afschuwelijk waren geweest en zijn dames en monocle hadden besmeurd, antwoordde hij schouderophalend: ‘Das Bisschen Leute...’ Van deze schrijver zal men wellicht nog horen; maar niet hier – ik ben geen recensent, noch zelf eigenlijk een schrijver of estheticus, dat een nieuw vak schijnt te zijn en onlangs hier en daar door mij ontdekt is in kunstcatalogi; ik ben maar een amateur met zwakke zenuwen.

Daarom maakten die deftige kunstzinnige mensen en dat rijke huis aan de Herengracht ook zulk een diepe indruk op me. Verarmde rijken of rijke verarmden – ik weet niet precies meer hoe ze zich noemen. De iets te blozende heer had eerwaardige witte haren en drukte een ivoorkleurig No-masker ter hoogte van zijn hart en daar keek hij smartelijk op neer. Hij moest het verkopen – iets dat hem aan het hart gegroeid was, verklaarde hij zuchtend. Er ging van het No-masker een magische werking uit: een wit, smal vrouwengelaat met felrode, voor lust en leed des levens even geopende mond. Het beroep op mijn medelijdend

hart dat de eerwaardige heer deed was overbodig: in een vreemde betovering kocht ik het masker – het zou nu toch in hetzelfde huis blijven, want ik zou erin trekken. Een interieur met associaties aan stille oudhollandse binnenhuizen: een gezette dame zat zo idyllisch-huishoudelijk met een breiwerkje en een berustend gezicht; de regen druppelde monotoon tegen de glazen koepel van de oude tuinkamer – een tuinkamer vol sfeer, zoals men die ter wereld nergens dan alleen in oudhollandse grachtenhuizen aantreft. De tuinkamer gaf de doorslag, er ging een magische aantrekkingskracht vanuit – opnieuw werd ik door een vreemde betovering bevangen – het was een melancholieke Hollandse tuinkamer uit een dier Hollandse familieromans, waar in het begin alles zo blijmoedig zijn rustige gangetje gaat, met kopjes koffie om elf uur 's ochtends precies, bezoeken van oma's en tantes op het theeuurtje en die sfeer van welstand, keurigheid, gematigdheid en ergens een flauwe geur van lavendel – een sfeer, die ik lang had moeten missen. Het regelmatig tikken van de breipennen, begeleid door het even regelmatig tikken van de regendroppels – het was een eindeloze Hollandse zomerregen – dat mevrouw zo treurig vond, stemde mij aangenaam rustig en ook het tuin-uitzicht op de druipende oude stille bomen, waaronder een nog veel oudere stenen Boeddha stond, die roerloos en onmerkbaar-glimlachend de tijd tot eeuwigheid verdroomde.

In deze toestand begon ik de zakelijke besprekingen. Het deftige echtpaar zou ergens heel boven in het huis zijn toevlucht zoeken – ik gaf me er geen rekenschap van wat 'heel boven' betekenen kon en de kwestie van de keuken behandelde ik met enige nonchalance. Nooit moet men keukens en wat daarmee samenhangt nonchalant behandelen, vooral niet wanneer een keuken gedeeld moet worden. Wel meende ik een bijna-onzichtbare bloes van opwinding op het bleke gelaat van de berustende, handwerkende mevrouw te bespeuren toen het woord 'keuken' viel, maar wat had ik eigenlijk met een mevrouw te maken die 'heel boven' zou zitten – ik stelde me iets voor onder

de nok van het dak. Er was direct een contract bij de hand en hoe vlug is een handtekening niet gezet – hoe lang had de reis naar Tahiti wel geduurd – ik had eens een invitatie van een verre bloedverwant op Papeete – waarheen ik voor die huursom op een vrachtboot had kunnen reizen.

De vier dagen, die ik in het huis met de tuinkamer heb doorgebracht, deden al mijn wensdromen in vervulling gaan: het goed gesitueerde deftige stadsgedeelte wemelde inderdaad van tentoonstellingen, zaken die Maison en House genoemd werden, exquisite confiseur-cuisiniers en selecte restaurants, glanzende limousines, elegante heren, die door het House of Lords en dames, die door Maison de Paris gekleed waren. Van de acht tentoonstellingen waren er twee werkelijk de moeite waard, ik heb in een Maison een paar handschoenen gekocht die ik later in een warenhuis voor de helft van de prijs zag liggen en een der selecte eetgelegenheden heb ik reeds de tweede dag gefrequenteerd, want er bestond in het huis een keukenkwestie, erger nog, een keukencultus met sacrale ritën, die me alle eetlust benam. In die keuken – een grote, lage, donkere souterrain-keuken – scheen niet gekookt te mogen worden, althans niet door mij. De kunstzinnige mevrouw die vroeger rijk geweest was, zat toch niet zo helemaal boven in de nok van het huis als ik naïef gedacht had. Ze zat overal; als men een zo deftig iemand een kobold mag noemen, zou ik deze aanduiding op haar moeten toepassen. De eerwaardige oude heer had zich volkomen aan de afspraak gehouden – hij scheen inderdaad in de nok van het huis te zitten, waar hij denkelijk schone voorwerpen tegen zijn arme oude hart drukte – hem heb ik niet meer teruggezien. Des te meer de mevrouw, met wie ik de keuken en een ouderwets soort dienstbode moest delen; zij was aanwezig van 's ochtends vroeg tot 's avonds laat. Ze liet me albums zien met portretten van haarzelf 'als jongmeisje', van ooms en tantes, neven en nichten, oma's en opa's en dames en heren, waar ze als kort signalement even bijvoegde: 'Dat is een baronesje; de freuletjes F.; baronnetje van L. tot L.' (ze gebruikte veel liefkozende verkleinwoorden). De

donkere deftige keuken had ze prachtig versierd met antieke borden en boeketten peterselie en door haarzelf beschilderde appelstroopblikken. Ze leefde hoofdzakelijk van waterige soepen, waterige groenten, blikken pilchards, Portugese sardientjes en chocoladestrooisel. Een keer mocht ik een spiegelei bakken, maar toen heb ik een pan op haar 'zeiltje' gezet, een feit dat haar hevig opwond en ik kreeg zo vaak het woord 'kring' te horen, dat ik tenslotte een van die moderne films meende te zien, waar men zich in 't geheel niets bij denken moet – aldoor kringen die op je toekomen en van je weggaan; ik begin dat soort films eindelijk te begrijpen.

Iedereen was goed gekleed daar in die buurt, niemand schreeuwde of tierde, zelfs de loopjongens waren kalmer en de auto's gleden voornaam en geruisloos voorbij. Het huis zat vol Lipssloten, waar ik niet mee om kon gaan en mezelf mee opsloot en onwillekeurig voelde ik dan naar de grote sleutel van het huis aan de kade – een sleutel als een hamer, zwaar en eenvoudig. Waarom eigenlijk had ik die middeleeuws-aandoende sleutel bij me gehouden, toen ik naar dat deftige huis met de ci-devant rijken ging – waarom, vroeg ik me verder af, had ik het huis aan de kade toch nog even aangehouden met al wat erin stond en aanwezig was, werkster en dienstbode inclus, dat grote vervallen huis met zijn brand- en bloedvlekken en eeuwenoude, zware balken en de pakhuizen ernaast en de sloppen om de hoek? De verarmde rijke dame geeft me een lijstje van wat nog gebruikt mag worden in haar keuken, haar heiligdom; een bakje voor afgebrande lucifers staat erop, een cakeprikker en een Maggi-standaard. Aard en hoedanigheid dezer laatste voorwerpen zijn me niet geheel duidelijk en ik kreeg een uitleg, gevolgd door een eindeloos formulier van de keukendienst, het keukenritueel, waarin alles zijn vaste plaats heeft. Duidelijk voel ik de oude sleutel in mijn tas en hij brengt me tot het besluit: ik kom niet terug, ik loop weg, ik ga er bij mezelf vandoor. Het is me onmogelijk een doelloze strijd aan te gaan tegen voortdurende aanwezigheid, beperktheid van ziel en een keukencomplex. Overigens

verveelt me nu al de deftigheid van de voorname woonwijk; denkelijk hoort men er nimmer een storm loeien; er zijn ook geen schepen onder zware grijze wolkenluchten.

Op en tegen de stoep staan de spiritusdrinkers – het komt me voor of ik jaren weg geweest ben. Ze gaan op hun schuwe, norse manier wat opzij – de spiritusdrinkers – ik heb hen nooit gegroet vroeger en zij staarden in het luchtledige, wanneer ik langs ze heen ging. Maar dat kan ook anders – niet altijd staren de spiritusdrinkers in het luchtledige. Je hoeft maar ‘goeiendag’ te zeggen en je bent plotseling in een gesprek betrokken waar de hartelijkheid en bereidwilligheid en mededeelzaamheid in stukken van afvliegen en de ogen keren van hun doelloze reis in het luchtledige terug naar iets waar toch nog een beetje zin in zit. ‘We keken maar weg, zie je, omdat we dochten dat je ons liever niet op de stoep zag,’ verontschuldigten ze zich. Ze hebben betere manieren dan de dame uit het deftige huis – ze ruiken naar terpentijn en een kruiig soort sigaretten of tabak – helemaal niet naar. En ze delen me in vertrouwen mee dat ze oorspronkelijk allemaal liever ‘iets gewoons’ dronken, maar dat werd te duur – alles van dat beetje steun – en ‘een mens mot toch wat hebben.’ Ik doe ze de stoep cadeau, op voorwaarde dat ze er niet te veel op spugen en het belletje trekken tegengaan. Ze zijn vol hulpvaardigheid en willen in het vervolg iedereen ‘van de stoep donderen’ – ik geef een vluchtig signalement van de enkelen die altijd binnen mogen – de hemel ontferme zich over de anderen. Dan krijgen ze nog iets om wat hartigs voor te kopen – je kunt heel gewoon met spiritusdrinkers spreken; ze tikken zelfs aan hun pet als ik eindelijk met mijn middeleeuwse sleutel de zware eikenhouten deur van mijn huis openmaak.

Mijn huis – ik ga nu sentimenteel worden – ik ben het al. Ik was blij de keien weer onder mijn voeten te voelen, de winkeltjes terug te zien, die een afdeling grote vette taartjes hebben op de ene plank en augurken en haring op een andere. Ik snuif de haring- en uielucht waar deze hele buurt als doortrokken mee is, met welbehagen op. Zelfs de ateliermeisjes in hun eeuwige witte

regenjas zie ik met andere ogen – ze moeten, geloof ik, stukwerk doen en dan zijn ze natuurlijk na zo'n hele dag aan de naaimachine wat opgewonden en wild wanneer ze weer vrijgelaten worden. En eigenlijk is het heerlijk langs de kade vlak langs het water te lopen en op de schepen te kijken die wasdag hebben gehad; prachtig kleuren de familiewassen van de schippers tegen het grijs en blauw en zwavelgeel van de hemel, licht ondergoed en roze kousen van de jeugd en het verrukkelijke kogeltjesblauwe en steenrode baai van de ouden.

Niemand heeft me horen thuiskomen en daar zitten mijn lieve goeie mensen, die ik toch nog aangehouden heb, met mijn beste Haut Sauternes zo echt gezellig om de ronde tafel. Hadden ze toch liever de St Emilion genomen, flitst het nog even door mijn hoofd, daar is nog zo veel van. Maar er blijft geen tijd over voor kleingeestige gedachten. 'Als ik al het voorgevoel niet had,' verwelkomt me juffrouw Leen opgetogen, 'daar is ze weer, mens, wat zie je d'ruit, zo wit als een dooie en hol om je ogen heen, kom je weer bij ons terug?' 'Ons' zijn voor het ogenblik Leen, de werkster, Annie, haar oudste dochter en dienstbode, Karel, die wel eens meehelpt en Piet, die strikt genomen helemaal niets bij me te maken heeft; hij brengt alleen soms wat hout voor de open haard. De oude balken, de scheve oplopende vloeren, de kelder waar ik nooit in kom en die waar ik wel eens in ben geweest, de zolders met de vreemde vlekken en daarboven het platte dak – aangebracht na de reeds vermelde brand – het is alles van mezelf – ik hoef niets te delen met een mevrouw wier bestaan gebaseerd is op een keuken- en deftigheidscomplex – geen keuken, geen dienstbode, geen huis, geen enkele dag van mijn leven. Ze lopen allemaal met me mee door het hele huis met ernstige gezichten. 'die paar vlekkes op de grond zal je 'n zorg zijn, al zo oud zijn die; je had niet motten weggaan,' verwijt Leen... 'wat heeft dat wijf je eigenlijk gedaan?' We zijn nu ook in de onderste kelders aangeland. 'Goed voor bomaanvallen,' beveelt Piet die er eigenlijk niet bij hoort aan, 'je zou het hier lang kunnen uithouden.' Op dat ogenblik denk ik ternauwernood aan het dreigend hels

visioen van de komende luchtoorlog — het komt me oneindig avontuurlijk voor met al de wijn die ze nog voor me overgelaten hebben en een mud aardappels en goudreinetten te gaan kamperen in die geheimzinnige kelder met Leen, Annie, Karel en ook Piet erbij — ontsnapt als ik zoëven ben aan de alomtegenwoordige mevrouw. 't Is maar geen fijne bajes,' zegt Piet nog eens met nadruk en in het volle besef er nu ook bij te gaan horen. Ze laten me het huis zien of het 'van hun' is en ze het me op de een of andere manier moeten aanbevelen, knippen het licht in alle lampen aan, terwijl het nog dag is en zo komen we weer in de kamer met de ronde tafel terug.

Toch hebben die vier dagen me meer aangepakt dan ik dacht — toch is het onaangenaam contracten te tekenen waar je heerlijk reizen voor zou kunnen maken, om dan stiekem bij jezelf weg te lopen.

'Ze is wat flauwig,' hoor ik uit een donkere verte Leens diagnose, en ik weet niet uit wiens glas ik de Haut Sauternes te drinken krijg. Maar ze stroomt oneindig weldoende door mijn bloed en ik houd het glas een paar maal bij. 'Nog zo'n flessie van die witte,' commandeert Leen en Piet schijnt toch werkelijk erbij te horen; hij komt met twee flessen terug en schenkt keurig voor iedereen in, hij neemt voor zichzelf nu een theekopje — dus is het Piet z'n glas waar ik uit te drinken krijg. En voor de duivel, wat doet het ertoe uit wiens glas je drinkt, wanneer je terugkomt uit een kille leegte met deftigheid en schimmen van baronnetjes.

'Maar een geluk, mens, dat je het nog op tijd in hebt gezien en 'em gesmeerd bent,' constateert Leen met voldoening. 'Hei je tenminste je cente nog in je zak gehouwe?' 'Mijn centen?' vraag ik suf, nog wat licht in het hoofd door de wijn na al die emoties. 'Ja, de huur voor dat sofhuis,' zegt Leen. 'Die hebben ze voor een halfjaar te pakken, juist de dag voor ik zo plotseling ben weggelopen.' Wat nu volgde vond ik heel vreemd. Piet zei telkens: 'Godzamme,' niets anders, en de anderen beklagden me met zulk een hartstocht en onzelfzuchtigheid dat ik eindelijk een beetje ging huilen. 'Oggod, nou ken je je zomerreisje niet doen,'

hulde Leen onmiddellijk mee, Annie viel me van puur medelijken om de hals, Karel, die wel eens meehelpt, staarde voor zich uit of hij een vreselijk visioen zag en stootte dan uit: 'Daar moeten ze de bajes voor in,' en andere vaag-sombere verwensingen, gekruid door ontelbare 'Godzammes' van Piet. Niemand dacht eraan dat zij zelf dat geld goed hadden kunnen gebruiken, althans een tijdlang redding uit een misère, waar ze nooit helemaal uit zullen komen.

'Afijn,' zei Leen, 'nou komt de zomer, en als je nou boven op je daktuin gaat kijken, staan die paarse blomme al bij het goudvissenwatertje.' En weer gingen we in een lange optocht het huis door, naar boven, over de zolder met de vreemde vlekken. Dan stonden we werkelijk bij de blauwe irissen en de oneindigheid van de blauwe lucht boven ons – de hemel leek hier dichterbij – en zo ver je kijken kon wolken en water en bruggen en boten, in de verte de grote oceaanschepen, dichterbij snelle motorboten en trage zolderschuiten, die nog op oeroude manier door bomen werden voortbewogen; de roep der wiekende, witte meeuwen tegen de blauwe lucht en het zachte verliefde kirren der grijsblauwe duiven boven in de toppen der kade-bomen vermengden zich met het ritmisch stampen der motoren en de signalen der stoomfluiten. De zomer kwam met een heerlijke hooilucht van de overkant van het water en op de smalle langgestrekte daktuin vlak bij de hemel stonden de rozen in volle bloei en lavendel en kruizemunt en dagenlang de zon... Ik had een kleine particuliere zomer en zon en hemelkoepel en vergat snel Tahiti en het nachtmerrieachtige deftige woonavontuur met de gewezen rijken benevens hun noodlottig contract.

Trouwens tegen de herfst had ik toch niet in Tahiti willen blijven – dat kon ik vroeger al niet in dergelijke landen – een heimwee, dat me de zon en alle tropen deed haten op den duur, dreef me altijd weer terug naar de Amsterdamse herfst. En aan de herfst schijnt dat huis aan de kade gewijd te zijn: de mensen en de dingen krijgen een wonderlijke grijze verdroomdheid. De paar bomen voor het huis zijn soms nauwelijks van de masten

der schepen te onderscheiden. Whistler maakte uit deze nevel en mist zijn grijze droombeelden van een betoverde werkelijkheid. In de winkeltjes glanzen de koperen petroleumlampen voor de schepen – alles is hier op de scheepvaart ingericht. De herfst en de kade horen bij elkaar: het weifelende licht, de al vroeger invallende schemering, regenvlagen, modder, storm, ontbladerde bomen, scheepsmasten, nevel, de holle stemmen der misthoorns, Whistler... Naar de hoge stoepen van de oude huizen en de smalle gevels heeft Breitner getuurd – later, tegen januari, toen traag en langzaam de eerste sneeuw in dunne lagen de randen van stoepen en kozijnen ging zomen. Maar dan lag de sneeuw plotseling dik en heel wit, of ze er haast mee had gekregen om toch vlug alles smetteloos blank te maken – eventjes maar – want even vlug kwam de dooi, omdat Breitner zo van dat dooiweer hield; de sneeuw en de dooi richtten zich naar Breitner in Amsterdam. Hetzelfde soort ateliermeiden, dat nu in de vreselijke lichte regenjassen loopt en fietst, ging vroeger in kleurige jakken en breed wapperende rokken door regen en wind en sneeuw. Dat soort meiden en jakken is nu zowat verdwenen – maar Breitner is gebleven omdat hij onsterfelijk is, en in zijn onsterfelijkheid staan de meiden van Amsterdam in de mooie jakken naast hem voor eeuwig in sneeuw en dooiweer. De herfst en de winter zijn vol asgrauwe, noordse bekoring in die havenbuurt. Ik denk er niet aan in de herfst of de winter dit stoeve, spookachtige huis te verlaten. Sommige kamers zijn met hun dubbele vensters – zonder welke men hier niet overwinteren kan – en scheef-oplopende vloeren als ouderwetse scheepskajuiten. Het is een huis om in te dromen, te lezen en een enkele keer wat te schrijven. De spiritusdrinkers vinden de stoep een ‘beschuttend hoekje’ en houden trouw de wacht; Leen, Annie, Karel en Piet hebben heel wat te doen met de sensaties van hun eigen leven, de buurt en de bioscoop, met kachels aanmaken en lekkages nagaan met alle bakken en emmers die in het huis te vinden zijn. Ook Piet – wanneer men eens samen met iemand uit één glas Haut Sauternes gedronken heeft, behoort

die iemand er nu eenmaal bij – hij zorgt hoofdzakelijk voor de felle en sacrale vlammen van de open haard uit hoofde van zijn houtleveranties. Alleen kan Karel er niet tegen een medehelper te hebben – ze willen het, geloof ik, in een der kelders uit gaan vechten...

Maar nu zijn er weer een paar van die nadrukkelijk-blijmoedige voorjaarsachtige februaridagen geweest met een kille wind, die stofwolken opwaait en een valse zon, die alles zo erg duidelijk maakt. De ateliermeisjes begin ik weer 'de meiden' te noemen en ik betrapte mezelf erop een zweem van verachting te koesteren voor de enige kruidenierswinkel van de buurt; ze hadden geen Worcestersauce en niemand, geen Leen, geen Annie, geen Karel en zelfs geen Piet weet hier ergens in de buurt aan 'worstensaus' te komen, zoals zij het noemen.

Ik zoek weer winkels op, die Maison en Shop en House genoemd worden; ineens valt het verloren geld voor Tahiti me in; elke dag blijft het kille Hollandse voorjaarslicht langer hangen. Ik ben bang dat mijn voorjaarsspleen weer op komt zetten – ik weet het bijna zeker...

Mei 1940

Plotseling werd er hevig en langdurig aan de bel getrokken. Toen een marinier met getrokken revolver binnenkwam, was ik niet eens zo erg verbaasd.

Twee berichten die ik van een bezoeker aan Duitsland had gehoord, hadden me al op het ergste voorbereid. Een oude joodse dame werd op een koude nacht in haar tuin uitgekleeft, terwijl de nazi's haar kostbare antieke inboedel in elkaar traptten. Wanneer ze die dingen hadden meegenomen, zou ik het bericht iets minder luguber hebben gevonden. Een bezoeker aan een klein dorpje werd op zijn vraag: 'Zijn hier joodse mensen?' door een kastelein ten antwoord gegeven: 'Eén hele joodse familie, de enige hier, kijk daar is het huis.' Over het hele huis was in dikke verflagen geklodderd: 'Juda verrecke!'

Maar de Duitsers hadden Amsterdam nog niet bezet, die marinier behoorde klaarblijkelijk nog tot het Hollandse leger.

'Wat is er?' vroeg ik.

'Lichtsignalen gegeven aan de vijand, stil blijven zitten.'

Geen haar op mijn hoofd dacht eraan er vandoor te gaan. Alleen werkte mijn geest traag en vermoeid.

'Vijand?' vroeg ik domweg.

'Seinen naar de moffen – bovendien zagen we dat je met een kijker uit het raam tuurde.'

Ik begreep ineens – er waren mannen met karretjes verschenen op het sinds lang verwaarloosde 'strand' van de Prins Hendrikkade.

'Daar ligt de kijker nog,' merkte de man scherpzinnig op. Het was een kleine toneelkijker.

Ik nam niet de moeite verder op het geval in te gaan. Het zag er wel naar uit dat die marinier van plan was met bajonet en geladen revolver mij voor onbepaalde tijd te blijven bewaken.

De verschijning van een vette politieagent, die scheldend binnenkwam, vond ik vervelender. De man stonk naar uien en zweet. Hij puilde uit z'n zware uniform. Het uniform was toch niet van Duitse, maar van de vertrouwde Amsterdamse politie.

'Jullie zijn echte faksiste, hei – daar ligt alles bij elkaar voor het grijpe.' Hij wees op enige boeken, onder andere van Rauschnig en van Konrad Heiden. Toevallig was er die morgen juist een angstige vriend op bezoek geweest die een stapeltje anti-nazi lectuur had meegebracht, die hij in paniekstemming niet langer in huis wilde hebben omdat de moffen in aantocht waren en hij voor zijn leven vreesde als zij die boeken bij hem zouden vinden. Of ik al zei dat de moffen vermoedelijk wel geen gelegenheid zouden hebben bij iedere Nederlander huiszoeking te doen naar verboden lectuur, het hielp niet. Tenslotte had ik gezegd: 'Nu juist wordt het interessant die boeken te lezen, ik vind het jammer ze te vernietigen, laat ze hier maar achter.' De snuggere agent hield ze voor pro-nazi boeken, waarschijnlijk omdat op een der omslagen Adolf in de bekende houding was afgebeeld.

'Fuile verraaiers jij en je fijne man, mee naar 't bero.'

Om zijn woorden meer kracht bij te zetten tilde hij me aan een arm in de hoogte. 'Blijf van me af,' was alles wat ik nog zeggen kon. Maar hij bleef niet van me af. Hij sleurde mij en mijn man (met een gebroken been in gipsverband) mee naar het 'bero' op het Jonas Daniël Meyerplein. Daar sloeg me de lucht tegen van alle politiebureaus ter wereld, een mengsel van mensenluchtjes en ammoniak.

Er zaten ongeveer twaalf politieagenten. We werden door een domme en pedante commissaris eens opgenomen. 'Deze beide landverraders elk apart in een cel,' was zijn voorlopige conclusie. Op herhaaldelijk en dringend verzoek van mijn man, die vertelde dat we allebei nog kort geleden in een ziekenhuis waren opgenomen geweest, stond hij ons als grote gunst toe deze nacht te mogen verblijven in de wachtkamer der agenten.

'Voorlopig hier laten,' was zijn reactie. Onder dit voorlopig hier laten was te verstaan doodstil op een stoel zitten, het smak-

ken en slurpen aanhoren van de opgewekte dienaren der wet. Op- en aanmerkingen over ons landverraad, honend grijzen tussen het smakken door. Kleine waarschuwingen als: 'Pas op die radio, ze kan er wat van opvangen' (terwijl die radio een operette-deun uitgalmde). Eigenaardigerwijs scheen ik, hoewel joods, de hoofdverdachte te zijn. Als ik rustig zei dat ik als joodse toch wel weinig animo zou hebben om seinen aan de moffen te geven, hoonden de agenten mij nog erger en toen ik driftig antwoord gaf, zei er een: 'Pas op, je staat onder beschuldiging van de Nederlandse marine, landverraders zitten overal, ook onder de joden, en als je vervelend wordt, zetten we je direct tegen de muur. Voor verraders geldt het standrecht.' Een roofoordenaar zou met iets meer onderscheiding behandeld zijn.

Als ik probeerde iets tegen mijn man te zeggen, werd me dit op de grofste wijze verboden. 'Jullie daar, smoel houden.' Later hoorde ik mij eens toeroepen 'Maul halten', het verschil was niet eens zo erg groot.

Toen ik hun aanblik niet langer kon verdragen, draaide ik mijn stoel met een ruk om en ging met mijn rug naar hen toe zitten.

Het gekrijts, gevloek, plus de beschuldigingen bereikten nu hun hoogtepunt. Een agent, die zwaar oprispte, trok me met stoel en al in het vizier van de bewakers der nationale veiligheid. Volkomen apathisch, met seconden die eeuwigheden duurden, brachten we de nacht door.

Het huis moest van kelder tot zolder doorzocht worden voor verdere bewijzen. Van kelder tot zolder drong nog tot me door – wanneer ze de stapels boeken, tijdschriften, dossiers en brieven grondig gingen onderzoeken, moesten we minstens nog enige weken wachten op het resultaat.

De man die in de vroege morgen rapport kwam uitbrengen van de huiszoeking vertelde allereerst, dat hij niets had ontdekt dat wees op landverraad. Maar hij was vol van de krankzinnige dingen die hij had gezien in ons huis. 'Allemaal sineze koppe' – onze

No- en Javaanse maskers –. ‘En nikkers hè,’ voegde hij erbij. ‘Watte, echte nikkers? Nee toch?’ informeerde de agent met het misdadigersgezicht. ‘Nee, koppe, zoas de matroze meebrengen van nikkers, echte zwarte nikkerkoppe. En schilderije – een paar wijve die door de sneeuw modderen, zó groot,’ wees de onderzoeker, zo hoog als hun nachtlokaal. Hij bedoelde Breitners ‘Vrouwen in de sneeuw’. ‘Zal ik es wat zegge: mijn oordeel is, dat benne gekke. Verraiers binne nooit gek.’ Hiermede werd de toch enigszins twijfelachtige mentaliteit van verraders uit de doeken gedaan. ‘Verraiers hangen hun huizen niet vol met zulke gekke dingen, die hebben cente genoeg voor een bankstel en een schilderij met schapies of eenden.’

Verraders schenen er dus een nogal tamme smaak op na te houden. Blijkbaar door onze wilde ‘sineze’ inrichting kregen we op de een of andere manier voorlopig de vrijheid. Maar bovendien had mijn man er gedurende de lange nacht over nagedacht wat toch wel die lichtsignalen geweest konden zijn die we aan de vijand gegeven hadden. In de keuken, die in het verlengde lag van de huiskamer – uitziende op de marinierskazerne – had het licht gebrand. Wanneer nu de deur naar de keuken telkens open en dicht ging, had dit misschien op een nerveuze marinier de indruk gemaakt van lichtsignalen, omdat er aan de voorzijde van het huis nog geen verduisteringsgordijnen waren aangebracht. De stemming veranderde te onzen gunste. Zelden heeft een dikke boterham met margarine plus een kop zwarte koffie me zo goed gesmaakt. Een vriendelijke werkvrouw, die ondanks de oorlog de politie-wachtkamer een dagelijkse schoonmaakbeurt gaf, zette dat ontbijt voor ons neer.

En zo kwamen we weer vrij – dit waren dan onze goede ‘vaderlanders in oorlogstijd’. ‘Als dit aan het groene hout geschiedt, wat zal dan aan het dorre geschieden?’ Nu, de jaren waren begonnen waarin we dit zouden leren.

De tuin in Duitsland met de ontklede oude vrouw, de vertrapte kunstschaten, dat ene joodse huis met ‘Juda verrecke’, waren ook nog maar een klein voorproefje geweest. Ik wendde

me nog eens tot de politie: 'Mag ik een taxi bellen, ik ben erg moe.' Ze keken hun baas aan; het mocht, knikten ze.

Toen ik thuiskwam hoorde ik een harde radio meedelen dat onze koningin naar Engeland was uitgeweken, het leger had gecapituleerd.

Er lag een kort briefje in de bus van vrienden, een joodse, anti-fascistische journalist en zijn vrouw die in onmiddellijk levensgevaar verkeerden in geval van een Duitse bezetting, met wie we hadden afgesproken dat ze bij ons zouden onderduiken, maar die ons helaas niet thuis hadden getroffen ten gevolge van onze logeerpartij op het politiebureau en die nu een laatste poging zouden doen naar Engeland uit te wijken. Een geluk bij een ongeluk, want later hoorden wij nog vaak zijn stem door de Engelse radio.

Met mijn naar de politiekamer stinkende kleren nog aan ging ik naar bed en sliep zoals ik zelden had geslapen.

Het was de laatste nacht dat ik zo rustig sliep in vele, vele jaren.

Schouwburg

Toen ik hoorde dat mijn moeder naar de Hollandse Schouwburg was getransporteerd, zat ik doodstil. Ik huilde niet. Te goed reeds was ik op elke soort schrik en angst voorbereid.

Alles wat ik denken kon, was: 'Ik ga ook wel.'

Hetzelfde had ik gedacht toen ze jaren geleden, in mijn jeugd, op een avond eveneens naar de schouwburg ging: 'Ik ga ook wel.'

Nog zie ik mijn moeder: in een knisterende zijden japon met witte jabot, het glanzende haar joyeus in een kuif boven haar stralend gezicht... en mijzelf: een sluikharig kind, dat vroeg naar bed moest.

Hoewel ze dol op toneel was, werd mijn moeder zelden door mijn vader meegenomen, noch naar de Stadsschouwburg, noch naar de destijds meer intieme Hollandse Schouwburg. 'Waarom heb je ook eigenlijk zo'n oude man genomen?' vroeg ik. 'Het is toch enig om met jou uit te kunnen gaan.' 'Och kind,' antwoordde ze dan luchtig, 'hij heeft al zo veel gezien en nu heeft hij geen zin er nog eens naar toe te gaan.' Ze probeerde het perkament stevig om de pot ingemaakte augurken te binden, maar onhandig als ze was, lukte dit haar niet en dus riep ze al gauw Da erbij. Da, het dienstmeisje-voor-alles, een Jordaanse schone, die van alle markten thuis was en natuurlijk ook de goede kruiden voor de augurken inkocht. Toen ze van de groenteman een bos veldbloemen cadeau had gekregen, zette ze die direct in de salon met de opmerking: 'Je moe houdt van bloemen en gouden stikseltjes, dat past bij haar – het keukenwerk moet ze maar aan mij overlaten.' En direct daarop: 'Waarom is ze toch in vredesnaam met je pa getrouwd, ik zou hem met een miljoen toe nog niet genomen hebben.'

'Waarom niet?' vroeg ik nieuwsgierig.

‘Ik hou van een jofele vent, die lekker dansen kan bij een draaiorgel of een harmonika. Dat hij oud is, is zo erg nog niet, maar bij ons in de Jordaan heb je ook jofele oude kerels – en danse dat die kenne... of het voor het circus is.’

Nu had ook ik geen vrolijke voorstelling van mijn pa en dansen bij straatorgel of harmonika was er beslist niet bij. Hij las rustig een krantje, dronk hoogstens een borreltje voor het eten en daarmee had hij de grens van zijn ontspanning en amusement bereikt.

Op een avond was mijn moeder door een losbandig familielid meegenomen naar een dilettantenvoorstelling van iets dat, als ik mij goed herinner, ‘Schloss meiner Träume’ heette. Daarop volgde een nogal luidruchtig bal, waarbij mijn moeder de kammetjes uit haar haardos verloor en, wat nog erger was – vooral door zijn symboliek – de trouwring die haar een beetje te wijf was geworden, zodat ze tenslotte met gloeiende wangen en tamelijk loshangend haar thuiskwam, het fraaie lied neuriënd: ‘*Gib mir die Hand mein Leben, komm auf mein Schloss zu mir*’ – of was het: ‘*Reich mir die Hand*’? Een echtelijke scène vormde vanzelfsprekend het sluitstuk van dit schouwburgbezoek.

En ik zie haar nog thuiskomen, terwijl ik weer bij mijzelf dacht: ‘Eens, eens ga ik ook wel!’

Maar ditmaal ging ik niet, zij ging. Ook ditmaal werd ze meegenomen naar de Hollandse Schouwburg, niet om te dansen en de kammetjes uit haar haren te verliezen, want men danst niet in het voorportaal van de hel.

Toen zij weg was zat ik dagen lang voor mij uit te staren in een soort paniekachtige stompzinnigheid – vervuld van herinneringen en stukjes van herinneringen aan haar, maar ook aan heel andere dingen: ik zag de katten die ik gehad had en de glinsterende kiezelstenen en de knikkers uit mijn kindertijd. Dat duurde dagen en dagen en de dagen duurden eindeloos.

In het holst van een koude, regenachtige herfstnacht kwam door de telefoon de boodschap dat ‘de koffer onderweg’ was en dat ik deze ‘daar en daar kon komen afhalen’. De als koffer aan-

gekondigde kwam in een merkwaardige toestand terug. Haar kleine gezicht was nog kleiner geworden en zo wit als mijn schrijfbld. Zij verscheen keurig in een nauwsluitend bontjasje, maar met opengesperde, nieuwsgierige ogen en een drang tot vertellen die me door merg en been ging.

‘Zie je,’ zei ze, ‘nu weet ik het: ik heb tot nu toe niet ècht geleefd. Alles bleef aan de oppervlakte. Wanneer ik nu aan al die mensen in de schouwburg denk, blijft mijn adem weg, en ik die zo vlug huilde, ik heb geen traan gelaten. Je huilt niet in doodsgevaar. Aan mijzelf dacht ik niet eens: er waren zulke snoezige, kleine kinderen en zulke doodsbange, oude, afgeleefde mensen met alle mogelijke gebreken. En ook de jonge, gezonde mensen, die soms nog lachten en lugubere grapjes maakten hadden zo iets tragisch over zich. In al die komedies en opera’s heb ik gelachen om komieke dingen en gehuild bij treurige, maar het was huilen en lachen aan de oppervlakte. Ze vormden een ongehooflijk somber gezicht, deze Todeskandidaten, en al zijn we dat eigenlijk allemaal en op elk ogenblik, we zijn het toch nooit onder zulke lugubere omstandigheden.’

Honger voelde ze niet, alleen maar heel erge dorst en ze vond dat de goedkope limonade gazeuse die ze nu drinken kon als champagne smaakte. Nog had ze haar chique allure na deze zware tijd niet geheel verloren en bijna verwachtte ik dat ze weer als vanouds zou vragen: ‘Hoe vind je mijn nieuwe hoedje?’ Maar dat deed ze niet. Ze vroeg zich slechts af of ze ooit nog een schouwburg zou kunnen bezoeken.

Panta rhei

In memoriam patris

Er sluipen mensen binnen die in geen twintig jaar en langer meer 'over de vloer' kwamen. Hoe komen ze op deze stralende zomerdag plotseling aan pikzwarte rouwkleren en uitgestreken condoléance-gezichten, waar halen ze plotseling enige tranen vandaan? Ik wou dat ik ook huilen kon – het zou veel netter staan voor de familie. Je behoort te huilen, wanneer je vader gestorven is. En ik zou wensen, dat een wonder mijn wit linnen mantelpak roetzwart kon maken – iedereen heeft er afkeurend naar gekeken, zo treurig ze ook zijn. En sommigen van de naaste familieleden, die dus menen er het recht toe te hebben, vragen verwijtend: 'Heb je geen zwart om aan te trekken?'

Ik heb zwart om 'aan te trekken': een zijden avondjapon, die ik droeg toen Argentina danste als vuurwerk, als bloesems en serpentina's – toen Goldoni's speelse 'Diener zweier Herren' over het toneel flitste – toen Grock een beetje argwanend en twijfelend en Hollands zich verbaasde: 'Je méént het...?' Over die zwarte avondjapon kan men een shawl dragen, om het décolleté te verbergen en er aldus een rouwjapon van improviseren en het decorum ophouden – maar ik ga noch naar de schouwburg, noch naar een bal-masqué, doch naar het sterfhuys van mijn vader.

Wanneer ik huilen kon, zou alles veel gemakkelijker zijn – iedereen zou met bevrediging vast kunnen stellen, dat ik echt treurig was – en alles zou niet zo overduidelijk zijn voor ogen, die verblind worden door een tranenfloers. Er zijn tantes met gelegenhedsgezichten – het zijn de tantes uit mijn jeugd, ternauwernood veranderd. Hoe oud mogen ze toen eigenlijk geweest zijn? Ik heb altijd gedacht, dat ze oeroud waren. Ze kijken even streng en kritisch naar mijn wit linnen pak als ze vroeger

het ontbrekende beffe van mijn matrozenblouse constateerden en de rok, die ze altijd te kort vonden. Mijn vader zou het niet kunnen uitstaan dat ze daar zo in het rond zitten; hij hield niet van zeurige, bejaarde vrouwen. Hij zou deuren en vensters ver openzetten; dat deed hij zelfs midden in de winter – vroeger. Vroeger, toen ik klein en kouwelijk en huiverig was. Ik begreep niet, dat iemand nergens bang voor was, zelden lachte, nooit hilde, streng was en precies om zes uur 's ochtens opstond, zomer en winter, de zondagen inbegrepen...

In gedachten ben ik op de stoel van mijn vader gaan zitten, voor zijn oud laag schrijfbureautje. Alle naaste en iets verdere familieleden maken tekens en gebaren, of ik iets verschrikkelijks heb gedaan – tot het neefje Flipje me haastig en ietwat geïndigneerd verklaart, dat het niet 'behoort' –: het lijkt voor de anderen, of ik geen piëteit bezit, legde hij uit van die stoel. Die stoel is nu taboe geworden. Ik sta een ogenblik op het punt, het neefje Flipje een draai om zijn doorschijnende oren te geven – maar op het juiste ogenblik valt me nog in, dat dat ook niet behoort, nu vooral niet.

Aan dat neefje Flipje hadden mijn vader en ik een gemeenschappelijke hekel. We mochten het al niet van zijn derde jaar af. Toen had het al van die onaangename fijne kroeskrulletjes, te hoog geplaatste aapachtige ogen en de brutale arrogantie van een drukke beursman; zelfs het beige jasje van zo iemand droeg het al op die tedere leeftijd. Ook kon het reeds op zijn vierde levensjaar de namen van alle postzegels opnoemen, het neefje Flipje, zelfs Venezuela kon het vlot uitspreken, een beetje door de neus en met heesachtige, onverschillige stem. Iedereen vond Flipje zo'n vlot bijdehand kereltje, behalve mijn vader en ik. Maar we mochten volstrekt geen kwaad van Flipje spreken – het is het enige zoontje van de enige broer van mijn moeders kant. Hoewel – mijn vader zou niet kwaadgesproken hebben. Op zijn hoogst trok hij zijn ene mondhoek wat naar beneden wanneer hij iemand niet velen kon, waarbij hij op een zonderlinge manier de ongelukkige in kwestie bijna en profil over zijn schouder

heen een ontevreden blik toewierp. Toch heb ik hem eens gedempt 'mispuntje' horen mompelen, nadat Flipje onze poes op onuitstaanbare manier op zijn snuitje had geblazen.

Mijn vader was vriendelijk, ja zelfs beleefd tegen katten en honden en dieren in 't algemeen. Hij ging bescheiden op een ongemakkelijke stoel zitten, wanneer de poes in zijn gemakkelijke lag te spinnen of te dromen of iets anders aardigs deed, waar dieren zo lief in zijn. Evengoed als de poes of de hond zou ik nu op zijn gemakkelijke stoel voor het bureau mogen zitten. Mijn vader was ook goedmoedig en beleefd tegen mensen geworden in zijn laatste levensjaren – juist mij ontving hij uiterst hoffelijk en vriendelijk met moeilijk bij elkaar gezochte zinnen, deze laatste tijd van zijn leven. Hij kon die zinnen niet meer zo zeggen als hij 't zelf wilde, zijn hersens weigerden na die bloeduitstorting – hij betreurde het en verontschuldigde zich. Hij was helemaal niet streng meer zoals vroeger. Hij begreep dat je 't koud kon hebben – en met een ontroerend onbeholpen gebaar wees hij je de beste plaats bij de kachel met zijn arme verlamde hand.

Hij kon glimlachen om herinneringen van heel vroeger, zelfs over mijn ontzettende rapporten. En ook huilen kon hij nu – maar dat was zo treurig, zo treurig – deze eens zo sterke mens met de gletscherogen, deze rots uit graniet te zien huilen. Hij hilde niet om zichzelf, had nooit geklaagd over zichzelf, al die jaren van ziek-zijn niet, van half-verlamd-zijn niet. Hij was bang het anderen lastig te maken, in de weg te zijn – daarom hilde mijn vader toen zijn tijd langzaam afliep. We hebben elkaar dan eindelijk ontmoet en begrepen, het bange, kouwelijke, vaak huilende kind van vroeger en de zieke, kouwelijke, soms wenende man, toen hij op 't punt stond de levensgrens te overschrijden.

Het neefje Flipje vult een lijst in met namen. Er zullen namen meegaan in de volgrijtuigen van de eerste klas begrafenis. Namen van twintig jaar geleden, namen, die ik nooit gehoord heb. Namen, die allen in het zwart gekleed zullen gaan en naderhand aan een koffiemaaltijd zullen deelnemen. Wat heeft mijn dode

vader met koffie te maken en met de namen van mensen, waar hij die zonderlinge blik voor had – met neergetrokken mondhoek de persoon in kwestie ontevreden opnemend – bijna en profil, over de schouder heen! Het neefje Flipje geeft mij, enigszins door de neus sprekend, op hese en arrogante toon de raad één van mijn japonnen met spoed zwart te laten verven. Bijna antwoord ik met het woord Venezuela en ik denk even aan postzegels.

Sommigen van de bezoekers willen nog even afscheid nemen: dat is naar de kamer gaan, waar ‘het’ ligt. ‘Het’, dat voor enige uren in zware worsteling tussen dood en leven nog een mens was – het, dat voor enige jaren een blozend, een beetje eenzelvig stroef man is geweest. Een sterk rustig man, die naar goede sigaren, schoon linnengoed en een prettig soort leder geurde, dat denkkelijk van zijn portefeuille of aktentas kwam – een man, die in het leven stond met import en export. De grote Rotterdamse Courant en de Times, die hij netjes opgevouwen meebracht, roken naar trein, roet en reizen – heel anders dan de kleinere courant, die wij thuis lazen met alleen maar een vers drukkersluchtje.

Ik wil geen afscheid nemen – ik heb het al gedaan, die keer dat ook hij het koud had en weende – een ontmoeting en afscheid tegelijk. Ik kan geen afscheid nemen zo – achter de gesloten gordijnen en vensters trilt de zon, ik hoor de trams gaan en bloemenventers schreeuwen ‘mooie rozen, mooie rozen’ – het zullen van die sterkgeurende donkerrode zijn – ze verwelken vlug op deze late warme zomerdagen. Eens is mijn vader ook door deze zondoordrenkte, late zomerdagen gegaan – een beetje ontevreden over de hitte, het stof en mijn laatste rapport, waardoor ik was blijven zitten op school. Zijn kantoor was koel en schemerig, dat stemde hem wel beter – ‘het is mooi zomerweer,’ zei hij zelfs, wanneer hij van de reis terugkwam in die wat duistere kantoorruimte, en het badwater al ruiste, terwijl hij nog vlug iets in orde maakte dat met import en export in verband stond. Wat moet het prettig geweest zijn voor een man in de kracht van

zijn jaren op één van die late zomerdagen iets met import en export te doen te hebben in een koel schemerig kantoor, als het badwater al bijna klaar is...

Ik kan niet naar de kamer gaan, waar ze met zulke rare gezichten vandaan komen. Ze kijken, of ze een spook hebben gezien of iets naars uit een wassenbeeldenspel.

O God, laat ze nu niets zeggen tenminste, laat ze geen domme woorden zeggen, sla ze voor een ogenblik met stomheid, God!

Het deed zo goed even aan mijn vader te denken, zoals hij met een al wat geel geworden strohoed op een late zomerdag als deze is, naar huis kwam... Maar God kan niet overal tegelijk zijn – bij de rode rozen die verwelken en de venters die ze verkopen, bij de zon die zo gloeiend achter de vensters brandt, bij de ziel van mijn vader en de vele anderen, die komen en gaan.

'Hij is weinig veranderd,' constateren de sterfhuisbezoekers, 'je zou menen, dat hij sliep, wanneer hij die doek niet onder zijn kin had.' 'Moet jij hem ook niet nog eens zien voor het laatst?' vragen ze mij met een licht verwijt in hun stem, 'het is heus niets erg.' Er was een uitdrukking, die mijn vader bij hoge uitzondering gebruikte, wanneer de mensen hem te sentimenteel, zeurig of vervelend werden: 'Oud wijf,' zei hij zowel van Flipje, die op zijn elfde jaar met alle geweld een soort schoentjes, pumps genaamd, bij zijn moeder wilde afdwingen, als van een tante die uitvoerig een sterfbed en de daarmee in verband staande begrafenis had beschreven. Ik vind het een uitkomst 'oud wijf' te denken op dit ogenblik. Het houdt het huilen tegen. Wanneer ik nu huilen moet, zou ik me één voelen met de kleffe, zich in sentimentele treurigheid vermeiende sterfhuis-visite, alles is al zo zwart en warm en huilerig in de kamer – en ik moet niet huilen, omdat mijn vader gestorven is, maar om de mensen die op verkeerde ogenblikken verkeerde woorden zeggen.

Eigenlijk was het koele, nuchter oprechte wezen van mijn vader, waar ik me zo dikwijls aan gestoten heb als kind, een goed ding. Het is een goed ding, wanneer een man uit de winterkou 's avonds zo tegen zeven uur naar huis komt – hij ruikt nog naar

kou en wind en mist – en wat stroef en teruggetrokken gaat hij aan tafel zitten. Hij krijgt zijn glas port en langzaam vouwt hij een courant open, een dier juist genoemde grote, nieuw uitzien- de couranten, waarop wij niet geabonneerd zijn. Er is een at- mosfeer van koele duidelijkheid om hem – hij heeft weinig woorden en rustige langzame gebaren. Ik ben klein en wou, dat hij wat meer zei. Ik zou graag willen vragen, of die port hem lekker smaakt en of ik ook eens zou mogen proeven – en waar- om hij er een stukje kaas bij eet – zo iets gewoons bij zo iets bijzonders als port me lijkt te zijn. En of hij het prettig vindt zo lang over één bladzijde van een courant te doen. Het bevalt mij niet, dat hij vensters en deuren ver open heeft gezet, maar ook dat zou ik willen weten, waarom je in een kamer, waar het juist aangenaam warm is, zoveel kou binnen laat stromen – nog wel, wanneer je pas uit die kou komt. Eens heb ik het gevraagd – het hield me erg bezig – maar het antwoord stelde me niet erg tevreden: ‘Dat is fris – wind en regen – ik houd van wind en water en alles wat fris is.’ Hij keek onze ruime kamer, waar de haard gloeide, met een blik rond, of hij in een klein benauwd hol zat.

Zoals steeds was alles bij ons geboend en geschrobd en afge- stoft – het kon onmogelijk onfris zijn in die kamer. En ik mocht volstrekt niet gedurende dat grimmige openzetten van vensters en deuren mijn altijd wat koude handen op de schoorsteen bo- ven de haard warmen – dus er waren genoeg dingen, die me niet aanstonden. Doch er kwam een eigenaardige frisheid, om zijn eigen woord te gebruiken, met hem binnen. Die was in zijn doorzichtig blauwgroene ogen – maar dan op het koele af – op zijn zorgvuldig geschoren, gebruinde kaken. En na elke trein- reis, hoe lang ook, waren zijn nagels als pas gemanicuurd, glan- zend met grote halve manen. De zwijgende manier, waarop hij naar mijn nagels keek, was afkeurend – er scheen altijd iets met mijn handen en vooral nagels te zijn, dat hem niet beviel. Soms verwaardigde hij zich de laatste enige bewerkingen te doen toe- komen, doch er scheen niets anders op te zitten, dan ze zo kort mogelijk te knippen. Bij de manen schudde hij enkel zijn hoofd.

Nog hoor ik de klemtoon waarmee hij de *n* van het woord schuieren uitsprak: ‘Goed schuieren en afdrogen – veel poetsen en wassen’ – alles met die overduidelijke *n*.

Schuieren, poetsen, wassen – wind, water, frisheid – zijn element. Geen hete, ontzettende beklemmingen, noch rare tranen-uitbarstingen of op sensatie beluste tantes en ooms met neefje Flipje. Neefje Flipje, die alles van begrafenissen afweet, van het deftigste begrafenis-instituut af tot de koffiemaaltijden en passende rouwkleren toe. Schande zouden ze ervan spreken, wanneer ze wisten, waar ik heen ging – wanneer die ooms en tantes, die trots hun verslagenheid nog kans gezien hebben om te vertellen, hoe goed het hun kinderen gaat – auto’s met chauffeurs, Marienbad, Arosa, kortom, wanneer die wisten, dat ik naar de plassen ga op de sterfdag van mijn vader. Roeien in zijn element, water en wind, al het kleverige, benauwde en onechte weg laten waaien van mijn haren en handen en kleren, het zo gelaakte wit linnen mantelpak...

Er is een bepaalde tijd vastgesteld voor het niet bezoeken van schouwburgen (ook wanneer de stukken nog zo treurig en aangrijpend zijn) en concerten (zelfs de Fuga’s van Bach). Dan komt er een overgangstijd, wanneer ik het grafkundige Flipje goed begrepen heb, waarin men desnoods een restaurant zonder muziek bezoeken kan. Daarna is plotseling de rouw voorbij – de rouw gaat voorbij zoals alles.

Panta rhei, staat op een oude steen bij het stuk heide, waar ik eerst over moet voor ik bij de boten kom. Nooit heeft zó de heide voor me gegeurd: kruidig, bitter en sterk naar alle goeds dat de aarde in zich heeft. Panta rhei... Nooit heeft het water me zó koel en fris ontvangen. – ‘Dat is fris,’ zegt een rustig, sterk man in de kracht van zijn jaren. Zijn stem is dicht bij me. De wind geurt naar late zomer. Wind en water – zijn element.

Café 'Het Zonnetje'

Huil niet voor de tijd daarvoor gekomen is. Ontvang een paar goede vrienden, herlees een boek dat je eens ontroerde; alles is immers tijdelijk. Het is goed dat je die zacht peinzende madonna met het kind op de arm niet hebt weggedaan. Het rust zo veilig in haar armen en heeft zulke lieve krulletjes. Ze wilden je er vijfhonderd gulden voor geven, voor madonna met kind samen dan – men kan het immers niet in tweeën breken; toch zijn er mensen die alleen voor de madonna vierhonderdvijftig gulden overhebben en haar naar een restaurateur brengen; andere liefhebbers wilden dan wel honderd gulden voor het kindje geven, dat ons toch verlossen moet van onze zonden; maar de restaurateur zou er een aardige putto van maken. Restaurateurs kunnen van alles; je brengt er een schilderij heen, dat jaren heeft gedient als schutje tegen de tocht die door deze oude vensters in dit oude huis steeds binnenkomt, ook als er geen tocht is op andere plaatsen in de stad. En ze maken het schoon, waarmee mag de duivel weten, en er komt een 'oude meester' te voorschijn, een ontdekkings, het 'Fingerspitzengefühl' van een of andere museum directeur of kunsthandelaar. En daar gaat je goede schutje, gevernist en glimmend en ergens oneindig vulgair en gemeen geworden als oude meester.

Maar ik wilde niet over oude meesters spreken, dat hebben in alle landen al zoveel kunsthistorici gedaan en die zijn er nog professor en doctor bij. Ik begon over tranen te spreken, maar huilen moet je eigenlijk niet doen, het helpt niet, en echt mooi huilen ('bittere tranen' genoemd) doen ze alleen op de films. In werkelijkheid maak je je alleen nog wat lelijker dan je bent met rode neus en hulpeloosheid, vooral bij ontbreken van zakdoek.

Misschien is er binnen in je hersens of je hart of je ziel iets kapot – daartegenover zijn er herinneringen en gedachten die niet kapot te maken zijn.

Er is een herinnering aan een louché kroegje, waar iedereen in mocht die betalen kon, en zelfs wel eens iemand die niet betalen kon en die zijn borrel 'op de lat' kreeg.

Het klinkt prozaïsch, men moest nu over margrietten en wuivend riet iets vertellen en de verschillende schakeringen die hemel en water kunnen hebben.

In het kroegje werd 'achterin' gevochten, ik geloof zelfs met zakmesjes, maar voorin zaten wij – jij en ik. Je had zo'n tuiltje bosviooltjes meegebracht en de kelner die dronken was, keek ons aan of we malende waren omdat we voor het tuiltje een glas water vroegen. Wij kregen zelf ook glazen, gevuld met oude jenever en we konden er beiden geweldig goed tegen (er was toen nergens rantsoenering) – we zeiden niet veel, soms keken we even of de bosviooltjes nog paars en in goede orde waren met die geur die bijna een nuance van geur is, want ze kwamen oorspronkelijk (althans in mijn fantasie) uit het bos waar het 't donkerst is. Maar het tuiltje wilde ook nog wel geuren op de ruw houten tafel van een inbrekerskroegje. Bosviooltjes zijn zacht en willen alles wel, alleen niet verdorsten.

Ik herinner me die kelner nog erg goed – hij was jong en keek op een niet onaardige manier loens; van dronkenschap of van nature weet ik tot op heden niet. Het blad borrels bracht hij op meesterlijke manier een beetje onzeker, zigzag en toch zonder het kostbare vocht te morsen, van de een naar de ander. Ik had het vermoeden dat hij eerst van elke borrel zelf een beetje geproefd had, want hij verrekende zich steeds in zijn nadeel.

De waard was natuurlijk dik en bezat een boosaardige, eveneens dikke eega met een lijf waar nergens een deuk inzat, ongeveer zoals bij vetgemeste varkens. Het was geen aardige vrouw en ze keek ons en de borrels en vooral het tuiltje viooltjes ontevreden aan. Ze had tenminste toch nog een beetje vriendelijk naar de borrels kunnen kijken, haar 'brood' om het zo te noemen.

Maar tot onze verlichting was de ontevreden vrouw er op een goede dag vandoor met een 'vent'. De waard vertelde ons met

tranen in de ogen, dat de vent altijd met hem had gebiljart; een feit waar we vaag getuige van waren geweest. Want al hadden vent, ontevreden vrouw en walrusachtige waard de looping the loop uitgevoerd, we zouden er niet op gelet hebben. Nu had de 'vent' het dikke mens geschaakt en we probeerden ons op een geforceerde manier te verwonderen: er zijn immers zulke vreemde voorkeuren onder de mensen; laatst vroeg iemand per huwelijksadvertentie 'een corpulente vrouw'. Daarna boden we de waard ook borrels aan en hij ons en tenslotte werd alles heel opgewekt.

Eigenlijk behoort men nu in de herfst over iets anders te vertellen: – de heide met erica in bloei, die dan ook paars is en verrukkelijk bitter en zoet tegelijk geurt in de milde herfstzon. Maar daar wordt al zo veel over geschreven en daarom praat ik maar over dat sinds lang verdwenen kroegje, café 'Het Zonnetje' genaamd. Is er ergens ter wereld een land waar men dit hemellichaam lief vertederd het zonnetje noemt?

Na het dikke mens kwam er een snoezige buffetjuffrouw met een schalks lachje en zo deed de dikke waard een goede ruil – ze kwam als inwonend. Ze bracht uit zichzelf het glas voor viooltjes en andere bloemen van het seizoen en gelukkig ook de borrels meestal, die dan veel krachtiger smaak hadden. De loensende kelner was dan achterin bezig bij de hazard en met zakmesjes spelende lui.

En wanneer nu eens de tijd komt voor het huilen, hoop ik dat er een 'Zonnetje' schijnt. Ik zal niets dan de blauwe ogen van mijn 'vrijer' zien, zoals de buffetjuffrouw hem gemeenzaam noemde, en de schele kelner en de glaasjes en vooral dat ene glas waarin we die eerste keer toen wat water vroegen voor de bosviooltjes.

Bibliografie van de gebundelde verhalen

- I *Wanordelijkheden rondom een lastig kind*. Leiden, 1933, Leidse Uitgeversmaatschappij. Band- en omslagversiering Bruno Wille
- II *Onmaatschappelijke voorkeur*. Amsterdam, 1938, J.M. Meulenhoff. Met [omslag- en bandontwerp en] tekeningen van Theo Ortmann
- III *Vingeroefeningen*. Amsterdam, z.j. [1940], Bigot & Van Rossum. [Omslagontwerp A. van Breda]
- IV *Mijn oom Ricardo*. Amsterdam, z.j. [1941], Bigot & van Rossum. Reeks: De Peperbus 3
- Mijn oom Ricardo*. Amsterdam, z.j. [1946], Bigot & Van Rossum. De uilenreeks no. 48 [Tweede druk]
- Onmaatschappelijke voorkeur*. Amsterdam, 1951, Em. Querido's Uitgeversmaatschappij. Salamanderreeks. [Tweede druk]
- V *Laten we vader eruitgooien*. Amsterdam, z.j. [1967], P.N. van Kampen
- VI *Een heer om port mee te drinken*. Amsterdam, z.j. [1968], P.N. van Kampen
- VII *Trammelant met de familie*. Amsterdam, z.j. [1969], P.N. van Kampen
- VIII *De wereld van Mary Dorna*. Amsterdam, 1970, P.N. van Kampen

Laten we vader eruitgooien. Amsterdam, 1972, Em. Querido's Uitgeversmaatschappij. Vierde druk, als Salamander nr 299

Een heer om port mee te drinken. Amsterdam, 1972, Em. Querido's Uitgeversmaatschappij. Vierde druk, als Salamander nr 314

Trammelant met de familie. Amsterdam, 1973, Em. Querido's Uitgeversmaatschappij. Derde druk, als Salamander nr 320

ix Toke van Helmond, *Mary Dorna, 1891-1971.* Amsterdam, 1977, De Engelbewaarder. [Waarin opgenomen zeven ongebundelde verhalen]

Een heer om port mee te drinken. Antwerpen, Amsterdam, 1979, Standaard Uitgeverij. 5de druk

Inhoud

Eerste verschijningsdata van de hier gebundelde verhalen; de Romeinse cijfers verwijzen naar de bovenstaande bibliografie.

- 5 Woord vooraf
- 7 Beleefd verzoek 19 november 1938 *De Groene*, III, V
- 15 Mijn oom Ricardo 1941, IV, VIII
- 37 Vaarwel, adé... ?, I, VII, VIII
- 57 Grijs en roze 25 november 1928 *Het Vaderland*, I, VI, VIII
- 61 Het roze geheim ?, II, VI, VIII
- 73 Les heures sont roses ?, II, VI, VIII
- 83 'Alle eendjes zwemmen...' 2 januari 1929 *Het Vaderland*, I, VI, VIII
- 87 Toen en later 21 juli 1928 *Het Vaderland*, I, VI
- 93 Een voorjaar zet in 4 mei 1932 *Het Vaderland*, II, VI, VIII
- 101 ...of niets veranderd is 4 maart 1929 *Het Vaderland*, I
- 105 Tussen drie en vijf 6 november 1928 *Voorwaarts*, IX
- 109 De kist uit Rio 16 januari 1927 *Het Vaderland*, IX
- 113 Een Wilton karpet 3 juni 1934 *Het Vaderland*, II, VII, VIII
- 119 Nostalgie in de havenbuurt ? II, VII
- 135 Mei 1940 ?, V, VIII
- 141 Schouwburg 1961 VI, VIII
- 145 Panta rhei 19 juni 1935 *Het Vaderland*, II, V, VIII
- 153 Café 'Het Zonnetje' ?, VI, VIII